

LAPSIASIAVALTUUTETTU

Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2006

Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2006

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ
LAPSIASIAVALTUUTETTU

Helsinki 2007

Julkaisija
Sosiaali- ja terveysministeriö
Lapsiasiavaltuutetun toimisto

PL 41, 40101 Jyväskylä
lapsiasiavaltuutettu@stm.fi
puh. (09) 160 73986
faksi (014) 337 4248

www.lapsiasia.fi

Taitto
Workshop Päiviä Oy

Kuvat
Lapsiasiavaltuutetun toimisto, Futureimagebank, Heikki Päiviä

Toimitustyö
Kirsi Hakala

ISSN 1236-2115
SBN 978-952-00-2374-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2375-1 (PDF)

PDF julkaistu verkossa 6/2007

TIIVISTELMÄ

Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2006.

Helsinki 2007. 106 sivua (PDF).

(Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä,

ISSN 1236-2115; 2007:33)

ISBN 978-952-00-2374-4 (nid.)

ISBN 978-952-00-2375-1 (PDF)

Asiasanat:

hyvinvointi, lapsen asema,

lapsen oikeudet, lapset,

lapsipolitiikka, lapsuus, nuoret,

toimintakertomukset.

Lapsiasiavaltuutetun tulee lain mukaan antaa vuosittain valtioneuvostolle kertomus toimialtaan. Suomen ensimmäisenä lapsiasiavaltuutettuna on toiminut valtiotieteen lisensiaatti Maria Kaisa Aula syyskuusta 2005 lähtien.

Vuoden 2006 toimintakertomuksen ensimmäisessä osassa raportoidaan lapsiasiavaltuutetun toimiston ensimmäisestä kokonaisesta toimintavuodesta. Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on edistää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista yhdessä alan muiden toimijoiden kanssa. Lapsiasiavaltuutetun työ on otettu eri puolilla niin hallinnossa kuin järjestöjen ja kansalaistenkin parissa hyvin vastaan. Toimintaa hankaloittaa kuitenkin henkilöstövoimavarojen vähäisyys.

Vaikuttamistyön painopisteenä oli vuonna 2006 lapsinäkökulman vahvistaminen seuraavan hallituksen ohjelmassa. Tärkein yksittäinen lainsäädäntöhanke lapsiasiavaltuutetun työn kannalta oli lastensuojelulain kokonaisuudistus. Muutoin korostui alkoholipolitiikkaan

vaikuttaminen sekä tuki valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopolitiittisen ohjelman käynnistämiseksi. Eniten julkista keskustelua herättivät kannanotot iltapäivälehtien myyntijulisteista. Vuonna 2006 aloitettiin lasten omien mielipiteiden kerääminen oppilaskuntien kautta.

Lapsiasiavaltuutetun toimistoon tulleiden asiakasyhteydenottojen yleisimmät aihepiirit olivat 1) media, viihde, kulutus ja mainonta, 2) lasten huolto- ja tapaamisoikeusasiat, 3) lastensuojelun avo- ja sijaishuolto sekä 4) kouluun liittyvät asiat. Näihin liittyen kertomus sisältää ehdotuksia lainsäädännön muutostarpeista ja käytäntöjen uudistamisesta.

Toimintakertomuksen toisessa osassa kuvataan lasten hyvinvoinnin kehitystä ja lasten oikeuksien tilaa Suomessa kymmenen asiantuntija-artikkelin kautta. Artikkelit syventävät vuoden 2005 toimintakertomuksessa esitettyä arviota lasten hyvin- ja pahoinvoinnista sekä lasten elinolojen seurannan tietopohjan puutteista. Suurin osa lapsista voi Suomessa kohtuullisen hyvin. Pienelle osalle lapsia ja nuoria keskittyy kuitenkin entistä vaikeampia ongelmia. Tämä tarkoittaa lasten hyvinvoinnin eriarvoistumista. Lasten hyvinvointia parantaisi ehkäisevien palveluiden vahvistaminen sekä aikuisten tiiviimpi läsnäolo niin palveluissa kuin kotonakin.

Artikkelien aiheina ovat lasten perus- ja ihmisoikeudet, lasten sivistykselliset oikeudet, lapsiin kohdistuva väkivalta, seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemukset, lasten ja nuorten itsemurhat, lasten näkemykset arkiympäristöstään, koululaisten terveys, pohjoismainen vertaileva tutkimus lasten hyvinvoinnista sekä pienet lapset ja televisio.

Oppilaskunnille tehdyn kyselyn mukaan lapset haluavat vaikuttaa enemmän koulun arkeen eli tilojen viihtyisyyteen, ruokailuun sekä koulupäivän rakenteeseen. Lapset toivovat esimerkiksi kiireetöntä ruokailua sekä mukavampia pihvoja. Kouluviihtyvyyden lisäämiseksi tulee kohentaa koulun fyysistä ympäristöä sekä vähentää kiusaamista. Yli puolessa vastauksista oltiin sitä mieltä, että opettajilla ei ole riittävästi aikaa kuunnella oppilaita koulussa. Tämän katsottiin johtuvan kiireestä ja suurista opetusryhmistä. Kunnan tärkeimpiä palveluja lasten mielestä olivat liikunta- ja vapaa-ajanpalvelut sekä kirjasto.

Lapsiasiavaltuutetun mielestä koulua tulee kehittää lasten kokonaishyvinvointia tukevaksi. Siihen liittyen harrastusmahdollisuuksia on tarpeen tuoda koulun yhteyteen. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus korostaa lapsen oikeutta leikkiin, lepoon ja virkistykseen sekä tutustumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin. Osaamista ja koulutusta korostavassa Suomessa ei pidä unohtaa luovuutta ja leikkiä lapsen mielenterveyden suojana ja itsetunnon vahvistajana.

SAMMANDRAG

Barnombudsmannens verksamhetsberättelse för 2006.

Helsingfors 2007. 106 sidor (PDF).

(Social- och hälsovårdsministeriets rapporter

ISSN 1236-2115; 2007:33)

ISBN 978-952-00-2374-4 (nid.)

ISBN 978-952-00-2375-1 (PDF)

Nyckelord:

barn, barndom, barnens
rättigheter, barnens ställning,
barnpolitik, unga,
verksamhetsberättelser, välfärd.

Enligt lagen skall barnombudsmannen årligen avge en berättelse om sitt verksamhetsområde till statsrådet. Politices licentiat Maria Kaisa Aula arbetar sedan september 2005 som Finlands första barnombudsman.

Första delen i verksamhetsberättelsen för år 2006 rapporterar om det första hela verksamhetsåret för barnombudsmannens byrå. Barnombudsmannens uppgift är att främja barnets intressen och tillvarata barnets rättigheter tillsammans med andra aktörer inom området. Barnombudsmannens arbete har fått ett bra mottagande i såväl olika delar av förvaltningen som bland organisationer och medborgare. Verksamheten försåras dock av knappa personalresurser.

Tyngdpunkten för arbetet med att påverka var att förstärka barnets perspektiv i den nya regeringens program. Det viktigaste enskilda lagstiftningsprojektet ur perspektivet för barnombudsmannens arbete var totalrevideringen av barnskyddslagen. Annars betonades

inverkan på alkoholpolitiken och stödet för att inleda statsrådets barn- och ungdomspolitiska program. Ställningstaganden om kvällstidningarnas löpsedlar väckte mest offentlig diskussion. År 2006 inleddes insamlingen av barns egna åsikter genom elevkåren.

De vanligaste teman när klienter varit i kontakt med barnombudsmannens byrå var 1) media, underhållning, konsumtion och reklam, 2) ärenden som rör vårdnad av barnen och umgängesrätt, 3) ärenden som rör öppenvård och vård utom hemmet inom barnskyddet samt 4) frågor med anknytning till skolan. Berättelsen innehåller förslag om revideringsbehov av lagstiftningen och revidering av praxis med anknytning till dessa.

Andra delen i verksamhetsberättelsen beskriver utvecklingen av barnens välfärd och situationen för barnets rättigheter i Finland genom tio sakkunnigartiklar. Artiklarna fördjupar den bedömning av barnens välbefinnande och illamående samt bristerna i kunskapsunderlaget för uppföljning av barnens levnadsförhållanden som fanns i verksamhetsberättelsen för år 2005. En majoritet av barnen i Finland mår förhållandevis bra. Allt svårare problem anhopas dock hos ett litet antal barn och unga. Detta innebär att barnens välfärd blir ojämlik. Om vuxna skulle vara mer närvarande både i fråga om tjänster och hemma skulle barnens välbefinnande förbättras.

Teman i artiklarna är barnens grundläggande och mänskliga rättigheter, barnens kulturella rättigheter, våld mot barn, erfarenheter av sexuellt våld, självmord bland barn och unga, barnens syn på sin vardagsmiljö, skolelevernas hälsa, nordisk jämförande forskning om barnens välfärd samt små barn och tv.

Enligt en enkät som riktades till elevkåren vill barn utöva större inflytande över vardagen i skolan, dvs. trivseln i lokalerna, skolmåltider och skoldagens struktur. Barnen önskar till exempel måltider utan stress och trivsammare skolgårdar. För att öka trivseln i skolan bör man förbättra den fysiska miljön i skolan och minska mobbningen. I över hälften av svaren ansåg barnen att lärarna inte hade tillräckligt med tid att lyssna till barnen i skolan. Detta ansågs bero på stress och stora undervisningsgrupper. Enligt barnen var idrotts- och fritidstjänsterna samt biblioteket de viktigaste tjänsterna som kommunen erbjuder.

Enligt barnombudsmannen borde skolan utvecklas så att den stöder barnets totala välfärd. Med anknytning till detta är det nödvändigt att skapa fritidsmöjligheter i anslutning till skolan. FN:s konvention om barnets rättigheter betonar barnets rätt till lek, till vila och rekreation samt att bekanta sig med det kulturella och konstnärliga livet. Finland som betonar kunnande och utbildning får inte glömma kreativiteten och leken som skyddar den psykiska hälsan och stärker självkänslan hos barn.

SUMMARY

The Ombudsman for Children
Annual Report 2006.
Helsinki 2007. 106 pages (PDF).
(Reports of the Ministry of Social Affairs and
Health, ISSN 1236-2115; 2007:33)
ISBN 978-952-00-2374-4 (print)
ISBN 978-952-00-2375-1 (PDF)

Keywords:

annual reports, child policy,
childhood, children, children's
rights, position of children,
young people, welfare.

The Ombudsman for Children has a legal obligation to give the Finnish Government an annual report on her operation. Finland's first Ombudsman for Children is Ms Maria Kaisa Aula, who holds a Licentiate in Political Science. Her term as Ombudsman began 1 September 2005.

The first part of the Annual Report for 2006 describes the first complete year of operation of the Ombudsman's office. The Ombudsman for Children promotes the realisation of the rights and interests of children together with other actors dealing with issues concerning children. Although the public administration as well as different organizations and ordinary citizens have welcomed the work of the Ombudsman, the lack of staff has been hindering its work.

In 2006, the Ombudsman concentrated on amplifying children's voice in the discussion about the platform of the new government. The parliamentary elections took place in March 2007. The most significant legislative process during the year 2006 was the overall reform of the Child Protection Act. In addition, the Ombudsman concentrated on influencing alcohol politics and supporting the launch of the government's political programme regarding children and the youth. In 2006, the Ombudsman also started collecting children's own views and insights via pupils' boards.

People contacted the Ombudsman's office most commonly on issues related to 1) media, entertainment, consumerism and advertising, 2) guardianship and visiting rights, 3) non-institutional services and foster care as child protection practices, and 4) school. In this report, suggestions are given on the needed legislative changes as well on the renewal of practices related to the above-mentioned issues.

In the second part of the report, the development of child welfare and the state of children's rights in Finland are reviewed in a total of ten expert articles. The articles provide a deeper insight to the views presented in the Annual Report 2005 about children's wellbeing, and to insufficiencies in information about the development of children's living conditions in Finland. The majority of children in Finland fare well, but there is a small minority of those whose problems are not only accumulating but also becoming increasingly complex. This results in unequalisation of child welfare. Children would feel better if grown ups spent more time with them in and outside home.

The articles feature children's basic and human rights, children's educational rights, violence towards children, children's experiences of sexual abuse, suicides among children and youth, children's views on their everyday surroundings, schoolchildren's health, Nordic comparative research on child welfare, and small children as television viewers.

A survey among pupils' boards revealed that children wish they had more say on their daily school life, for instance on physical school environment, school food, and the general structure of a school day. Children wish, among other things, that they would not have to rush through their lunch and that the school playgrounds were more pleasant and comfortable. Overall school satisfaction should be improved by improving physical school environment and by intervening in bullying incidents. More than fifty percent of the respondents think that due to a constant rush and large class sizes, teachers do not have enough time to listen to their pupils. In addition to sport and recreation services, the respondents considered libraries as the most important municipal services.

As the Ombudsman for Children thinks that children's overall wellbeing should be the defining goal in the development of schools, extracurricular hobbies and recreational activities should be on offer on school premises. The United Nations Children's Rights Agreement emphasises a child's right for play, rest, recreation and an opportunity to learn about cultural life and arts. While focusing on expertise and education, Finland should not forget about the importance of creativity and play as fundamental building blocks of children's mental health and self-esteem.

Esipuhe

Lapsiasiavaltuutettu edistää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista yhteistyössä muiden alan toimijoiden kanssa. Valtuutettu arvioi lasten ja nuorten hyvinvointia sekä vaikuttaa aloitteellisesti yhteiskuntapolitiikkaan. Tehtäviin kuuluu lasten ja nuorten mielipiteiden välittäminen päätöksentekoon. Työn perustana on YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista.

Lapsiasiavaltuutetun työn painopisteenä oli vuonna 2006 vaikuttaminen seuraavan hallituksen ohjelmaan lapsinäkökulman vahvistamiseksi. Yhteistyöverkoston kanssa julkaisimme syksyllä 2006 oman ehdotuksen lasten ja nuorten hallitusohjelmaksi.

Olen tyytyväinen vaikuttamistyön tuloksiin. Vanhasen II hallituksen ohjelman tavoitteissa näkyy lasten ja nuorten pahoinvoinnin ja syrjäytymisen ehkäisy. Vanhempien alkoholinkäytöstä lapsille aiheutuvien haittojen vähentäminen on kirjattu päihdepolitiikan tavoitteeksi. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma vahvistaa eri hallinnonalojen väliseen yhteistyön rakenteita. Pidän tärkeinä politiikkaohjelman tavoitteita lasten osallistumisen ja lasten oikeuksista tiedottamisen edistämiseksi sekä lasten elinolojen seurannan puutteiden korjaamiseksi.

Lapsiasiavaltuutettu seuraa yhteistyökumppaneidensa kanssa tiiviisti ja aktiivisesti hallitusohjelman toteuttamista. Ohjelmaan kirjatut tavoitteet ovat hyvä lähtökohta. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen tulee näkyä myös valtion talousarviosta vuosittain tehtävissä ratkaisuissa.

Vuosi 2006 oli lapsiasiavaltuutetun ensimmäinen kokonainen toimintavuosi. Työ on lähtenyt hyvin alkuun. Mielipidevaikuttaminen, verkostoituminen ja lapsipolitiikan toimijoiden yhteistyön rakentaminen ovat korostuneet toiminnassa. Työ on otettu eri puolilla niin hallinnossa, järjestöjen kuin kansalaistenkin parissa hyvin vastaan.

Usein kansalaiset odottavat kuitenkin lapsiasiavaltuutetun ottavan kantaa yksittäisen lapsen tai perheen tapauksiin tai ohjeistavan muita viranomaisia. Tämä ei lain mukaan kuulu lapsiasiavaltuutetun tehtäviin. Lapsiasiavaltuutettu edistää yleisellä tasolla lapsen oikeuksien ja lapsen edun toteutumista. Asiakasyhteydenotot toki antavat arvokasta aineistoa vaikuttamistyöhön.

Myös muissa Pohjoismaissa lapsiasiavaltuutettujen tehtävät on rajattu samalla tavalla. Mielestäni raja on toimiva, koska se pitää eri viranomaisten väliset vastuut selvinä. Asiakkaita ohjataan esimerkiksi lääninhallituksiin sekä eduskunnan oikeusasiamiehelle. Tarvetta lapsen oikeuksia koskevalle oikeudellisella neuvonnalle ja sovittelutoiminnalle on kuitenkin selvästi olemassa.

Lapsiasiavaltuutettu on sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva itsenäinen viranomainen. Ministeriö on kunnioittanut erinomaisesti toiminnan itsenäisyyttä. Myös toimiston toimintamenot ovat olleet riittävät. Pulmat aiheutuvat henkilökunnan vähäisyydestä. Toimistossa on henkilöstöä liian vähän suhteessa lakisääteisiin tehtäviin ja ympäröivän yhteiskunnan odotuksiin. Erityisesti asiakasyhteydenottojen käsittely on tämän takia kovin hidasta. Olemme esittäneet kahta lisävirkaa vuoden 2008 valtion talousarvioon.

Yhteydenpito lapsiin ja nuoriin on yksi lapsiasiavaltuutetun päätehtäviä. Tämä edistyi hyvin yhteistyössä opetusministeriön kanssa. Peruskoulun oppilaskunnille tehdyn kyselyn keskusteluihin osallistui 3 400 lasta ja nuorta syksyllä 2006. Lasten osallistuminen on erityisesti vuoden 2007 toiminnan painopisteenä.

Lapset haluavat vaikuttaa enemmän ja tulla kuulluksi erityisesti koulun arjen suunnittelussa. Lapset myös toivovat, että aikuiset vaikuttaisivat enemmän heidän elämäänsä. Se tarkoittaa kiinnostusta lapsen elämään, puuttumista päihteiden käyttöön, lasten turvallisuuden takaamista sekä mahdollisuuksia harrastamiseen ja tekemiseen. Tämä edellyttää nykyistä pienempiä hoito- ja opetusryhmiä sekä vanhemmille enemmän mahdollisuuksia olla kotona.

Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomuksen lakisääteisenä tehtävänä on välittää valtioneuvostolle ja muille päättäjille kootusti arvio lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Tällä kertaa lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehitystä ja lapsen oikeuksien tilaa kuvataan kymmenen asiantuntija-artikkelin kautta.

Tältä osin haluan nostaa erityisesti esille tarpeen vahvistaa lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmia ehkäisevää työtä. Lasten elämään tarvitaan enemmän leikkiä ja vähemmän suorittamista.

Jyväskylässä 2.5.2007
Maria Kaisa Aula
Lapsiasiavaltuutettu

Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2006

Sisältö

Tiivistelmä	3
Sammandrag	4
Summary	5
Lapsiasiavaltuutetun esipuhe	6
I LAPSIASIAVALTUUTETUN TOIMINTA	9
1. Säädökset	10
2. Toimintaperiaatteet	11
3. Lapsiasiavaltuutetun toimiston työ	12
Kumppanuuksien rakentamisen ruuhkavuosi	12
Tiedottamisessa panostettiin verkkopalveluun	14
Lasten hyvinvoinnin sekä lasten oikeuksien seuranta.....	17
Vaikuttaminen lasten hyvinvointiin.....	17
Lastensuojelulaki vahvistaa lapsen oikeuksia	23
Lööpä osana lasten kasvuympäristöä	25
Yhteydenpito lapsiin ja nuoriin	27
Lapsipolitiikan yhteistyörakenteiden luominen	27
Lapsiasianeuvottelukunta aloitti työnsä	28
YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisen edistäminen	31
Kansainvälinen yhteistyö	31
Lapsiasiavaltuutetut Euroopassa	32
Tukipalvelut, henkilöstövoimavarat ja talous	33
4. Asiakasyhteydenotot ja niihin perustuvat huomiot lasten hyvinvoinnista	36
II LASTEN HYVINVOINNIN KEHITYS JA LASTEN OIKEUDET	44
Maria Kaisa Aula: Lapsiasiavaltuutetun arvio lasten hyvinvoinnin ja oikeuksien tilasta	46
Anu-Leena Arponen: Lasten mielipiteitä arkiympäristöstään	51
Liisa Nieminen: Lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen Suomessa	55
Noora Ellonen, Janne Kivivuori, Juha Kääriäinen: Lapsiin kohdistuva väkivalta Suomessa	61
Raisa Cacciatore ja Kirsi Porras:	
Seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemuksia yli kymmenellä prosentilla kahdeksaluokkalaisista	67
Tuula Uusitalo: Nuorten itsemurhat Suomessa	71
Esko Korkeakoski: Lasten sivistykselliset oikeudet ja niiden toteutuminen	73
Raili Välimaa, Kristiina Ojala, Jorma Tynjälä, Mika Vuori, Jari Villberg, Lasse Kannas:	
WHO-Koululaistutkimus – Suomalaiset koululaiset terveyspuntarissa.....	83
Minna Pietikäinen:	
Kouluterveyskysely 1997–2006	
– Yläluokkalaisten ja lukiolaisten hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin trendit.....	88
Irmeli Järventie: Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus kasaantuvat Pohjoisessa	93
Anja Riitta Lahikainen, Piia Korhonen, Juulia Paavonen: Sähköinen media ja pienten lasten hyvinvointi	99
Lähteet ja lisätietoa	104

Osa I

Lapsiasiavaltuutetun toiminta

Lapsiasiavaltuutetun työn painopisteenä vuonna 2006 oli seuraavan hallituksen ohjelmaan vaikuttaminen lapsinäkökulmasta. Tavoitteena oli myös parantaa lasten hyvinvoinnin seurantaa valtionhallinnossa sekä lisätä alan tutkimusta. Vuoden aikana esillä oli lapset ja media -aihepiiriin liittyvä keskustelu ja vaikuttamistyö. Yhteydenpidolle lapsiin ja nuoriin luotiin kanavia. Lisäksi tiedotettiin uuden viranomaisen toiminnasta sekä luotiin tarvittavia yhteistyörakenteita kotimaisesti ja kansainvälisesti.

Tässä julkaisussa mainitut lapsiasiavaltuutetun dokumentit löytyvät kokonaisuudessaan verkosta www.lapsiasia.fi.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella on oikeus riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista. Veli-Matti Koivisto näyttää lapsiasiavaltuutetulle, millaisen palan kakusta hän tarvitsee.

I. Säädökset

Lapsiasiavaltuutetun perustehtävät on linjattu laissa lapsiasiavaltuutetusta (1221/2004). Lain mukaan lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on lapsen edun, oikeuksien ja hyvinvoinnin edistäminen yleisellä yhteiskuntapolitiikan ja lainsäädännön tasolla sekä YK:n lapsen oikeuksien koskevan yleis-sopimuksen toteutumisen edistäminen. Lapsiasiavaltuutettu toimii yhteistyössä muiden viran-omaisten, asiantuntijoiden, järjestöjen ja muiden lapsipolitiikan toimijoiden kanssa.

Lapsiasiavaltuutetun työn perusta on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa, jonka Suomen valtio ratifioi vuonna 1991 (SopS 59–60/1991). Valtuutetun taustaa ja tehtäviä on kuvattu perusteelli-sesti myös hallituksen eduskunnalle antaman esityksen perusteluissa (HE 163/2004). Laissa mää-riteltä tehtävä on perusteiltaan samanlainen kuin Norjan ja Ruotsin lapsiasiavaltuutetuilla.

Lapsiasiavaltuutetun tehtävää pohjusti sosiaali- ja terveysministeriön asettama Suomen lapsiasia-aintoimikunta (STM:n työryhmämuistioita 2004:7). Toimikunnan loppuraportti Lapsille Sopiva Suomi (STM:n julkaisuja 2005:6) antoi erinomaiset peruslinjaukset myös lapsiasiavaltuutetun työlle.

Lapsiasiavaltuutettu toimii itsenäisenä viranomaisena sosiaali- ja terveysministeriön perhe- ja sosi-aaliosaston yhteydessä toimipaikkanaan Jyväskylä.

Lapsiasiavaltuutetun laissa määritellyt perustehtävät

- 1) Lasten ja nuorten hyvinvoinnin sekä lapsen edun ja oikeuksien toteutumisen seuranta ja arviointi.
- 2) Lainsäädännön ja muun yhteiskunnallisen päätöksenteon seuranta ja siihen vaikuttaminen lapsinäkökulmasta.
- 3) Yhteydenpito lapsiin ja nuoriin ja heiltä saadun tiedon välittäminen päätöksentekoon.
- 4) Lapsia koskevan tiedon välittäminen lasten parissa työskenteleville, viranomaisille sekä muulle väestölle.
- 5) Yhteistyön kehittäminen lapsipolitiikan toimijoiden välillä.
- 6) YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisen edistäminen.

Lapsiasiavaltuutettu voi tehtävänsä toteuttamiseksi antaa aloitteellisesti sekä pyynnöstä lausuntoja, suosituksia, ohjeita ja neuvoja yhteiskunnallisen päätöksenteon kehittämiseksi. Valtuutettu voi myös teettää tutkimuksia ja selvityksiä. Julkinen vaikuttaminen ja osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun kuuluvat myös valtuutetun toimintamuotoihin. Vaikuttaminen voi suuntautua julkisen vallan ohella myös esimerkiksi elinkeinoelämään, työmarkkinajärjestöihin sekä joukkotiedotusvälineisiin.

Vuosittain lapsiasiavaltuutettu antaa toimintakertomuksen omasta toiminnastaan. Toimintakertomukseen tulee sisällyttää arvio lasten oikeuksien toteutumisesta sekä lasten hyvinvoinnin kehityksestä ja lainsäädännössä havaituista puutteista. Valtuutetun toimintasuunnitelmaan tulee sisältyä kunkin vuoden tehtävien painopistealueet ja niiden liittyminen eri hallinnonalojen toimintaan.

Lapsiasiavaltuutettu ei anna ratkaisuja yksittäisen lapsen tai perheen tapauksiin eikä suorita jälkikäteistä yksittäistapauksellista lainvalvontaa.

2. Toimintaperiaatteet

Lapsiasiavaltuutettu edistää yhdessä muiden toimijoiden kanssa lapsen hyvää elämää.

Lapsiasiavaltuutettu määritteli syksyllä 2005 seuraavat työtään ohjaavat periaatteet:

1) Lapsen oikeudet ovat aikuisten velvollisuuksia.

Aikuisten tehtävä on huolehtia lapsen tarvitsemasta suojelusta ja hoivasta sekä erityisesti siitä, että ongelmiin puututaan riittävän varhain ja ajoissa. Lasten asioissa välinpitämättömyys tänään tulee kalliiksi huomenna. Aikuisten velvollisuus on myös turvata lapsille osallistumisen ja vaikuttamisen sekä oman mielipiteen ilmaisun mahdollisuudet.

2) Lapsella on oikeus olla lapsi – riittävän pitkään ja rauhassa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsia ovat alle 18-vuotiaat. Lapsuuden lyheneminen ja aikuisten maailman ongelmien ja uhkien tunkeutuminen lapsen maailmaan liian aikaisin ovat suomalaisen yhteiskunnan haasteita. Media eri muodoissaan, mainonta ja viihdeteollisuus ovat lasten kasvuympäristön vahvoja vaikuttajia. Lapsen kasvurauhan turvaaminen on sekä julkisen vallan, vanhempien ja muiden aikuisten että alan kaupallisten toimijoiden vastuulla.

3) Lasten hyvinvointi ratkaisee ikääntyvän Suomen elinvoiman.

Lapset ovat tulevaisuuden Suomessa niukka voimavara, joista on huolehdittava mahdollisimman hyvin. Mitä paremmin tämän päivän lapset voivat, sitä menestyksellisempi on Suomen tulevaisuus.

3. Lapsiasiavaltuutetun toimiston työ

Kumppanuuksien rakentamisen ruuhkavuosi

Vuosi 2006 oli lapsiasiavaltuutetun toimiston ensimmäinen kokonainen toimintavuosi.

Ensimmäinen vuosi on ollut sekä myönteinen että raskas kokemus. Lapsiasiavaltuutetun työ on otettu eri puolilla niin hallinnossa kuin järjestöjen ja kansalaistenkin parissa hyvin vastaan. Kysyntää työlle on ollut runsaasti. Tämä näkyy yhteistyötapaamisten, luentojen ja puheiden sekä asiakasyhteydenottojen suuressa määrässä vuoden aikana.

Raskas ensimmäinen vuosi oli siksi, että toimiston henkilövoimavarat ovat riittämättömät valtakunnallisen viranomaisen laissa määriteltyjen tehtävien ja ulkoisen ympäristön odotusten näkökulmasta. Toimistossa työskenteli valtuutetun lisäksi vakinaisesti lakimies ja osastosihteeri. Yhtä aikaa ulkoisiin odotuksiin vastaamisen kanssa oli suunniteltava uuden viranomaisen työn käynnistämisen perusrakenteita.

Lapsiasiavaltuutetun tärkeimmät toimintamuodot ovat yhteistyöverkostojen luominen ja sitä kautta vaikuttaminen, tiedottaminen ja julkinen esiintyminen, lausunnot lainsäädäntö- ja muista hankkeista sekä omat aloitteet päätöksentekijöille ja muille tahoille.

Eri valtionhallinnon tahot ottavat lapsiasiavaltuutetun toimiston hyvin huomioon lausuntopyynnöissään. Lausuntoja annettiin yhteensä 34 ja aloitteita tehtiin 9 kappaletta. Vuoden tärkein lainsäädäntöhanke vaikuttamisen kannalta oli lastensuojelulain kokonaisuudistus. Muutoin korostui alkoholipolitiikkaan vaikuttaminen sekä tuki valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopolitiittisen ohjelman käynnistämiseksi. Eniten julkista keskustelua herättivät kannanotot iltapäivälehtien myyntijulisteista.

Lapsiasiavaltuutetun toimistoon tuli vuoden aikana 641 asiakasyhteydenottoa lasten oikeuksista, hyvinvoinnista ja niihin liittyvistä huolenaiheista. Vuositasolla arvioituna yhteydenotot lisääntyivät vuoteen 2005 verrattuna. Yleisimmät yhteydenottojen aihepiirit olivat edelleen 1) media, viihde, kulutus ja mainonta, 2) lasten huolto- ja tapaamisoikeusasiat, 3) lastensuojelun avo- ja sijaishuoltoon sekä 4) kouluun liittyvät asiat. Kouluun liittyvien yhteydenottojen osuus kuitenkin väheni suhteessa edelliseen vuoteen.

Lapsiasiavaltuutettu ei anna ratkaisuja tai kannanottoja yksittäisen lapsen tai perheen asioista. Asiakkaita ohjataan erityisesti lääninhallitukseen ja sosiaaliasiamiehille. Yhteydenottoihin ei aina ole kyetty vastaamaan odotusten mukaisessa aikataulussa. Yhteydenotoista on käsitelty vuoden aikana 435. Kaikki asiakasyhteydenotot kuitenkin arvioidaan ja niitä hyödynnetään aineistona lasten hyvinvoinnin seurannassa sekä valtuutetun vaikuttamistyössä. Asiakasyhteydenottoja ja niihin perustuvia johtopäätöksiä käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

Lapsiasiavaltuutetun työssä verkostoituminen eri hallinnonalojen, yliopistojen ja järjestöjen kanssa on osoittautunut tehokkaaksi vaikuttamisen tavaksi. Koska toimiston omat voimavarat ovat pienet, on tärkeää löytää yhteistyötahoja. Yhteistyön edistäminen korostuu myös lapsiasiavaltuutetulle laissa määritellyissä tehtävissä. Eri tahot suhtautuivat myönteisesti yhteistyöhön.

Painopisteenä on ollut aluksi valtion keskushallinnon ja valtioneuvostotason yhteistyökanavien luominen. Tämä onnistui

Eräitä tunnuslukuja vuoden 2006 toiminnasta

Tapaamiset ja kokoukset	
• valtakunnallisten yhteis- työtahojen kanssa noin	200
• keskusomalaisten yhteis- työtahojen kanssa noin	40
• lasten ryhmien kanssa	7
Lapsiasiavaltuutetun toimiston pitämät puheet ja luennot	41
Lapsiasiavaltuutetun kirjoitukset	6
Pyydetty lausunnot (ministeriöt, eduskunta)	34
Omat aloitteet ja kannanotot (ministeriöille)	9
Osallistuminen tiedotustilaisuuksiin	7
Lapsiasiavaltuutetun muut haastattelut lehdistölle, radiolle ja televisiolle	23
Esiintymiset radio- ja tv-ohjelmissa	5
Asiakasyhteydenotot lasten oikeuksia ja hyvinvointia koskeissa asioissa	641
joista käsitelty	435

hyvin. Usean ministeriön (SM, STM, OPM, VNK) kanssa järjestettiin vuoden aikana kansliapäällikköjohtoinen keskustelu toimialan lapsiasioista. Lisäksi ministeriöitä, aluehallintoa ja järjestöjä verkostoiva, valtioneuvoston nimeämä lapsiasianeuvottelukunta aloitti toimintansa syksyllä 2006. Useat eduskunnan valiokunnat pysyivät lapsiasiavaltuutetun asiantuntijalautsuntoja.

Eri hallinnonaloista aktiivisin kumppani on ollut opetusministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön kanssa yhteistyötä on tehty etenkin alkoholipolitiikkaan, lastensuojelulain uudistukseen sekä lapsivaikutusten arviointiin liittyen. Sisäministeriön kanssa yhteistyössä on ollut esillä erityisesti lasten turvallisuuden tilan seurannan parantaminen.

Valtioneuvoston kanslian ja opetusministeriön kanssa yhteistyössä edistettiin valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopoliittisen ohjelman laadinnan aloittamista. Työn avasi pääministeri Matti Vanhasen johtama Lasten ja nuorten hyvinvointifoorumi 2.10.2006.

Järjestöistä eniten yhteistyötä on ollut Suomen nuorisoyhteistyö – Allianssi ry:n kanssa. Yhteistyön teemana on ollut seuraavan hallituksen ohjelmaan vaikuttaminen. Toinen tärkeä kumppani oli Lastensuojelun Keskusliitto. Lisäksi Suomen Vanhempainliitto ry:n kanssa tehtiin tiivistä yhteistyötä, joka liittyi keskusteluun iltapäivälehtien myyntijulisteista osana pienten lasten kasvuympäristöä. A-klinikkasäätiön kanssa valmisteltiin alkoholipolitiikkaan vaikuttamista.

Lapsuuden tutkimuksen edistämisessä Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahasto Itlan kanssa tehtiin sopimukseen perustuvaa yhteistyötä. Jyväskylän yliopiston kanssa yhteistyö vahvistui toimintavuoden aikana. Yhteistyötä tehtiin erityisesti Agora Centerin ja varhaiskasvatuksen laitoksen kanssa. Jyväskylän yliopisto päätti lisäksi verkostoida tiiviimmin oman lasten ja nuorten kasvuympäristöjä koskevan tutkimustoimintansa, mikä tukee lapsiasiavaltuutetun työtä. Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahasto päätti tukea lapsuuden tutkimuksen valtakunnallisen tutkijaverkoston toimintaa lahjoittamalla rahoituksen kolmivuotista virkaa varten Jyväskylän yliopistolle. Verkostoituminen myös muiden yliopistojen kanssa eteni.

Yhteyksiä luotiin myös Kuntaliittoon sekä Jyväskylän, Tampereen ja Kokkolan kaupunkeihin, Pohjanmaa-hankkeeseen, lääninhallituksiin ja muuhun aluehallintoon. Lääneissä yhteyksiä pidettiin sekä sosiaali- ja terveys- että sivistysosastoihin.

Sijainti Keski-Suomessa on mahdollistanut tiiviin verkostoitumisen alueellisesti lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavien tahojen kanssa (Stakesin Jyväskylän yksikkö, Keski-Suomen liitto). Yhteistyössä edistettiin erityisesti eheytyneen koulupäivän ajattelun jalkauttamista Keski-Suomeen sekä lapsivaikutusten arvioinnin pilotointia kunta- ja palvelurakennemuutoksissa.

Esimerkkejä uusista yhteistyötahoista vuonna 2006

Valtion hallinnossa

- Eduskunnan "Lapsen puolesta"-ryhmä
- Työministeriö
- Vähemmistövaltuutettu
- Oikeuskanslerin virasto
- Tilastokeskus
- Kuluttajavirasto
- Varhaiskasvatuksen neuvottelukunta/STM
- Ihmisoikeusasiain neuvottelukunta/UM
- Valtion nuorisiasiain neuvottelukunta/OPM
- Lapin yliopisto
- Tampereen yliopisto, Perheen ja lapsen tutkimuskeskus
- Perhe-hanke/Stakes

Järjestöt ja säätiöt

- Suomen nuorisoyhteistyö – Allianssi ry
- Nuori Suomi ry
- Suomen lastenlääkäriyhdistys ry
- Suomen Lasten Parlamentti yhdistys ry
- Niilo Mäki Säätiö
- A-klinikkasäätiö
- Suomen Vanhempainliitto ry
- Varhaisnuorisojärjestöjen yhteistyöverkosto
- YTY-lastensuojelujärjestöjen yhteistyöverkosto
- Imetyksen tuki ry
- Suomen NOBAB – NOBAB i Finland ry
- Lastentarhanopettajaliitto LTOL ry
- Suomen Delfins ry

Muut

- Kuntaliitto
- Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri
- Pirkanmaan sairaanhoitopiiri, Pitkänien sairaala EVA-yksikkö

Tiedottamisessa panostettiin verkkopalveluun

Lapsiasiavaltuutetun työssä julkinen mielipidevaikuttaminen on tärkeällä sijalla. Tästä syystä tiedotus- ja viestintä korostuvat lapsiasiavaltuutetun toimiston työssä tavanomaista viranomaistoimintaa enemmän. Tiedottamisen osuus korostuu myös siksi, että toiminta on uutta. Tiedottamisen välineitä ovat verkkopalvelu, tiedotteet, julkiset esiintymiset sekä kirjoitukset.

Nuntius PR Advisers Oy:n suunnittelema verkkopalvelu avattiin vuoden 2006 alussa osoitteessa www.lapsiasia.fi. Tavoitteena on opastaa yhteydenotoissa lapsiasiavaltuutetun toimistoon, tarjota tietoa ja uutisia lapsiasiavaltuutetun työstä sekä lapsen oikeuksiin liittyvää keskeistä asiakirja-aineistoa. Verkkopalvelun kehittämisen arvoiksi valittiin avoimuus, käyttäjäystävällisyys, ihmisläheisyys ja luottamuksellisuus. Verkkopalvelussa on ollut vuoden aikana kuukausittain keskimäärin 3 500 kävijää.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto otti vuoden 2006 alussa käyttöön Workshop Päiviä Oy:n suunnitteleman visuaalisen ilmeen ja graafisen ohjeistuksen. Lapsille suunnatun verkkosivun suunnittelu alkoi ja siitä tehtiin sopimus Jyväskylän yliopiston Agora Centerin kanssa tavoitteena avata sivu vuoden 2007 alkupuolella. Lapsiasiavaltuutetun esitteen julkaiseminen siirtyi vuoden 2007 puolelle.

Lapsiasiavaltuutettu antoi yhteensä 23 haastattelua sanomalehdille sekä esiintyi viidessä radio ja televisio-ohjelmassa. Tiedotteita lapsiasiavaltuutetun toimisto lähetti 16 kappaletta. Lapsiasiavaltuutetun kirjoituksia julkaistiin lehdissä kuusi kappaletta.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot näkyivät mediassa hyvin. Keväällä 2006 käytiin laajasti keskustelua iltapäivälehtien myyntijulisteista osana lapsen kasvuympäristöä. Vauhdittajina olivat lapsiasiavaltuutetun sekä eräiden järjestöjen kannanotot.

Observer Finland Oy:n kanssa tehtiin sopimus lapsiasiavaltuutetun työtä koskevasta mediaseurannasta 1.6.2007 alkaen. Lapsiasiavaltuutettua käsitteleviä lehti-, radio- tai tv-osumia on ollut tänä aikana keskimäärin 62 kaudessa. Eniten osumia oli lokakuussa, jolloin yhteensä 130 lehtikirjoituksessa, radio- tai tv-jutussa mainittiin lapsiasiavaltuutettu. Erityisen runsaasti medianäkyvyyttä sai lapsiasiavaltuutetun kannanotto lasten turvallisuuden tilan selvittämisen tarpeesta. Pienin määrä osumia oli joulukuussa (32). Julkisuudesta 77 prosenttia oli sanomalehdissä. Radio- ja tv-julkisuutta oli yhteensä 7 prosenttia. Aikakauslehtien osuus oli 9 prosenttia. Osumien levikki oli korkeimmillaan lokakuussa (yli 6,5 miljoonaa lukijaa).

Lapsiasiavaltuutetun toimistossa ei ole tiedottajaa eikä sosiaali- ja terveysministeriön viestintäyksikkö palvele lapsiasiavaltuutettua. Tiedottamisesta vastaa lapsiasiavaltuutettu. Tiedotuspalveluita on ostettu myös Infor Consulting Oy:stä.

Luennot ja esiintymiset ovat sekä tiedottamista lapsiasiavaltuutetun työstä että tiedottamista lapsen oikeuksista erityisesti lasten kanssa työskenteleville. Lapsiasiavaltuutettu ja lakimies Johanna Aalto pitivät vuoden aikana yhteensä 41 luentoa tai puheenvuoroa 21 eri paikkakunnalla.

Julkiset esiintymiset vuonna 2006

Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula:

- 11.1.2006 Onko lapselle sijaa? Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tampereen osaston 85-vuotisjuhlavuoden luentosarja
- 19.1.2006 Lapsiasiavaltuutetun työ ja paikalliset mahdollisuudet lasten hyvinvoinnin edistämiseen, Äänekosken ala- ja yläasteen koulujen yhteinen vanhempainilta
- 7.2.2006 Svenska Kvinnoförbundet i Sörnäs -yhdistyksen keskustelutilaisuus, Helsinki, puheenvuoro: Synvinklar på småbarnens värld
- 10.2.2006 Autismin talvipäivät, Autismi- ja aspergerliitto, Oulu, puheenvuoro: Lapsiasiavaltuutettu lapsen hyvän elämän edistäjänä sekä näkökulmia erityistä tukea tarvitsevan lapsen oikeuksien toteutumiseen Suomessa
- 14.2.2006 Kansallinen seminaari YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksesta, Helsinki, puheenvuoro: Lapsiasiavaltuutetun rooli YK:n lasten oikeuksien sopimuksen seurannassa
- 14.3.2006 Hyvä lapsuus – kannattavaa sijoitustoimintaa? -seminaari, Itsenäisyyden juhlavuoden lasten rahasto, Helsinki, puheenvuoro: Suomalaisen lapsipolitiikan tulevaisuuden haasteet
- 19.4.2006 Lasten hyvinvoinnin ja oppimisvaikeuksien arviointi 3–7-vuoden iässä, Stakesin asiantuntijaseminaari, Helsinki, kommenttipuheenvuoro
- 21.4.2006 Lastentarhanopettajaliiton tulevaisuusfoorumi, Helsinki, luento: Lapsipolitiikan tulevaisuuden haasteet
- 27.4.2006 Alkoholiohjelman valtakunnallinen seminaari, Sosiaali- ja terveysministeriö, puheenvuoro: Alkoholipolitiikkaa lapsinäkökulmasta
- 8.5.2006 Lapsi päihdeperheessä -seminaari, Helsinki, A-klinikkasäätiö, puheenvuoro: Alkoholipolitiikkaa lapsinäkökulmasta
- 17.5.2006 Turvallinen elämä on lapsen oikeus -seminaari TERVE-SOS 2006 -tapahtumassa, Tampere, avauspuheenvuoro
- 6.6.2006 Lapset ja journalismi -seminaari, Pelastakaa Lapset ry, Helsinki, avauspuheenvuoro
- 22.8.2006 Jyväskylän puistotorin Elojuhla, lapsiasiavaltuutetun tervehdys
- 31.8.2006 Hyvä alku -messut, Niilo Mäki -instituutti, Jyväskylä, avauspuheenvuoro
- 5.9.2006 Lapuan hiippakunnan juhlaseminaari, Jyväskylä, paneelikeskustelu
- 13.9.2006 XIII Valtakunnalliset Päihdepäivät 13.–14.9.2006, Jyväskylä, Lapsi ja päihteet – kuinka suojella suojaamatonta? -seminaarin puheenjohtaja
- 19.9.2006 Lasten ja nuorten hyvinvointiosaamisen edistäminen Keski-Suomessa –työseminaari, Jyväskylä, avauspuheenvuoro
- 29.9.2006 Kuuntele aikuinen -seminaari, Lasten terveysfoorumi, Helsinki, paneelikeskustelu työn ja perheen yhteensovittamisesta
- 2.10.2006 Miten lapset ja nuoret voivat? Puheenvuoro pääministerin koollekutsumassa lasten ja nuorten hyvinvointi-foorumissa, Helsinki
- 7.10.2006 Mannerheimin lastensuojeluliiton Tervolan osaston 75-vuotisjuhla, Tervola, juhlapuhe
- 13.10.2006 Lapsen oikeus – Onko lapsella jokamiehen oikeuksia? Sairaalaopetuksen kehittämishankkeen seminaari, Jyväskylä
- 17.10.2006 Lapsiasiavaltuutettu lapsen oikeuksien edistäjänä, puheenvuoro 42. valtakunnallisilla lastensuojelupäivillä, Hämeenlinna
- 23.10.2006 Lasten ja nuorten hallitusohjelmaehdotuksen esittely, Suomen nuorisoyhteistyö Allianssin ja yhteistyöverkoston seminaari eduskunnassa
- 30.10.2006 VIII Valtakunnalliset neuvolapäivät, Espoo, avauspuheenvuoro
- 31.10.2006 Perhepolitiikkaa lapsinäkökulmasta, Pohjanmaan sosiaalidemokraattisen naispiirin seminaari, Ylihärmä, luento
- 9.11.2006 Gender Budgeting – pohjoismaisen ministerineuvoston seminaari, Helsinki, paneelikeskustelu
- 16.11.2006 II valtakunnalliset lastensuojelun perhehoidon päivät, Tampere, loppupuheenvuoro
- 20.11.2006 Suomen Unicef-yhdistyksen lapsen oikeuksien päivän tilaisuus Helsingissä ja Mannerheimin lastensuojeluliiton Nokian yhdistyksen 85-vuotisjuhla
- 23.11.2006 Children's rights – Lapsen oikeudet, Pelastakaa Lapset ry, Helsinki, puheenvuoro: Child sexual exploitation, trafficking and the internet
- 8.12.2006 Oulun Kaaren nuorten osallisuushankkeen juhla Syötekeskuksessa, Pudasjärvi, juhlapuhe
- 13.12.2006 XV Paavo Nurmi Symposiumissa lasten sydän- ja verisuonitautien ehkäisemisestä, Kansanterveyslaitos, Oulu, avauspuheenvuoro

Lakimies Johanna Aallon puheet ja luennot:

- 7.9.2006 Oulun lääninhallituksen koulutustilaisuus: Kuka nuorista välittää? Murkkuikäinen moniammatillisen yhteistyön haasteena, Liminka, Kun arki ei suju ja koulu ei maita – näköala lapsiasiavaltuutetun toimistosta
- 11.9.2006 Keski-Suomen TE-keskuksen Palapeli-projekti (maahanmuuttaja-asiat), Jyväskylä, Lasten oikeudet Suomessa
- 28.9.2006 Arcti Children Conference: Psychosocial Well-being of Schoolchildren in the Barents region, Lapin yliopisto, Rovaniemi, The work of Ombudsman for the well-being of children in Finland
- 24.10.2006 Keski-Suomen varhaiskasvatuspäivä, Jyväskylä, Lapsen oikeuksien toteutuminen
- 25.10.2006 Toteutuvatko lasten ja nuorten oikeudet? -luento, Länsi-Suomen lääninhallitus ja Etelä-Pohjanmaan opisto, Ilmajoki
- 26.10.2006 Toteutuvatko lasten ja nuorten oikeudet? -luento, Länsi-Suomen lääninhallitus ja Villa Elba, Kokkola
- 15.11.2006 Perheneuvonnan koulutuspäivät, Jyväskylä, Miten näemme lapsen? Lapsiasiavaltuutetun toiminnan painopisteet nyt ja tulevaisuudessa
- 20.11.2006 Varsinais-Suomen lastensuojelujärjestöt ry:n järjestämä Lapsen oikeuksien päivän tilaisuus, Turku, puheenvuoro: Lapset ja väkivalta – mitä tiedämmelapsen oikeuksien toteutumisesta.
- 22.11.2006 Arjen rakkaus perheessä -seminaari, Kuopion Seudun Mielenterveysseura Hyvä Mieli ry ja Kuopion Kriisikeskus, Kuopio, puheenvuoro: Lapsuus – lapsen oikeus
- 14.12.2006 Ajankohtaista kasvatuksen saralta -seminaari, Oulun hiippakunta, Oulu, puheenvuoro: Lapset ja väkivalta – mitä tiedämme lasten turvallisuuden tilasta?

Tiedotteet vuosi 2006

- 19.1.2006 Lapsiasiavaltuutettu vetoaa ministereihin alkoholimainonnan rajoittamiseksi
- 7.2.2006 Lapsiasiavaltuutettu ja Itä yhteistyöhön
- 10.2.2006 Neuvolan ja kouluterveydenhuollon laatu varmistettava asetuksella
- 1.3.2006 Lapsiasiavaltuutettu vetoaa hallitukseen alkoholimainonnan rajoittamiseksi
- 14.3.2006 Maria Kaisa Aula toivoo iltapäivälehdiltä lööppiharkintaa
- 18.4.2006 Lapsiasiavaltuutettu ehdottaa lastenohjelmien laatuarviota
- 15.6.2006 Koulumatkoja arvioitava lasten hyvinvoinnin kannalta
- 28.6.2006 Toimintakertomus 2005: Lasten elinolojen seurantaa parannettava
- 5.7.2006 Uuteen lastensuojelulakiin myös valtion velvoitteet
- 31.8.2006 Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa perhevapaaudistuksen vaikuttavan lasten terveyteen
- 21.9.2006 Lapsiasiavaltuutettu kysyy oppilaskunnilta lasten hyvinvoinnista
- 7.10.2006 Lapsiasiavaltuutettu kiirehtii lasten turvallisuuden tilan parempaa seurantaa
- 23.10.2006 Lasten ja nuorten hyvinvointi seuraavan hallitusohjelman kärkiasiaksi
- 16.11.2006 Lapsiasiavaltuutettu haluaa lisätä lastensuojelun perhehoitoa
- 20.11.2006 Väkivallasta kärsivien lasten auttamiseen tarvitaan lisää henkilöstöä
- 8.12.2006 Lapsia ja nuoria on kuultava, kun kunnat arvioivat palvelurakenteitaan

Lasten hyvinvoinnin sekä lasten oikeuksien seuranta

Lasten hyvinvoinnin sekä lasten oikeuksien toteutumista arvioidaan seuraamalla ajankohtaista lapsuuden ja lasten hyvinvoinnin tutkimusta, analysoimalla ja luokittelemalla lapsiasiavaltuutetun toimistoon tulevia asiakasyhteydenottoja, järjestämällä keskusteluja lasten kanssa sekä tekemällä kyselyitä lapsille sekä keskustelemalla alan järjestöjen ja lasten kanssa työskentelevien kanssa.

Lapsiasiavaltuutetun tulee lain mukaan sisällyttää omaan vuosittaiseen valtioneuvostolle annettavaan toimintakertomukseensa arvio lasten oikeuksien toteutumisesta sekä lasten hyvinvoinnin kehityksestä sekä lainsäädännössä havaituista puutteista. Lapsiasiavaltuutettu antoi kesäkuussa 2006 ensimmäisen lakisääteisen kertomuksensa valtioneuvostolle. Kertomusta jaettiin 1 000 kappaletta päättäjille, hallintoon ja järjestöille.

Vuoden 2006 aikana tulneiden asiakasyhteydenottojen sisältöä on arvioitu tarkemmin kertomuksen luvussa 4. Vuoden 2006 alussa teetettiin erillinen selvitys syksyn 2005 aikana lapsiasiavaltuutetun toimistoon tulleista lastenhuolto- ja tapaamisasioista sekä lastensuojelua koskeneista yhteydenotoista. Selvityksen teki Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Selvitys on julkaistu lapsiasiavaltuutetun verkkosivuilla (Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1/2006).

Ensimmäisessä toimintakertomuksessa arvioitiin lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja terveyden seurannan tilaa valtionhallinnossa. Kertomuksessa todettiin, että seuranta on hajanaista. Etenkin alle 12-vuotiaiden lasten osalta se on puutteellista. Lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja sen kehityksestä ei ole ajantasaista rekisteriä tai tutkimusta. Sama koskee lasten mielenterveyden tilan kehitystä sekä lastensuojelulasten taustaa ja hyvinvointia.

Ehdotukset etenivät. Vuoden 2006 aikana lapsiasiavaltuutettu edisti lausunnoin ja julkisin kannanotoin erityisesti lapsiin kohdistuvan väkivallan ja lasten turvallisuuden tilaa koskevan selvitystyön aloittamista. Sosiaali- ja terveysministeriö sekä Kansanterveyslaitos ovat aloittaneet neuvolaikäisten lasten terveysseurannan kehittämisen. Tilastokeskus ilmoitti laativansa tilastojen kokoomajulkaisun *Suomalainen lapsi 2007*. Kansanterveyslaitos tiedotti keväällä 2006 ryhtyvänsä kehittämään myös laajemmin lasten ja nuorten terveyden seurantaan myös kouluterveydenhuollon kautta. Uusi lastensuojelulaki mahdollistaa perusteellisemmän tilastoinnin, jota valmistellaan Stakesissa.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto toteutti syksyn 2006 aikana kyselyn peruskoulujen oppilaskunnille yhteistyössä opetusministeriön Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu -hankkeen kanssa. Lapset ottivat kantaa erityisesti oman arkiympäristönsä asioihin. Kyselyn laatimisesta ja raportoinnista vastasi korkeakouluharjoittelija, kasv. yo Anu-Leena Arponen. Selvityksen tulokset raportoidaan toimintakertomuksen II osassa.

Toimintasuunnitelmassa mainittuun lapsibarometrin kehittämiseen yhdessä Lastensuojelun Keskusliiton kanssa ei ollut voimavaroja.

Vaikuttaminen lasten hyvinvointiin

Lapsiasiavaltuutetun toimiston työssä korostuvat vaikuttamisen keinoina viestintä sekä yhteistyöverkostojen luominen. Päätöksentekoon vaikuttamisessa tärkeä toimintatapa ovat myös erilaiset lausunnot ja aloitteet. Lapsiasiavaltuutetun toimiston työpanoksesta arviolta noin puolet käytetään lausuntojen antamiseen eri valtionhallinnon tahoille.

Lapsiasiavaltuutettu antoi vuoden aikana 34 lausuntoa eri ministeriöille ja eduskunnalle. Eduskunnassa lausuntoja annettiin perustuslaki-, laki-, liikenne-, sosiaali- ja terveys sekä sivistysvaliokunnille. Lausuntojen tavoitteena on myös lisätä eri hallinnonalojen lainvalmistelijoiden sekä päättäjien tietoa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteista.

Vaikuttamistyössä olivat erityisesti esillä:

- seuraavan hallituksen ohjelmaan vaikuttaminen
- lasten hyvinvoinnin seurannan tietopohjan parantaminen
- valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopoliittisen kehittämisohjelman valmistelun käynnistäminen
- alkoholinkäytön lapsille ja nuorille aiheuttamien haittojen vähentäminen
- lastensuojelulain uudistaminen
- kuntauudistuksen lapsivaikutusten arvioinnin edistäminen
- lapsiin kohdistuvan väkivallan yleisyyden selvittäminen
- paremmat koulumatkajärjestelyt ja niiden arvioinnin edistäminen
- lapset ja media -aihepiirin liittyvä vaikuttaminen ja lasten mediasuojelu

Lapsiasiavaltuutettu valmisteli yhteistyöverkoston kanssa Ehdotuksen lasten ja nuorten hallitusohjelmaksi, joka julkaistiin 23.10.2006. Samalla järjestettiin paneelikeskustelu puolueille. Kannanoton laatineessa verkostossa olivat mukana Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry, valtion nuorisosiain neuvottelukunta, Nuori Suomi ry, Kirkkohallitus, Lastensuojelun Keskusliitto ry sekä Terveyden edistämisen keskus/Lasten terveysfoorumi. Myös Stakesin Perhe-hankkeen kanssa järjestettiin seminaari, jossa kerättiin lasten ja perheiden palveluiden kehittämistä koskevia näkemyksiä ohjelmaehdotusta varten.

Ohjelma kehottaa seuraavaa hallitusta sitoutumaan lasten eriarvoistumisen vähentämiseen ja erityisesti pienelle lasten ryhmälle kasautuvan pahoinvoinnin ehkäisyyn. Lasten ja perheiden ongelmiin tulisi puuttua aikaisemmin sekä jo lasten varhaisella iällä. Painopiste tulisi siirtää korjaavista palveluista ongelmia ehkäiseviin ja vanhemmuutta tukeviin palveluihin. Etenkin vanhempien alkoholinkäyttöön tulisi puuttua tehokkaammin. Ikärakenteen vanhetessa on perusteltua huolehtia lasten ja nuorten hyvinvoinnista entistäkin paremmin.

Hallitusohjelmaehdotusta jaettiin noin 6 500 kappaletta puolueille, kansanedustajille, kansanedustajaehdokkailla, hallintoon, järjestöille sekä muille asiasta kiinnostuneille erilaisissa seminaareissa.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto teki syksyn 2006 aikana kyselyn eduskuntapuolueille. Siinä kysyttiin puolueiden kantoja ja ohjelmia lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyvistä asioista. Kyselyn tulokset julkistettiin verkkopalvelussa vuoden 2007 alussa (Lapset ja nuoret puolueiden ohjelmissa).

Opetusministeriön nuoriso-osaston ja valtioneuvoston kanslian kanssa yhteistyössä edistettiin valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopoliittisen kehittämisohjelman laadinnan aloittamista. Hanketta esiteltiin kansliapäällikkötyöryhmässä 4.9.2006. Ministeriöiden sitoutumista asiaan vauhditti pääministeri Matti Vanhasen johtama Lasten ja nuorten hyvinvointifoorumi 2.10.2006. Opetusministeriö nimesi ohjelmaa valmistelevalle työryhmän 28.12.2006. Lapsiasiavaltuutettu toimii työryhmän pysyvänä asiantuntijana. Ohjelma on tärkeä väline edistää eri hallinnonalojen välistä sitoutumista yhteisiin lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen konkreettisiin tavoitteisiin.

Opetusministeriön kanssa yhteistyötä tehtiin myös 1.3.2006 voimaan tulleesta nuorisolaista tiedottamisessa. Lain 8 § velvoittaa kuntia kuulemaan lapsia ja nuoria heitä koskevista asioista päätettäessä.

Lapsiasiavaltuutettu teki marraskuussa 2005 aloitteen kunta- ja palvelurakennehankkeelle sen lapsivaikutusten arvioinnista. Aloite ei edennyt hankkeen johtoryhmässä, lainvalmistelussa eikä eduskuntakäsittelyssä. Asiasta järjestettiin syksyllä 2006

Ehdotus lasten ja nuorten hallitusohjelmaksi (23.10.2006)

1. Ehkäisevän työn ja vanhemmuuden tukemisen vahvistaminen niin, että huostaanottojen tarve kääntyy laskuun.
2. Sijaishuollon painopiste perhehoitoon.
3. Vanhempien alkoholinkäytön ja siitä lapsille aiheutuvien haittojen vähentäminen.
4. Lapsiin kohdistuvan väkivallan ja koulukiusaamisen vähentäminen sekä parempi tieto lasten turvallisuuden tilasta.
5. Lapsiperheiden köyhyyden vähentäminen.
6. Vanhempien työajan lyhentäminen ja lapsiystävälliset työyhteisöt.
7. Yhden harrastuksen mahdollistaminen kaikille lapsille ja nuorille.
8. Lähiliikunta, vapaa-ajan ja lähikirjastopalveluiden saatavuus ja laatu turvattava.
9. Koulu lapsen kokonaishyvinvointia tukevaksi.
10. Lisää lasten osallistumismahdollisuuksia.

neuvottelu lapsiasiavaltuutetun, STM:n, Stakesin ja SM:n kesken. STM sitoutui edistämään lapsivaikutusten arviointia niin, että siitä tiedotetaan kunnille ja että mahdollisiin arviointihankkeisiin voidaan osoittaa ministeriön hankerahoitusta. Keski-Suomen liitto myönsi Jyväskylän Stakesin yksikölle hankerahoituksen, jolla selvitetään lapsivaikutusten arvioinnin pilotointia Keski-Suomessa. Äänekosken kunta sitoutui mukaan pilotointiin, joka aloitettaneen vuoden 2007 aikana sosiaali- ja terveysministeriön hankerahoituksella.

Alkuvuoden aikana käytiin vilkasta julkista keskustelua ilta-päivälehtien myyntijulisteiden vaikutuksista pieniin lapsiin. Lapsiasiavaltuutettu teki yhdessä Suomen Vanhempainliiton kanssa pienimuotoisen kyselyn lööpeistä osana lasten kasvu-ympäristöä. Kyselyä lähetettiin 300 kappaletta toimituksiin, media-alan vaikuttajille ja alan kansalaisjärjestöille.

Lapsiasiavaltuutettu teki yhteensä kahdeksan aloitetta tai erillistä kannanottoa eri ministeriöille. Aloitteista ja kannanotoista useat perustuvat lapsiasiavaltuutetulle tullessiin asiakasyhteydenottoihin. Useimmat niistä ovat suuntautuneet sosiaali- ja terveysministeriölle.

Vuoden 2006 aikana annetut lausunnot

Lausunto liikenne- ja viestintäministeriölle Euroopan komission ehdotuksesta **televisio ilman rajoja** -direktiivin muuttamiseksi (16.2.2006)

Lausunto ulkoasiainministeriölle YK:n **vammaisten henkilöiden oikeuksia** koskevasta kansainvälisestä yleissopimuksesta (20.3.2006)

Lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle eduskunnan oikeusasiamiehen erilliskertomuksesta eduskunnalle – **lapsi, perheväkivalta ja viranomaisten vastuu** 2006 (23.3.2006)

Lausunto liikenne- ja viestintäministeriölle ”**Uuden arjen yhteiskunta**” - taustaselvitysluonnoksesta (23.3.2006)

Lausunto eduskunnan hallintovaliokunnalle hallituksen toimenpiteistä **maahanmuuttopoliittisen ohjelman** uudistamiseksi (30.3.2006)

Lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle **lasten tuetuista ja valvotuista tapaamisista** (31.3.2006)

Lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle laiksi **hedelmöityshoidoista ja isyyslain** muuttamisesta (4.4.2006)

Lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle eduskunnan oikeusasiamiehen erilliskertomuksesta eduskunnalle – lapsi, perheväkivalta ja viranomaisten vastuu 2006 (20.4.2006)

Lausunto eduskunnan liikennevaliokunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi (**televisio-direktiivin** muuttaminen) (24.4.2006)

Lausunto liikenne- ja viestintäministeriölle **lapsipornografian** levittämisen estotoimia koskevaksi laiksi (16.5.2006)

Lausunto eduskunnan hallintovaliokunnalle laeiksi ulkomalaislain ja ulkomaalaisrekisteristä annetun lain 5 ja 10 §:n muuttamisesta (**ihmiskauppa**) (23.5.2006)

Lausunto eduskunnan hallintovaliokunnalle ulkomaalaislain 105 a ja b §:n muuttamisesta ja ulkomaalaisrekisteristä annetun lain 8 §:n muuttamisesta (**alaikäiset turvapaikanhakijat**) (23.5.2006)

Lausunto eduskunnan hallintovaliokunnalle **poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta** sekä laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (24.5.2006)

Lausunto opetusministeriölle **kuvaohjelmien tarkastamisesta** annetun lain muuttamisesta (15.6.2006)

Lausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle eduskunnan oikeusasiamiehen erilliskertomuksesta eduskunnalle – lapsi, perheväkivalta ja viranomaisten vastuu 2006 (15.6.2006)

Lausunto eduskunnan sivistysvaliokunnalle valtioneuvoston **koulutuspoliittisesta selonteosta** (15.6.2006)

Lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle **lastensuojelulain** kokonaisuudistusta valmistelleen työryhmän muistiosta (21.6.2006)

Lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle **alkoholilain** ja alkoholijuomista ja väkiviinasta annetun asetuksen muuttamisesta (10.8.2006)

Lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle **oppilashuoltolainsäädännön** uudistamistyöryhmän mietinnöstä (1.9.2006)

Lausunto oikeusministeriön rikosentorjuntaneuvoston väkivaltajaostolle **väkivallan** vähentämistoimenpiteiden priorisointialueista vuodelle 2007 (12.9.2006)

Lausunto oikeusministeriölle **lapsen elatusapujen** ohjeistamistyöryhmän mietinnöstä (14.9.2006)

Lausunto ulkoasiainministeriölle YK:n **lapsen oikeuksien sopimuksen** suositusten täytäntöönpanosta (22.9.2006)

Lausunto oikeusministeriölle Euroopan neuvoston asettaman asiantuntijatyöryhmän valmistelemasta luonnoksesta yleissopimukseksi lasten suojelusta **seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä** (4.10.2006)

Lausunto eduskunnan valtiovarainvaliokunnan hallinto- ja tarkastusjaostolle liittyen valtion vuoden 2007 talousarvioon: Lasten **turvallisuuden** tilan seurannan kohentamisen tarpeet (4.10.2006)

Lausunto eduskunnan liikennevaliokunnalle hallituksen esityksestä **lapsipornon** levittämisen estotoimia koskevaksi laiksi (4.10.2006)

Lausunto sosiaali- ja terveysministeriön **Hyvinvointi 2015**-ohjelmaa laativalle työryhmälle (9.10.2006)

Lausunto ECRI:lle (European Commission against Racism and Intolerance) ehdotuksesta **kouluopetusta** koskevaksi suositukseksi (20.10.2006)

Lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle **vanhempainpäivärahoja** ja työnantajakustannusten korvaamista koskevan lainsäädännön muuttamiseksi (23.10.2006)

Lausunto eduskunnan hallintovaliokunnalle **kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta** (17.11.2006)

Lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle **YK:n** yleiskokouksen lasten erityisistunnon loppuasiakirjan toimeenpanosta Suomessa (30.11.2006)

Lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle lastensuojelulain uudistuksesta eduskunnalle (7.12.2006)

Lausunto opetusministeri Kalliomäen asettamalle **media-taitojen** ja -osaamisen kehittämisen toimenpideohjelmalla laativalle työryhmälle (11.12.2006)

Lausunto viestintävirastolle alaikäisen **kirjesalaisuuden** säilymisestä (13.12.2006)

Lausunto opetusministeriölle **koulutuksen ja tutkimuksen** kehittämissuunnitelman laadintaan vuosille 2007–2012 (18.12.2006)

Vuoden 2006 aikana tehdyt aloitteet

Aloite alkoholipoliittiselle ministerityöryhmälle (19.1.2006)

Aloitteessa ehdotetaan toimia lisääntyneen alkoholinkäytön lapsille aiheuttamien terveyshaittojen sekä syrjäytymisriskin ehkäisemiseksi. Aloitteessa ehdotetaan alkoholiveron korottamista ja myynnin ikärajojen tehokkaampaa valvontaa. Alkoholimainonta tulisi rajoittaa ainoastaan tuotetiedon antamiseen ja kieltää se televisiossa. Ns. elämäntyyliämainonta vaikuttaa tutkimusten mukaan eniten juuri lasten ja nuorten alkoholin käyttöön ja muokkaa asenteita alkoholimyönteiseksi.

Eduskunta käsitteli lain, jossa rajoitetaan alkoholin televisiomainontaa. Mainonnan rajoittamista pohtimaan sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän. Alkoholiveroa ei korotettu, mutta lapsiasiavaltuutetun puolueille tekemässä kyselyssä kaikki ilmoittivat valmiutensa korottaa veroa vuonna 2007 alkavalla vaalikaudella.

Aloite liikenne- ja viestintäministeriölle lasten tv-ohjelmien laadun arvioinnista (2.3.2006)

Aloitteessa esitetään television eri kanavien lastenohjelmien laatua vertailevan tutkimuksen tekemistä. Tutkimuksessa tulisi arvioida erityisesti ohjelmien väkivaltaisuutta, niiden tarjoamia sukupuoliroolimalleja sekä ongelmanratkaisutapoja. Aloite perustui aiheesta tulleisiin asiakasyhteydenottoihin. Keuruulaiset nuoret olivat myös keränneet yli 60 000 allekirjoituksen vetoomuksen tv-kanaville lastenohjelmien laadun parantamisesta.

Liikenne- ja viestintäministeriö on suhtautunut aloitteeseen myönteisesti.

Aloite päivähoitoasioista vuoden 2007 talousarviossa (20.3.2006)

Päivähoidon liian suuret lapsiryhmät sekä henkilöstön ajoittain liian vähäinen määrä suhteessa lapsiin ovat olleet asiakasyhteydenottojen aiheena. Aloitteessa esitetään sosiaali- ja terveysministeriölle päivähoitoasetuksen ns. joustomahdollisuuden täsmentämistä niin, että varmistetaan hoidon laadun ja lasten turvallisuuden kannalta riittävän ja ammattitaitoisen henkilökunnan läsnäolo. Aloitteessa esitetään myös erityistä tukea tarvitsevien lasten palveluiden vahvistamista lisäämällä erityislastentarhanopettajia. Tukitoimet vaihtelevat liiaksi alueellisesti.

Päivähoitolain muutoksella syksyllä 2006 lisättiin maininta erityislastentarhanopettajista lakiin. Päivähoitoasetusta täsmennettiin hieman mutta ryhmäkokoja ei edelleenkaan säännellä, vaikka tavoite oli mainittu hallitusohjelmassa.

Aloite koululainsäädännön ja koulutuksen arvioinnin muutostarpeista (8.6.2006)

Lapsiasiavaltuutetulle tulleen asiakaspalautteen sekä vierailukäyntien tietojen perusteella opetusministeriölle toimitettiin muistio koulumatkajärjestelyihin sekä mielenterveysongelmista kärsivien nuorten perus- ja ammattikoulutukseen liittyvistä asioista. Koulumatkajärjestelyjen laatua ja turvallisuutta tulisi arvioida kansallisesti. Kuljetukset ja odotukset kokonaisuutena voivat venyttää lasten koulupäivää liian rasittavaksi. Odotusaikoja voi olla jo aamulla ennen koulun alkamista. Esiopetusikäisen lapsen itsenäistä kulkemista koskeva ohjeistus on koulu- ja päivähoitolainsäädännössä erilainen.

Vaikeista mielenterveysongelmista kärsivien nuorten oikeus saada perusopetusta sairaalakoulussa tulee varmistaa myös silloin, kun oppivelvollisuusikä on ylitetty. Ammatillisen koulutuksen kehittämisessä tulee mielenterveys sairaat nuoret ottaa paremmin huomioon.

Opetusministeriö on vastannut muistioon kahdella selvityksellä 22.12.2006 ja 9.1.2007. Eduskunta huomioi koulutuspoliittisesta selonteosta antamassaan mietinnössä useita lapsiasiavaltuutetun aloitteesta esille ottamia kehittämisasioita (mielenterveys sairaiden lasten opetus sekä koulumatka-asiat). Esiopetusikäisen lapsen kulkemista koskeva ohjeistus edellyttäisi lapsen edun näkökulmasta opetus- sekä sosiaali- ja terveysministeriön tiiviimpää yhteistyötä.

**Aloite
työn ja perheen
yhteensovittamisesta
(23.8.2006)**

Asiakasyhteydenotoissa on kiinnitetty huomiota erityisesti yksinhuoltajavanhempien pulmiin eräissä tilanteissa sovittaa yhteen lasten huoltoa koskevan lain vanhemman velvoitteet sekä työn vastaanottamisen velvoitteet. Ongelmat liittyvät erityisesti epätyypillisiin työaikoihin silloin, kun lapset ovat ohittaneet päivähoitoian. Lapsiasiavaltuutettu on ehdottanut työministeriölle, että se arvioisi esimerkiksi yhdessä työvoimatoimistojen kanssa tästä näkökulmasta työn ja perheen yhteensovittamiseen, työstä eroamiseen ja työstä kieltäytymiseen liittyvien ongelmien laajuutta ja mahdollisia muutostarpeita lainsäädäntöön.

Työministeriö on vastannut aloitteeseen 4.4.2007 lähettämällään selvityksellä, johon sisältyvät eräille työvoimatoimikunnille tehdyn kyselyn tulokset. Työministeriö katsoo, ettei lainsäädännön muuttamiseen ole tarvetta.

**Kannanotto perhe-
vapaaudistuksesta
(29.8.2006)**

Perhevapaaudistuksessa haluttiin rohkaista isiä käyttämään enemmän vanhempainvapaata korottamalla isien päivärahaetuutta suhteessa äiteihin. Lapsiasiavaltuutettu piti myönteisenä, että isien roolia lasten hoidossa vahvistettaisiin.

Jos äitien työssäkäyntiä vanhempainvapaan aikana kannustetaan, on samalla kehitettävä työ-elämää ja työsuojelulainsäädäntöä niin, että äitien olisi edes jossain määrin helpompaa yhdistää työntekoa ja lasten rintaruokintaa. Imetystaukojen järjestämiseen liittyviä velvoitteita on Kansainvälisen työjärjestön ILO:n äitiydensuojelusopimuksessa, jota Suomi ei ole ratifioinut.

Paras ratkaisu olisi pidentää vanhempainvapaata vähintään yhteen vuoteen, jolloin sen jakaminen isän ja äidin kesken olisi helpompaa. Lapsella on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan, johon liittyy vauvojen rintaruokinnan rohkaistaminen. Maailman terveysjärjestö WHO suosittaa täysimetystä kuuden kuukauden ikään ja osittaista vuoden ikään saakka.

Eduskunta päätti sittemmin uudistuksesta niin, että molempien sukupuolten päivärahaetuuksia korotetaan tasa-arvoisesti. Kansanterveyslaitos asetti vuoden 2006 lopulla lasten rintaruokintaa edistävän neuvottelukunnan.

**Kirje sisäisen
turvallisuuden
ministeriryhmälle
lasten turvallisuuden
tilan seurannan
kehittämisestä
(9.11.2006)**

Lapsiasiavaltuutettu kiirehtii lapsiin kohdistuvan väkivallan seurannan ja tilastoinnin kehittämistä ministeriryhmän aiemman päätöksen mukaisesti. Ministeriöiden ja tutkimuslaitosten tulee ryhtyä toimiin tarvittavien rekistereiden laatimiseksi sekä lasten ns. uhritutkimuksen aloittamiseksi. Lapsiin kohdistuvan väkivallan laajuuden selvittämiseksi asiasta on kysyttävä myös lapsilta itseltään.

Sisäisen turvallisuuden ministeriryhmä päätti ottaa lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentämisen eri ministeriöiden vuoden 2007 toimien painopisteeksi.

Valtiovarainvaliokunta kiinnitti vuoden 2007 valtion talousarviosta antamassaan mietinnössä oikeusministeriön toimialalla huomiota lasten turvallisuuden tilan selvittämisen tarpeeseen.

Lasten turvallisuuden tilan säännönmukaisen seurannan eli ns. uhritutkimuksen tarvitsemat voimavarat ratkaistaan uuden hallituksen kehysneuvotteluissa. Poliisiammattikorkeakoulu on aloittamassa aiheesta pilottitutkimusta.

**Aloite lastensuojelun
perhehoidon
lisäämisestä
(14.11.2006)**

Asiakasyhteydenottoon perustuen lapsiasiavaltuutettu ehdottaa sosiaali- ja terveysministeriölle, että alle 3-vuotiaasta lapsesta huolehtiville sijaisvanhemmille säädetään oikeus pienten lasten kotihoidon tukeen. Lainsäädäntöä tulisi muuttaa niin, että perhehoitoa ei nykyisen lain tapaan rinnastettaisi laitoshoidon kotihoidon tukea myönnettäessä. Tukijärjestelmän selkiyttäminen olisi lapsen edun mukaista ja parantaisi pieneltä osaltaan perhehoitajien saatavuutta.

**Aloite lasten ja
nuorten suojaamiseksi
tupakan
terveyshaitoilta
(19.12.2006)**

Tuotevalvontakeskus ja lapsiasiavaltuutettu ehdottivat sosiaali- ja terveysministeriölle, että tupakan vähittäismyynnistä tulisi tehdä luvanvaraista. Tämä tehostaisi myynnin valvontaa. Lisäksi tulisi kieltää tupakkatuotteiden välittäminen alaikäisille sekä niiden hallussapito alaikäisenä, kuten alkoholilaki rajoittaa alkoholin hallussapitoa ja välittämistä. Tupakointi tulisi kieltää päiväkotien ja oppilaitosten lisäksi myös muilla niihin verrattavissa olevilla alle 18-vuotiaille tarkoitetuilla ulkoalueilla.

Tupakointi aloitetaan usein alaikäisenä. Harvempi aloittaa tupakointia enää yli 20-vuotiaana. Lasten suojaaminen tupakan terveyshaitoilta tukee lapsen oikeutta parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti.

Lastensuojelulaki vahvistaa lapsen oikeuksia

Vuoden 2008 alusta voimaan tuleva uusi lastensuojelulaki on tarpeellinen, myönteinen ja tärkeä uudistus lapsen oikeuksien vahvistamisen kannalta. Uusi laki ei ole toki täydellinen. Lasten ja perheiden pahoinvointiongelmia ehkäisevää työtä olisi voitu konkretisoida ja vahvistaa enemmän. Sosiaalityön voimavarojen riittävyys kunnissa on lain toteutumisen kipukohtia. Kuitenkin uusi laki täsmentää vanhaan lakiin verrattuna hyvällä tavalla yksilö- ja perhekohtaisen lastensuojelutyön toimintatapoja lapsilähtöiseen suuntaan.

Uudessa lastensuojelulaissa esimerkiksi lastensuojeluilmoitusten käsittely varmistuu ja lastensuojelutarpeen selvitykselle asetetaan aikaraja. Yksityisten lastensuojelupalveluiden valvonta tehostuu. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa keskeisen lapsen edun määrittely konkretisoituu. Lapsen kuulemisen velvoite vahvistuu. Lapsiryhmän koko sijoituspaikassa määritellään tarkemmin. Nämä muutokset mahdollistavat lastensuojelutyön laadun parantamisen.

Muutokset vaativat tukeen koulutusta, yksityiskohtaisempaa kansallista ohjeistusta ja ”käsikirjaa” laadukkaasta lastensuojelutyöstä. Erityinen uhka uudistuksen toteutumiselle ovat kuitenkin sosiaalityön voimavarat kunnissa. Henkilöstön vaihtuvuus ja työn kuormittavuus sekä erityistilanteissa vaadittavan osaamisen puute voivat olla este lain hyvien tarkoitusten toteutumiselle.

Lastensuojelutyön voimavaroista tulisi siksi jatkossa säätää tarkemmin. Sosiaalityöntekijällä käsiteltävänä olevien lastensuojeluasiakkaiden enimmäismäärästä voitaisiin säätää esimerkiksi asetuksella. Toki jo nyt säädetty velvoite lastensuojeluilmoituksen käsittelyaikataulusta tuo kunnille paineen mitoittaa sosiaalityön voimavarat tarpeen mukaisesti.

Lapsiasiavaltuutetulle lastensuojeluasioissa tulleet yhteydenotot ovat korostaneet tarvetta selkiyttää lastensuojelun työprosessia sekä vahvistaa lapsen etua ja oikeutta tukitoimiin. Yhteydenotoissa korostuu myös selkokieliisyyden ja varhaisen dokumentoinnin tarve asiakkaan suuntaan. Toimistoomme tulleissa yhteydenotoissa on ollut myös kritiikkiä lapsen itsensä kuuntelemisen sekä läheisverkoston laiminlyömisestä. Lapsella tulee olla oikeus pitää yhteyttä isovanhempiinsa ja muuhun sukuun. Uusi laki velvoittaa järjestämään neuvotteluja lapsen kaikkien läheisten sekä viranomaisten kesken lastensuojelun järjestämisestä.

Uusi laki vahvistaa lapsen kuulemista ja lapsen oikeuksia. Lastensuojelun toteuttamisessa vahvistetaan kaiken ikäisten lasten omien toivomusten ja mielipiteen selvittämisen velvoitetta. Laki asettaa sosiaalityöntekijälle veloitteen tavata henkilökohtaisesti lapsi, jonka pahoin- ja hyvinvoinnista lastensuojelutoimissa on kysymys. Lastensuojelulakiin tuodaan myös säännökset edunvalvojan määrittämisestä lapselle silloin kun huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Tuomioistuimelta voidaan myös hakea lupa lastensuojelutoimien tarpeessa mahdollisesti olevan lapsen tilanteen ja terveyden tutkimiseen myös vanhempien tahdon vastaisesti.

Lapsen oikeuksien kannalta eduskunta teki tärkeän muutoksen hallituksen esitykseen, kun se palautti lapsen itsenäisen puhevallan käytön ja todisteellisen kuulemisen ikärajan lastensuojeluasioissa

Pelkkä kunta tason
suunnittelu ei ole
riittävää. Myös valtion
tulee hoitaa oma
vastuunsa
– sosiaalialan
voimavarat
mukaanlukien.

kahteentoista vuoteen. Hallitus esitti ikää eräiltä osin korotettavaksi viiteentoista vuoteen. YK:n lapsen oikeuksien komitean antamat suositukset tukevat eduskunnan ratkaisua.

Lakiehdotus velvoittaa kunnat tekemään suunnitelmallisempaa lastensuojelutyötä. On erinomaista, että kunnan tehtäviin kuuluu jatkossa lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuranta. Kunnan talousarvioon sidottu suunnitelma lastensuojelun järjestämisestä kattaisi sekä hyvinvointia edistävät ja pahoinvointia ehkäisevät toimet että yksilö- ja perhekohtaisen lastensuojelun.

Lastensuojelulain mukaisen kuntatason lasten hyvinvointisuunnitelman tekeminen on siis yli hallinnonalarajojen menevä velvoite. Se tuleekin nähdä yhteydessä nuorisolain mukaisen valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopoliittisen kehittämisohjelman tekemiseen. Opetusministeriön mukaan tämän vuoden aikana laadittavalla valtioneuvoston ensimmäisellä ohjelmalla halutaan antaa myös suunta-aivoja alueiden ja kuntien vastaavalle ohjelmatyölle.

Pelkkä kuntatason suunnittelu ei kuitenkaan ole riittävää lastensuojelussa ja lasten hyvinvoinnin vahvistamisessa. Myös valtion tulee hoitaa oma vastuunsa – sosiaalityön voimavarat mukaan lukien. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa on tehty mainiota työtä, joka päättyy vuonna 2007. Vastaavan kehittämis- ja arviointityön jatkuminen kansallisesti tulee varmistaa. Valtiovallan tehtävä on luoda kansallinen vertailupohja lasten ja nuorten hyvinvoinnin seurannalle kunnissa. Erityisesti alle 12-vuotiaiden lasten osalta tässä on puutteita. Myös päätösten lapsivaikutusten arvioinnin kehittäminen kuuluu valtiovallan vastuulle.

Uuden hallituksen lainsäädäntöhaasteena on perhehoitolain uudistaminen. Suomalainen sijaishuolto on eurooppalaisessa vertailussa poikkeuksellisen laitostaltainen. Sijaishuollon painopiste tulee siirtää perhehoitoon. Nyt alueelliset erot sijaisperheiden saatavuudessa ja käytössä ovat hyvin suuret. Perhehoidon lisääminen tulee asettaa kuntien ja valtion yhteiseksi tavoitteeksi, jonka mukaisesti kohennetaan sijaisperheiden tukea ja asiasta tiedottamista. Erityisesti pienten lasten kannalta perhehoito mahdollistaa paremmin tärkeiden kiintymyssuhteiden vakiintumisen.

Lastensuojelulaki ei tuo uusia, konkreettisia ja sitovia säädöksiä ehkäisevän lastensuojelun järjestämiseen. Se on lain puute. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on jatkuvasti kasvanut jo 20 vuoden ajan. Monimutkaisia ongelmia kasautuu pienelle mutta kasvavalle ryhmälle lapsia.

Huostaanottoihin johtavat kehityskulut tulee kyetä katkaisemaan aiemmin. Ehkäisevää moniammatillista työtä ja vanhemmuuden tukea sosiaalitoimen perhetyössä, kotipalvelussa, neuvolassa, oppilashuollossa ja nuorisotyössä tulee lisätä. Tavoitteena tulee olla lasten huostaanottojen tarpeen vähentäminen tehostamalla ennaltaehkäiseviä ja varhaisen tuen toimia. Ehkäisevän työn vahvistaminen tulee sisällyttää tänä vuonna laadittavaan uuteen kuntien ja valtion toimia suuntaavaan sosiaali- ja terveydenhuollon kansalliseen kehittämisohjelmaan.

Maria Kaisa Aula

Lööpit osana lasten kasvuympäristöä

Iltaapäivälehtien mainosjulisteet nousivat julkisen keskustelun aiheeksi syksyllä 2005 julkaistujen lööppien *Isä tappoi lapsensa kesken aamupalan* ja *Äiti poltti lapset ja itsensä* myötä. Otsikoista kanneltiin sekä Julkisen sanan neuvostolle että Mainonnan eettiselle neuvostolle. Myös lapsiasiavaltuutetulle tuli runsaasti yhteydenottoja, joissa vanhemmat kritisoivat lööppien sisältöjä ja sijoittelua erityisesti pienten, juuri lukemaan oppineiden lasten kannalta.

Vanhemmat näkivät ongelmallisimmiksi erityisesti ne myyntijulisteet, jotka kyseenalaistavat lapsen luottamuksen omiin perheenjäseniinsä. Yhteydenottajat kertoivat tapauksista, joissa juuri lukemaan oppineet lapset olivat pelästyneet lööppien otsikoista. Vanhemmat kokivat, ettei heillä ollut mahdollisuutta suojata lapsiaan haitallisilta mediasisällöiltä. Lööpit ovat kaikkien nähtävillä ja erityisesti lasten silmien korkeudella katujen varsilla sekä kauppojen ja kioskien kassoilla ja ikkunoissa.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa turvataan lapsen oikeus tietää, mitä maailmassa tapahtuu. Yhtä lailla lapsen on oikeus tulla suojelluksi hänen ikäkauteensa ja kehitystasoonsa nähden haitallisilta mediasisällöiltä. Lapsen oikeuksien sopimuksessa korostetaan lisäksi vanhempien kasvatusvastuuta. Markkinointi, joka pyrkii sivuuttamaan vanhempien mahdollisuuden toimia täysipainoisesti lapsensa kasvattajana, on määritelty hyvän tavan vastaiseksi.

Lapsiasiavaltuutettu toivoi lööppejä koskeneissa kannanotoissaan äiti- ja isä-sanojen välttämistä väkivaltautisoinnin yhteydessä. Lisäksi valtuutettu toi Kotimaa-lehdessä 13.4.2006 esiin mahdollisuuden lööpittömistä kassoista. Samoihin aikoihin 21 lastensuojelu- ja perhejärjestöä vetosivat vastuullisemman uutisoinnin ja lehtimainonnan puolesta. Aiheesta käytiin runsaasti keskustelua erityisesti lehtien ja internetin keskustelupalstoilla, mutta myös televisiossa. Lapsiasiavaltuutettu osallistui TV 2:n Pressiklubi-ohjelmaan 28.4.2006.

Lehdissä oli kevään aikana arviolta yhteensä noin 30 uutista tai kannanottoa lööpeistä. Keskustelulle oli tunnusomaista voimakas vastakkainasettelu. Osa keskustelijoista vetosi sananvapauteen, kun taas osa piti lapsinäkökulmaa etuoikeutettuna.

Lööppikeskustelun taustoittamiseksi lapsiasiavaltuutettu ja Suomen Vanhempainliitto tekivät yhteistyössä vanhempien mielipiteitä lööpeistä kartoittavan selvityksen, jonka keskeiset tulokset julkistettiin Pelastakaa Lapset ry:n järjestämässä Lapset ja journalismi -seminaarissa 6.6.2006. Lööppien lisäksi selvityksessä tarkasteltiin vanhempien kokemuksia median aiheuttamista haitoista, mediasuojelusta sekä mediakasvatuksen tuen tarpeesta.

Aineisto kerättiin maaliskuussa 2006 Jyväskylän, Varkauden ja Vantaan vanhempainyhdistyksille lähetetyllä sähköpostikyselyllä sekä kyselylomakkeella kahdessa MLL:n perhekahvilassa Jyväskylässä. Kyselyyn saatiin 54 vastausta. Mukana oli sekä pienten lasten että teini-ikäisten vanhempia. Vastaajista suurin osa, 85 prosenttia, oli äitejä.

Lööpit osana lasten kasvu ympäristöä
-julkaisu on luettavissa verkossa
osoitteessa www.lapsiasia.fi
> Aineistot > Julkaisut

Kaksi kolmasosaa vastanneista näki lööpeissä ongelmia lasten kannalta. Haitallisimmiksi koettiin seksiin ja väkivaltaan viittaavat otsikot ja kuvat. Usein näissä uutisissa oli kyse asioista, joita lapsen ei tarvitse vielä yrittää ymmärtää. Lööpit nähtiin ongelmallisina erityisesti pienten ja herkkien lasten kannalta. Vanhemmat arvioivat, että lööpit voivat aiheuttaa pelkoa myös lapsille, joiden kotona on väkivaltainen vanhempi sekä niille, joiden vanhemmat eivät keskustele lastensa kanssa mediasisällöistä.

Vanhemmista 59 prosenttia kertoi lapsensa reagoineen joskus lööppien otsikoihin. Päälimmäisenä lapsilla oli huoli omasta ja perheensä turvallisuudesta. Vanhemmat korostivat, että lapset ovat kehitystasoltaan ja herkkyydeltään erilaisia. Väkivaltauutisoinnin ongelmat liittyvät siihen, että pienillä lapsilla on taipumus tulkita lukemaansa oman elämänsä realistisena vaihtoehtona.

Kyselyyn vastanneet vanhemmat toivoivat toimenpiteitä tilanteen korjaamiseksi ennen kaikkea medialta itseltään, toissijaisesti kaupalta ja viranomaisilta. Vanhemmat tiedostivat myös oman vastuunsa ja osa toivoi lisää tukea mediakasvatukseen. Vanhempien vastuu lasten mediankäytöstä korostui myös yleisesti median aiheuttamiin haittoihin liittyen. Tässä kohdin nousivat esille televisio-ohjelmien laatu sekä aikuisten myöhäisillan ohjelmia koskevat mainokset, jotka sisälsivät seksiä tai väkivaltaa. Näitä kerrottiin esitettävän usein lasten tyypilliseen katselu-aikaan alkuillasta.

Vanhemmille suunnatun selvityksen ohella lapsiasiavaltuutettu kävi lööppeihin liittyneitä keskusteluja myös lapsiryhmien kanssa. Erityisesti pienten lasten keskusteluissa näkyivät samat ilmiöt, jotka tulevat esille vanhempien arvioissa. Keskusteluissa isompien lasten kanssa korostui lasten oma mediakriittisyys, ironia sekä kyky ottaa etäisyyttä uutisointiin.

Tampereen yliopistossa maaliskuussa 2007 julkaistu tuore tutkimus osoittaa, että lööppien väkivaltaisuus on huomattavasti lisääntynyt 1990-luvun puolivälin jälkeen.¹ Lööpeissä arkielämän tapahtumapaikoista on tullut väkivaltarikosten näyttämöitä ja tekijöiksi otsikoidaan perheenjäseniä, vaikkei väkivalta olisi liittynyt heidän perhesuhteisiinsa. Maaliskuun 2006 jälkeen Ilta-Sanomat ei kuitenkaan ole tutkimuksen mukaan maininnut sanoja isä ja äiti myyntijulisteissaan.

Päivi Tuononen

¹) Hanna Syrjälä (2007): Kun isä lööppiin eksyi. Lööppien väkivaltaotsikot saivat yleisön kuuhuksiin. Teoksessa: Seppä, Satu (toim.). Journalismikritiikin vuosikirja 2007.

Yhteydenpito lapsiin ja nuoriin

Lasten tapaamisia toteutettiin seuraavasti:

- Jyväskylän lasten kuvataidekoulu 28.3.
- Lööppikeskustelu alakouluikäisten lasten kanssa Jyväskylässä 18.5.
- My Way -nuorisomessut Jyväskylässä 5.–6.10.
- Kokkolan osallisuushanke ja Pohjanmaa-hanke 1.11.
- Tampereen Nuorisofoorumin hallitus 16.11.
- Tampereen Lasten Parlamentin hallitus 20.11.
- Oulun kaaren osallisuushanke Pudasjärvi 8.12.

Vuoden 2006 aikana luotiin yhteyksiä olemassa oleviin lasten ja nuorten vaikuttajaryhmiin. Sovittiin yhteistyöstä Suomen Lasten Parlamentti yhdistys ry:n kanssa. Yhteistyössä suunniteltiin valtakunnallista Suomen Lasten Parlamentin istuntoa Tampereella 9.11.2007.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto toteutti syksyn 2006 aikana kyselyn peruskoulujen oppilaskunnille yhteistyössä opetusministeriön Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu -hankkeen kanssa. Lapset ottivat kantaa erityisesti oman arkiympäristönsä asioihin. Kyselyyn vastasi 67 oppilaskuntaa ja keskusteluihin osallistui yli 3 400 lasta. Kyselyn laatimisesta ja raportoinnista vastasi korkeakouluharjoittelija, kasvat. yo Anu-Leena Arponen. Selvityksen tulokset raportoidaan toimintakertomuksen osassa II.

Lapsille suunnatun verkkopalvelun suunnittelusta tehtiin sopimus Jyväskylän yliopiston Agora Centerin kanssa. Kesällä 2006 lasten ryhmiä osallistui sivujen suunnitteluun. Sivusto on tarkoitus saada avatuksi vuoden 2007 alkupuolella.

Lapsipolitiikan yhteistyörakenteiden luominen

Lapsiasiavaltuutettua koskevan lain 4 §:n mukaan lasten aseman ja oikeuksien sekä niitä koskevan viranomaisten yhteistyön edistämistä varten lapsiasiavaltuutetun apuna toimii neuvottelukunta, jonka puheenjohtajana toimii lapsiasiavaltuutettu. Lapsiasiavaltuutettu valmisteli yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa ehdotuksen lapsiasianeuvottelukunnan kokoonpanoksi. Valtioneuvosto asetti neuvottelukunnan 17.8.2006 viideksi vuodeksi. Seuraavilla sivuilla on erillinen katsaus neuvottelukunnan syksyn toimintaan sekä luettelo neuvottelukunnan jäsenistä.

Yhteistyössä Itsenäisyyden juhlaruoden lastenrahaston (Itla) kanssa edistettiin erityisesti lapsipolitiikan näkyvyyttä kansallisesti sekä lapsuuden tutkimuksen verkostoitumista. Yhteistyössä järjestettiin 14.3.2006 korkean tason vaikuttajaseminaari Lapsuus – kannattavaa sijoitustoimintaa, jossa esiteltiin kansainvälistä keskustelua ns. social investment state -hyvinvointiajattelusta. Seminaarissa oli mukana kansalaisjärjestöjen, kirkon, puolueiden, tutkimuksen ja elinkeinoelämän vaikuttajia.

Vuoden aikana valmisteltiin lapsuuden tutkimuksen valtakunnallisen verkostoitumisen edistämistä. Asiasta järjestettiin yhteistyöneuvottelu yliopistojen ja muiden kiinnostuneiden tutkimuslaitosten kanssa 3.11.2006. Itlan hallitus päätti lahjoittaa Jyväskylän yliopistolle rahoituksen kolmivuotista virkaa varten alkaen 1.3.2007 lapsuuden tutkimuksen valtakunnallisen verkoston kokoamista varten.

Yhteistyö Lastensuojelun Keskusliiton kanssa käsitti lähinnä keskinäistä tiedonvaihtoa ja toiminnan suunnittelua.

Lapsiasianeuvottelukunta aloitti työnsä

Valtioneuvosto nimitti 17.8.2006 ensimmäisen lapsiasianeuvottelukunnan, jonka tehtävänä on edistää lasten asemaa ja oikeuksia sekä siihen liittyvää viranomaissyhteistyötä. Neuvottelukunta toimii lapsiasiavaltuutetun tukena. Sen tehtävänä on muun muassa seurata ja arvioida kansallista kehitystä toimialueellaan sekä edistää yhteiskunnan lapsimyönteisyyttä.

Asetuksessa määritellyissä tehtävissä korostuu neuvottelukunnan rooli myös kansainvälisen yhteistyön edistämisessä sekä kansainvälisen kehityksen arvioinnissa. Neuvottelukunta voi tätä kautta myös osallistua YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisen seurantaan.

Neuvottelukunnan puheenjohtajana toimii lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula. Varapuheenjohtaja on kansliapäällikkö Kari Välimäki. Sihteereiksi valittiin projektipäällikkö Auli Paavola Lastensuojelun Keskusliitosta sekä lakimies Johanna Aalto lapsiasiavaltuutetun toimistosta.

Neuvottelukunta piti syksyn 2006 aikana kaksi kokousta. Kokouksissaan neuvottelukunta suunnitteli toimintaa ja käsitteli seuraavia aihealueita:

1. Ministeriöiden laatimia tulevaisuuskatsauksia hallitusohjelmaneuvotteluiden pohjaksi arvioitiin lapsinäkökulmasta. Asiaa käsiteltiin valtioneuvoston kanslian laatiman yhteenvetomuistion pohjalta. Keskustelusta koottiin seuraavaa hallitusohjelmaa koskeva kannanotto, joka toimitettiin vuoden 2007 alussa eri ministeriöille, eduskuntapuolueille sekä tiedotusvälineille.
2. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentäminen on valtionhallinnon väkivallan vastaisten toimien painopistealueena vuonna 2007 (sisäisen turvallisuuden ministeriryhmän päätös 12.10.2006). Neuvottelukunta sai selvityksen sisäisen turvallisuuden ohjelman tavoitteista (valtioneuvoston periaatepäätös 23.9.2004). Neuvottelukunta korostaa, että ohjelma on toimeenpantava kaikilla hallinnonaloilla. Hallinnonalojen yhteistyöllä tulee myös kehittää yhtenäisiä mittareita, joilla voidaan arvioida ennalta ehkäisevän työn tuloksia. Neuvottelukunnan mielestä kuntien rooli on keskeinen ohjelman käytännön toteutuksessa. Lisäksi lasten turvallisuuden tilan selvittäminen mm. säännönmukaisella uhritutkimuksella on tarpeellista. Ulkoministeriö toimitti lisäksi muistion lapsiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen raportin käsitelystä YK:n yleiskokouksessa syksyllä 2006. YK:n tavoitteena on mm. lasten ruumiillisen kurituksen kieltäminen jäsenmaidensa lainsäädännössä sekä lapsiin kohdistuvan väkivallan seurantamekanismien luominen.
3. Neuvottelukunta sai selvityksen YK:n yleiskokouksen lasten erityisistunnossa vuonna 2002 hyväksytyn loppuasiakirjan (A World Fit for Children) maakohtaisen toimintasuunnitelman (Lapsille sopiva Suomi) väliarvioinnista. YK oli pyytänyt Suomelta kansallista väliraporttia vuoden 2006 loppuun mennessä.
4. Neuvottelukunnan toiminnan suuntaamiseksi ja kehittämiseksi sihteerit haastattelivat kaikki neuvottelukunnan jäsenet, varajäsenet ja asiantuntijat. Neuvottelukunnan laaja-alainen kokoonpano nähtiin hyväksi lähtökohdaksi sektorirajat ylittävän yhteistyön kehittämiseksi valtionhallinnossa ja muiden toimijoiden kanssa. Neuvottelukunnalta toivotaan monipuolista asiantuntijatiedon vaihtoa ja vaikuttamista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon valtuutetun tukena. Haastattelun tulosten pohjalta kehitetään neuvottelukunnan toimintatapoja ja laaditaan toimintasuunnitelma. Neuvottelukunnan kulut vuonna 2006 olivat noin 3 900 euroa

Lapsiasianeuvottelukunta vahvistaisi lasten pahoinvointia ehkäisevää työtä

Lapsiasianeuvottelukunta kehottaa hallitusta vähentämään lasten kasautuvaa pahoinvointia. Hallituksen tulee neuvottelukunnan mielestä vahvistaa ehkäisevän työn ja varhaisen tuen toimia lasten ja perheiden peruspalveluissa niin, että huostaanottojen tarve vähenee.

Neuvottelukunta muistuttaa myös siitä, että useat lapsen kehityksen ja kasvuolojen riskitekijät ovat havaittavissa ja parhaiten korjattavissa jo varhaislapsuudessa. Yksittäinen merkittävä lasten hyvinvointia lisäävä toimi olisi lasten vanhempien alkoholinkäytön vähentäminen. Neuvottelukunta korostaa myös tarvetta kehittää työelämää nykyistä lapsimyönteisemmäksi. Vanhempien mahdollisuuksia työajan vapaaehtoiseen lyhentämiseen ja osa-aikatyöhön tulee parantaa.

Neuvottelukunta korostaa eri hallinnonalojen yhteistyön merkitystä lasten hyvinvoinnin edistämiseksi. Hallitusohjelmaan kirjattavia lasten ja nuorten hyvinvointiasioita tulisi seurata kootusti ja käsitellä yhdessä ministeriryhmässä. Neuvottelukunta arvioi myös, että ministeriöiden hallitusohjelman pohjaksi laatimissa ns. tulevaisuuskatsauksissa ei ole riittävässä määrin käsitelty pienten lasten ja alle 15-vuotiaiden hyvinvointiin vaikuttavia asioita.

Hallituksen tulee vahvistaa ehkäisevän työn ja varhaisen tuen toimia lasten ja perheiden peruspalveluissa niin, että huostaanottojen tarve vähenee.

Lapsiasianeuvottelukunnan jäsenet (17.8.2006–)

Puheenjohtaja:

Maria Kaisa Aula
lapsiasiavaltuutettu, STM

Varapuheenjohtaja:

Kari Välimäki
kansliapäällikkö, STM

Varsinaiset jäsenet:

Risto Pomoell,
lääkintöneuvos, STM
Johanna Suurpää,
yksikönpäällikkö, UM
Markku Helin,
lainsäädäntöneuvos, OM
Anne-Marie Välikangas,
neuvotteleva virkamies, SM
Olli Saarela,
johtaja, OPM
Eeva-Riitta Pirhonen,
johtaja, OPM
Anna-Liisa Tarvainen,
hallitusneuvos, LVM
Leena Alanen,
professori, JY
Eeva Kuuskoski,
pääsihteeri, MLL
Jukka Tahvanainen,
pääsihteeri, Allianssi
Marja-Leena Toivanen,
johtaja, Kirkkohallitus

Kari-Pekka Mäki-Lohiluoma,
varatoimitusjohtaja, Suomen
Kuntaliitto
Anneli Taina,
maaherra, ESLH
Pentti Arajärvi,
tohtori, LSKL

Varajäsenet:

Olli Kerola,
apulaisosastopäällikkö, STM
Camilla Busck-Nielsen,
lainsäädäntösihteeri, UM
Maarit Leppänen,
erityisasiantuntija, OM
Leena Lehtonen,
hallitusneuvos, SM
Hannu Tolonen,
ylitarkastaja, OPM
Satu Heikkinen,
erityisneuvonantaja, OPM
Juha Valtonen,
yli-insinööri, LVM
Anja Riitta Lahikainen,
professori, TAY
Hanna Markkula-Kivisilta,
pääsihteeri, Pelastakaa Lapset
Teemu Japissan,
pääsihteeri, Nuori Suomi ry
Kalevi Virtanen,
pääsihteeri,
Ev. lut. lapsityön keskus
Taru Kuosmanen,
tilaajapäällikkö,
Tampereen kaupunki
Matti Kaivosoja,
LT, ylilääkäri, KPSHP
Elisabet Hakkola,
toiminnanjohtaja,
Barnavårdsföreningen
i Finland, LSKL

Pysyvät asiantuntijat:

Mikko Kautto (–7.2.2007)
tulosaluejohtaja, Stakes
Riitta Haverinen (7.2.2007–)
tulosaluejohtaja, Stakes
Anneli Pouta,
ylilääkäri, Kansanterveyslaitos
Matti Paloheimo,
johtaja,
Valtion elokuvataarkastamo
Anja Peltonen,
johtaja, Kuluttajavirasto
Marjukka Litmala,
tutkimusjohtaja,
Oikeuspoliittinen
tutkimuslaitos
Esa Rantanen,
taidesihteeri,
Taiteen keskustoimikunta
Irmeli Halinen,
kehitysjohtaja, Opetushallitus
Anne Alitolppa-Niitamo,
monikulttuuriasioiden
päällikkö, Väestöliitto
Sirkka Rousu,
johtava projektipäällikkö,
Suomen Kuntaliitto
Mirjam Kalland,
dosentti,
Folkhälsans forskningscentrum
Inka Hetemäki,
ohjelmajohtaja,
Suomen Unicef
Marjatta Lanning,
professori,
Suomen Lastenlääkäriyhdistys
Hannele Sauli,
erikoistutkija, Tilastokeskus

Sihteerit:

Johanna Aalto,
lakimies,
Lapsiasiavaltuutetun toimisto,
sihteeri
Auli Paavola,
projektipäällikkö, LSKL,
sihteeri

Lyhenteitä

Allianssi	Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi
ESLH	Etelä-Suomen lääninhallitus
JY	Jyväskylän yliopisto
KPSHP	Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri
LSKL	Lastensuojelun Keskusliitto
LVM	liikenne- ja viestintäministeriö
MLL	Mannerheimin Lastensuojeluliitto
OM	oikeusministeriö

OPM	opetusministeriö
SM	sisäasiainministeriö
Stakes	Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus
STM	sosiaali- ja terveysministeriö
TAY	Tampereen yliopisto
UM	ulkoasiainministeriö

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumisen edistäminen

Yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton ja Unicefin kanssa järjestettiin 14.2.2006 seminaari, jossa esiteltiin YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle syksyllä 2005 antamat suositukset. Osanottajina oli runsaasti aiheesta kiinnostuneita järjestöjä. Seminaarin perusteella Lastensuojelun Keskusliitto lähetti järjestöjen kommentit lapsen oikeuksien komitealle. Ulkoministeriö ilmoitti seminaarissa keräävänsä suositusten toteuttamiseen liittyviä lausuntoja kansallisesti myös määräaikaishraportoinnin väli vuosina eli ensimmäisen kerran syksyllä 2006.

Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomukseen vuodelta 2005 sisältyi arvio lapsen oikeuksien komitean Suomelle YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen koko voimassaoloaikana antamista suosituksista.

Lapsiasiavaltuutetun verkkopalveluun on koottu kaikki saatavilla oleva YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen Suomen määräaikaishraportointiin liittyvä asiakirja-aineisto. Lapsiasiavaltuutetun toimisto käyttää sopimusta ja siitä annettuja suosituksia ministeriölle ja eduskunnalle lainsäädäntöhankkeista annettavien lausuntojen perustana.

Lapsiasiavaltuutetulla ei ollut vuoden 2006 aikana voimavaroja käynnistää *Lapsille sopiva Suomi* -toimikunta vuonna 2005 ehdottamaa lapsen oikeuksien yleissopimuksen valtakunnallisen viestintästrategian laadintaa. Vuoden aikana ilmeni, että eri ministeriöiden (UM, OPM, STM) välillä ei ole selkeää kotimaisen ihmisoikeustiedottamisen vastuunjako.

Kansainvälinen yhteistyö

Lapsiasiavaltuutetun toimisto haki Euroopan lapsiasiavaltuutettujen verkoston ENOCin jäsenyyttä. ENOCin sisäisen sääntöjen uudistusprosessin takia uusien jäsenten hakemuksia ei käsitelty vuoden 2006 aikana. Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula osallistui tarkkailijana ENOCin vuosikokoukseen Ateenassa 25.–28.9.2006.

Kansainvälisessä yhteistyössä painottuivat yhteydet Pohjoismaihin ja erityisesti Norjaan.

Pohjoismaiden lapsiasiavaltuutettujen vuotuinen kokous järjestettiin Reykjavikissa 30.5.–2.6.2006. Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula osallistui kokoukseen. Samassa yhteydessä järjestyi tutustumisvierailu Norjan lapsiasiavaltuutetun toimistoon, johon osallistui myös lakimies Johanna Aalto. Johanna Aalto vieraili lisäksi elokuussa Tanskan lapsiasianeuvoston (Barnerådet) toimistossa.

Norjan lapsiasiavaltuutetun 25-vuotisjuhliin Oslossa 1.9.2006 osallistui Maria Kaisa Aula. Lakimies Johanna Aalto edusti toimistoa pohjoismaiden lapsiasiavaltuutettujen toimistojen kaikkien työntekijöiden kokoontumisessa Oslossa 6.–7.12. Lisäksi Johanna Aalto osallistui Pohjoismaisille lastensuojelupäiville Kööpenhaminassa 24.–27.8.2006 sekä Pohjoismaiden ministerineuvoston Nuoret, sukupuoli ja pornografia -seminaariin Oslossa 19.9.2006.

Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula osallistui Ukrainan presidentin valtiovierailun ohjelmaan 26.10. 2006 Helsingissä.

Lapsiasiavaltuutetut Euroopassa

Euroopan vanhin lapsiasiavaltuutetun toimisto on Norjassa. Norjan hallitus perusti lasten etua ja oikeuksia edistävän viranomaisen jo 26 vuotta sitten vuonna 1981. Ruotsin lapsiasiavaltuutettu aloitti toimintansa vuonna 1993. Tätä nykyä lapsiasiavaltuutettuja on Suomen lisäksi 24 Euroopan maassa sekä Venäjällä.

Useimmat lapsiasiavaltuutetun toimistot on perustettu 1990-luvun lopulla tai 2000-luvun alussa. YK:n lapsen oikeuksien komitea on jäsenmaille antamissaan suosituksissa johdonmukaisesti suositellut lapsiasiavaltuutettu-viranomaisen perustamista. Tämä on vauhdittanut perustamistyötä. Lapsiasiavaltuutetut yleensä antavatkin myös oman raporttinsa, kun YK:n lapsen oikeuksien komitea arvioi kunkin jäsenmaan määräaikastraporttia.

Eräissä maissa (Iso-Britannia, Espanja, Itävalta, Belgia) lapsiasiavaltuutetut toimivat osavaltio- tai aluehallintorakenteissa. Esimerkiksi Englannissa, Walesissa ja Pohjois-Irlannissa on kussakin oma lapsiasiavaltuutettu. Käsite ”ombudsman” on käytössä lähinnä Pohjoismaissa. Muita vastaavia nimikkeitä ovat ”Children’s Commissioner” Kansainyhteisön maissa sekä ”Defenseure des Enfants” (lasten puolestapuhuja) Ranskassa. Euroopan ulkopuolella lapsiasiavaltuutettuja on muun muassa Kanadassa, Australiassa, Etelä-Afrikassa ja Uudessa Seelannissa.

Liittyminen lapsiasiavaltuutettujen eurooppalaiseen verkostoon (ENOC) edellyttää, että toiminta on itsenäistä ja riippumatonta sekä riittävästi resursoitua. Viranomaisen tehtävät on määriteltävä laissa. Lapsiasiavaltuutetulla on oltava mahdollisuus antaa lausuntoja ja tehdä aloitteita hallitukselle tai kansalliselle parlamentille. Hänellä on oltava mahdollisuus myös julkaista tekemänsä lausunnot ja aloitteet. Lapsiasiavaltuutettu voi olla kokonaan erillinen viranomainen tai toimia esimerkiksi parlamentin oikeusasiamiehen toimiston yhteydessä, kuten Kreikassa. Tanskassa toiminta on organisoitu lapsiasianeuvoston kautta. Sen puheenjohtaja on verrattavissa lapsiasiavaltuutettuun.

Lapsiasiavaltuutettujen tehtävät vaihtelevat jonkin verran eri maissa. Yhteistä on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen edistäminen, vaikuttaminen lapsiväestön hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen näkyvyyden edistämiseksi, lasten omien mielipiteiden kuunteleminen ja niiden välittäminen päätöksentekoon sekä lasten hyvinvoinnin seuranta. Välineinä ovat aloitteet, lausunnot, tutkimukset, selvitykset ja julkinen keskustelun herättäminen. Monet lapsiasiavaltuutetut esiintyvät paljon julkisuudessa lasten puolestapuhujina. Lapsiasiavaltuutetut tekevät paljon yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa mutta ovat myös itsenäisiä suhteessa näihin.

Pohjoismaissa lapsiasiavaltuutetut tekevät yksinomaan lapsen oikeuksia edistävää vaikuttamistyötä. Suomen, Norjan, Ruotsin ja Islannin lapsiasiavaltuutetut eivät käsittele tai ota kantaa yksittäisiin valituksiin tai kanteluihin. Kaikissa näissä lapsiasiavaltuutetuille tulee kuitenkin suuri määrä vanhempien, lasten kanssa työskentelevien ja myös lasten yhteydenottoja.

Eräissä maissa lapsiasiavaltuutetut voivat käsitellä ja ottaa kantaa myös yksittäistapauksiin sekä tehdä tarkastuksia lastensuojelulaitoksiin. Yksittäistapauksia voidaan tutkia valikoiden myös silloin, kun niiden katsotaan ilmentävän laajempaa periaatteellista ongelmaa lasten elämässä.

Euroopan lapsiasiavaltuutettujen verkosto (ENOC) on toiminnassaan kiinnittänyt huomiota vuonna 2006 erityisesti yksin maahan tulevien alaikäisten turvapaikanhakijoiden tilanteeseen. Vuosikokous Ateenassa syksyllä 2006 hyväksyi aiheesta yhteiset suuntaviivat linjaavan kannanoton.

European Network of Ombudspersons for Children (ENOC)
www.ombudsnet.org

Tukipalvelut, henkilöstövoimavarat ja talous

Lapsiasiavaltuutetun toimisto toimii omana tulosityksikkönä Jyväskylässä sosiaali- ja terveysministeriön perhe- ja sosiaaliosaston yhteydessä. Toimisto sijaitsee Wanha Lääni -nimisessä virastotalossa osoitteessa Cygnaeuksenkatu 1 B 3 krs.

Sosiaali- ja terveysministeriö tarjoaa lapsiasiavaltuutetun toimistolle seuraavat tukipalvelut:

- yleis-, talous- ja henkilöstöhallinto
- atk-palvelut ja atk-tuki
- kirjasto-tietopalvelu

Toimiston vakituiset henkilöstövoimavarat olivat lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula, osastosihteeri Pirkko-Liisa Rautio sekä lakimies Johanna Aalto (3.4.2006–). Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula oli osittaisella hoitovapaalla (työaika noin 80 %). Kasvatustieteen maisteri Päivi Tuononen työskenteli harjoittelijana 1.1.–30.4. ja ma. suunnittelijana 1.5.–30.6.2006. Kasvat. yo Anna Siippainen toimi korkeakouluharjoittelijana 1.3.–31.5. ja kasvat.yo Anu-Leena Arponen 1.8.–31.10.

Lapsiasianeuvottelukunnan sivutoimisena sihteerinä (1,5 päivää viikossa) toimi projektipäällikkö Auli Paavola Lastensuojelun Keskusliitosta 2.10.2007 alkaen. Kulut sisältyvät lapsiasianeuvottelukunnan toimintamenoihin.

Korkeakouluharjoittelija Anu-Leena Arponen vastasi oppilaskunnille tehdyn kyselyn toteuttamisesta ja raportoinnista. Korkeakouluharjoittelija Anna Siippainen toimi varhaiskasvatustieteen laitoksella ja laati bibliografiaa suomalaisen lapsuuden tutkimuksen ja lapsipolitiikan keskeisistä julkaisuista 1990–2000-luvuilla.

Sosiaali- ja terveysministeriöstä johtuvista syistä toimiston asiakirjahallintajärjestelmän (DOKTORI) käyttöönotto siirtyi vuodelle 2007, joten toimistolla ei ollut käytössä diaaria.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston palkka- ja toimintamäärärahat sisältyvät valtion talousarviossa sosiaali- ja terveysministeriön toimintamenojen momentille. Lapsiasiavaltuutetun menoista osa sisältyy kuitenkin sosiaali- ja terveysministeriön yhteisiin menoihin, joten ne eivät näy toimiston omissa menoissa. Näitä ovat tilojen vuokra ja erät tukipalvelut (postitus, toimistotarvikkeet), kiinteän puhelimen kustannukset, atk-laitteet ja matkapuhelimet, lehtien ja kirjojen tilaukset, tilojen irtaimisto ja muu sisustus.

Vuoden 2006 aikana lapsiasiavaltuutetun toimiston toimintamenoihin kului 277 010 euroa. Tästä palkka- sekä sosiaaliturvamenoihin kului 147 600 euroa ja muihin toimintamenoihin 129 400. Palkkamenot alittivat budjetoidun 37 000 eurolla ja muut toimintamenot ylittivät budjetoidun 20 800 eurolla.

Muista toimintamenoista suurin erä oli ulkopuolisten palveluiden ostot (verkkopalvelun suunnittelu, visuaalinen ilme, tiedotuspalvelut) noin 73 000 euroa. Seuraavaksi suurimpia eriä olivat kotimaan matkat 19 900 euroa ja painatuspalvelut 9 900 euroa.

Sosiaali- ja terveysministeriön yhteisiin menoihin sisältyvää lapsiasiavaltuutetun toimiston osuutta ei ole eritelty erikseen. Näistä kuitenkin toimitila- ja toimistotarvikekulut ovat noin 20 000 euroa vuositasolla.

Vertailua edelliseen vuoteen ei ole mielekästä tehdä, koska toiminta alkoi vasta syksyllä, 1.9.2005.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston työntekijät ja heidän tehtävänsä

Tähtikuva Oy/Pekka Rötönen

Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula

- toiminnan ja talouden suunnittelu
- toiminnan yleinen johtaminen
- STM:n tulosyksikön esimiehen tehtävät
- vaikuttamistyö: aloitteet, lausunnot, puheet
- päätöksenteon seuranta
- lasten elinolojen seuranta
- tiedotukseen liittyvät asiat
- yhteistyöverkostojen kokoaminen

Tähtikuva Oy/Pekka Rötönen

Lakimies Johanna Aalto

- lausuntojen ja aloitteiden valmistelu
- asiakaspalvelun organisointi ja siitä vastaaminen
- lapsiasiavaltuutetun työn tuki
- päätöksenteon seuranta
- lapsiasianeuvottelukunnan toisena sihteerinä toimiminen
- koulutustilaisuudet lasten kanssa työskenteleville

Valokuvaamo Lehtinen/Jorma Lehtinen

Osastosihteeri Pirkko-Liisa Rautio

- lapsiasiavaltuutetun sekä lakimiehen sihteerinä toimiminen
- matka-asoiden hoitaminen sekä matkalaskujen laadinta
- henkilöstöasioiden sihteeritehtävät
- laskujen käsittely
- tiedonhakutehtävät
- asiakirjojen säilytys
- www-sivujen päivittäminen ja tiedotteiden välittäminen tiedotusvälineille
- virastomestarin tehtävät
- toimistossa tarvittavien tavaroiden, lehtien, kirjojen tilaukset selvitystöineen
- toiminta turvallisuusvastuuhenkilönä
- lapsiasianeuvottelukunnan tekniset sihteeritehtävät

Valokuvaamo Lehtinen/Jorma Lehtinen

Harjoittelija, ma. suunnittelija Päivi Tuonen

- mediaseuranta ja siihen liittyvä arkistointi
- tiedonhakutehtävät
- lapsiasiavaltuutetun assistenttitehtävät
- asiakasyhteydenottojen analysointi ja tilastointi
- Vanhempainliiton kanssa yhteistyössä tehty lööppiselvitys

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun toimiston toimintamenoista vuonna 2006

	määräraha	käyttö
PALKAT JA SOTU	185 000	147 628,39
MUUT TOIMINTAMENOT YHTEENSÄ	110 000	129 381,84
• palkkiot ja sotu	3 000	2 243,42
• aineet tarvikkeet ja tavarat	1 000	1 729, 98
• vuokrat	2 000	-
• toimistopalvelut (mm. painotyöt, matkapuhelin)	11 000	16 724, 93
• henkilöstöpalvelut (koulutuspalvelut)	2 000	583,12
• muut palvelut (ulkopuoliset ostopalvelut)	63 000	75 039,32
• matkakulut	28 000	33 059,73
YHTEENSÄ KÄYTTÖ	295 000	277 010, 23

4. Asiakasyhteydenotot ja niihin perustuvat huomiot lasten hyvinvoinnista

Tässä luvussa kuvataan lapsiasiavaltuutetun toimistoon vuoden 2006 aikana tulleita kansalaisten ja viranomaisten yhteydenottoja lasten oikeuksista ja niihin liittyvistä huolenaiheista. Yhteydenottoja tuli vuoden aikana yhteensä 641. Näistä on käsitelty 435. Yhteydenottojen määrä on lisääntynyt hieman verrattuna vuoteen 2005.

Asiakasyhteydenottojen määrä on toimiston henkilöstövoimavaroihin nähden suuri. Tämän takia vastauksien saaminen kestää asiakkaan näkökulmasta monissa tapauksissa liian pitkään.

Yhteydenottoja tuli keskimäärin noin 50 kuukaudessa lukuun ottamatta heinäkuuta, joka oli hiljaisempi. Tietyt ajankohdat sekä lapsiasiavaltuutetun vaikuttamistyössään esille nostamat aiheet lisäsivät yhteydenottojen määrää hetkittäin. Keväällä mediassa käyty keskustelu lööpeistä ja siihen liittyneet lapsiasiavaltuutetun kannanotot saivat aikaan runsaasti yhteydenottoja toimistolle. Elo–syyskuussa koulua koskevat asiat olivat esillä yhteydenotoissa, kun taas marraskuussa lapsen oikeuksien päivän aikoihin yhteydenottoja tuli yleisesti lasten kohteluun ja oikeuksiin liittyen.

Yleisin yhteydenottotapa asiakasyhteydenotoissa oli sähköposti sekä lapsiasiavaltuutetun verkkosivuilla oleva sähköinen yhteydenottolomake. Yksilö- ja perhekohtaista lastensuojelua

ja huoltoriitoja koskevat yhteydenotot tapahtuivat kuitenkin lähes poikkeuksetta puhelimitse.

Yhteydenottojen alueellinen jakautuminen noudattelee eri läänien väestösuuksia. Suurin osa yhteydenotoista on tullut Etelä- ja Länsi-Suomen läänien alueelta. Eniten lapsiasiavaltuutetun toimistoon ovat ottaneet yhteyttä äidit. Sekä isien että viranomaisten osuus yhteydenotoista on reilu kymmenes. Isovanhemmat ottivat yhteyttä erityisesti lastensuojelua sekä huoltoa ja tapamisoikeutta koskevista asioista. Lasten omia yhteydenottoja tuli vain muutama. Kaikkien yhteydenottajien suhdetta lapseen ei ollut mahdollista selvittää.

Yleisimmin yhteydenotot olivat kuvauksia yksittäisen lapsen tai perheen tilanteesta, joka haluttiin tuoda lapsiasiavaltuutetun tietoon laajemman ilmiön tai ongelman esimerkkitapauksena. Lapsiasiavaltuutetun toivottiin ottavan asian esille vaikuttamistyössään tai herättävän aiheesta julkista keskustelua. Usein yhteydenottajat pyysivät tilanteisiinsa neuvoja ja toimintaohjeita, jolloin yhteydenottaja ohjattiin oikeille viranomaisille omaan kuntaan sekä omaan lääninhallitukseen. Sosiaaliamiehen ja lääninhallitusten rooli ja tehtävät eivät useinkaan olleet yhteydenottajien tiedossa. Lääninhallitusten tehtävänä on valvoa sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteutumista kuntien palveluissa.

Muita syitä yhteydenottoihin olivat esimerkiksi kannanottoopyynnöt yksittäisten lasten tai perheiden tilanteissa. Lapsiasiavaltuutettu ei kuitenkaan ota yksittäistapauksiin kantaa. Samaa asiaa koskevien yksittäistapausten perusteella lapsiasiavaltuutettu voi harkintansa perusteella ottaa yleisellä tasolla kantaa lasten edun ja oikeuksien toteutumiseksi. Valtuutetun kannanotot liittyvät kysymyksiin, joilla on periaatteellista ja laajempaa merkitystä.

Yhteydenotot osoittavat, että lasten oikeuksien näkökulmasta palveluiden ja hallinnon kokonaisuus on monelle asiakkaalle vaikeasti hahmotettava ja monimutkainen. Lasten oikeuksiin liittyvälle valtakunnalliselle oikeudelliselle puhelinpalvelulle on ilmeinen tarve. Lapsiasiavaltuutetun toimiston voimavarat ovat tähän riittämättömät.

Yhteydenottotapa

• sähköposti	435
• puhelu	184
• kirje	19
• tapaaminen	3

Yhteydenottaja

• äiti	186
• isä	80
• viranomainen	77
• isovanhempi	34
• lapsen muu läheinen	31
• lapsi tai nuori itse	3
• muu	230

Yhteydenottojen alueellinen jakauma

• Etelä-Suomen lääni	197
• Länsi-Suomen lääni	153
• Itä-Suomen lääni	40
• Oulun lääni	20
• Lapin lääni	21
• Ahvenanmaa	1
• ei tilastoitu	209

Odotukset ja toiveet

• tilannekuvaus	218
• neuvojen / toimintaohjeiden saaminen	178
• avun saaminen	46
• lakimuutosehdotus	22
• muu	176

Asiakasyhteydenotoista kertynyt aineisto on arvokasta lapsiasiavaltuutetun vaikuttamistyön kannalta. Vanhempien, isovanhempien sekä lasten kanssa työskentelevien välittämät viestit ja huolenaiheet ovat tärkeä osa lapsiasiavaltuutetun tiedonhankintaa. Yhteydenottojen avulla saadaan ajankohtaista tietoa lasten ja perheiden hyvinvoinnista sekä lasten oikeuksien toteutumiseen liittyvistä uusistakin ilmiöistä. Suunnitteilla olevan lapsille suunnatun verkkopalvelun avulla on tarkoitus lisätä lapsiasiavaltuutetun yhteydenpitoa lapsiin ja nuoriin, sekä luoda heille mahdollisuuksia omien mielipiteidensä ilmaisemiseen.

Media, lasten huoltoriidat, lastensuojelutyö ja koulu korostuivat yhteydenotoissa

Suurin yksittäinen aihealue yhteydenotoissa olivat mediaa, viihdettä, kulutusta ja mainontaa koskevat asiat. Lähes yhtä paljon yhteydenottoja tuli lasten huoltoon, tapaamisoikeuteen ja eläntukseen liittyen. Muita aihepiirejä, joista tuli runsaasti yhteydenottoja, olivat lastensuojeluun sekä kouluun liittyvät asiat. Vuoden 2006 yhteydenotoissa korostuivat samat pääteemat kuin edellisenäkin vuonna. Neljä suurinta pääluokkaa pysyivät samoina, mutta niiden keskinäinen suuruusjärjestys muuttui. Edellisenä vuotena kouluun liittyviä yhteydenottoja oli eniten.

Media-aiheisten yhteydenottojen osuus kasvoi suhteessa viime vuoteen. Tämä kuvaa median ja mainonnan yhä kasvavaa roolia niin yhteiskunnassa yleensä kuin lastenkin elämässä. Media-asioiden yhteydenottoja lisäsi myös keväällä 2006 käyty julkinen keskustelu iltapäivälehtien myyntijulisteista. Lööppeihin liittyen tuli yli 40 yhteydenottoa kansalaisilta.

Myös lasten elatus-, huolto- ja tapaamisoikeusasioihin liittyvien yhteydenottojen osuus kasvoi suhteessa viime vuoteen. Tämän aihealueen sisällä huomattavan suuri yksittäinen alaryhmä olivat lasten huoltajuutta ja tapaamisoikeutta koskevat asiat. Näistä tuli yhteensä 71 yhteydenottoa.

Kouluun liittyvät yhteydenotot vähenivät suhteessa eniten edelliseen vuoteen verrattuna. Kouluasioissa suurin yksittäinen ryhmä olivat vuoden 2005 tavoin koulumatkajärjestelyihin liittyvät ongelmat.

Muita yhteydenottojen aihepiirejä olivat suuruusjärjestyksessä päivähoiton palvelut, terveydenhuolto, yleiset huolet lasten kohTELUSTA, seksuaalinen hyväksikäyttö ja väkivalta, työn ja perheen yhteensovittaminen, toimeentulo, muut kuntien palvelut sekä muut kysymykset. Muut kysymykset -luokkaan ryhmiteltiin yhteydenotot, jotka eivät liittyneet edellä mainittuihin muihin pääteemoihin. Tätä luokkaa ovat huomattavasti kasvattaneet yksittäisiltä samoilta henkilöiltä tulevat useat yhteydenotot. Näistä päivähoiton ja terveydenhuollon yhteydenottojen osuus kasvoi verrattuna vuoteen 2005.

Seuraavassa esitellään lyhyesti yleisimpien aihealueiden keskeistä sisältöä ja niistä tehtyjä johtopäätöksiä. Kaikkia yhteydenottoja ei niiden runsauden ja laajan hajonnan vuoksi tässä käydä läpi, vaan niistä on poimittu tärkeimmät ja useimmin toistuvat aiheet. Yhteydenottojen käsittely lapsiasiavaltuutetun toimistolla jatkuu ja erityisesti selvitetään, missä määrin ne antavat aihetta lainsäädäntöaloitteisiin tai muihin aloitteisiin suhteessa toisiin viranomaisiin.

Yhteydenoton aihe

● media, viihde, kulutus ja mainonta	99
● lasten elatus, huolto ja tapaamisoikeus	91
● lastensuojelun avo- ja sijaishuolto	76
● kouluun liittyvät asiat	67
● päivähoidon palvelut	38
● terveydenhuolto	29
● yleiset huolet lasten kohtelusta	21
● seksuaalinen hyväksikäyttö ja väkivalta	20
● työn ja perheen yhteensovittaminen	17
● toimeentulo	12
● muut kuntien palvelut	9
● muut kysymykset	162
Yhteensä	641

Media, viihde, kulutus ja mainonta

■ Suurin yksittäinen ryhmä mediaan liittyvissä yhteydenottoissa koski iltapäivälehtien mainosjulisteita eli lööppejä. Pienten lasten vanhemmat kritisoivat lööppien sisältöä sekä niiden sijoittelua lasten silmien korkeudelle kaduilla ja kaupoissa. Myös asiasta virinnyt julkinen keskustelu sai useat vanhemmat ja isovanhemmat ottamaan yhteyttä toimistolle.

Yhteydenottoissaan vanhemmat penäsivät lasten oikeutta turvalliseen kasvuympäristöön ja kertoivat toimistaan lasten suojaamiseksi lööppiotsikoilta. Osa vanhemmista oli ottanut yhteyttä kauppoihin, kauppojen keskusliikkeisiin tai median edustajiin muutoksen aikaansaamiseksi. Yhteydenottajat halusivat kiittää aiheen nostamisesta julkisuuteen ja kertoivat sen kyteneen jo pitkään vanhempien välisissä keskusteluissa.

Seuraavaksi eniten tähän aihepiiriin liittyviä yhteydenottoja tuli mainoksiin sekä tv-ohjelmiin liittyen. Erityisesti kritisoitiin aikuisille suunnattujen ohjelmien (esim. K15) mainontaa lastenohjelmien mainostauoilla sekä yleensä alkuillasta. Vanhemmat toivoivat huomiota kiinnitettävän erityisesti lasten tyypillisimpinä katseluaikoina esitettäviin mediasisältöihin. Mainonnalta vaadittiin eettisesti kestäviä valintoja sekä kohdentamista oikealla vastaanottajaryhmälle.

Yhteydenottoissa toivottiin myös tarkempaa tiedottamista elokuvien ikärajoista.

Lapsen asema mediassa oli aihe, jota koskien tuli myös useita yhteydenottoja. Yhteydenottajat olivat huolissaan siitä, millä tavalla tai missä yhteydessä lapsi esitettiin eri medioissa. Yhteydenottoissa kritisoitiin muun muassa lasten käyttämistä mainonnassa, kaltoin kohdeltujen ja sijoitettujen lasten esittämistä lehtikuvissa sekä viihdettä, jota tehdään asettamalla lapsi naurunalaiseksi.

Muissa yhteydenottoissa toivottiin muun muassa rahapeleihin 18-vuoden alaikäraja sekä parempaa valvontaa mm. laivaristeilyillä. Lisäksi tuotiin esille television ns. chat-palveluihin sekä matkapuhelinten kautta välitettäviin mobiilipalveluihin liittyviä huolia lasten kannalta. Eräiden lapsille sopimattomien sarjakuvalehtien sijoitteluun kaupoissa ja kirjastossa toivottiin muutoksia. Pornolehtien myyntiä toivottiin siirrettäväksi pois päivittäistavarakaupoista. Internetiin liittyen tuli muutamia ilmoituksia lapsille haitallisista sivuista, jotka tulivat esiin arakisilla hakusanoilla. Nämä välitettiin Pelastakaa Lapset ry:n nettivihjeelle, joka on internetissä toimiva lastensuojelupalvelu.

Lapsiasiavaltuutetun huomioita:

- Iltapäivälehtien myyntijulistaiden laadinnassa on edelleen tarpeen muistaa, että julkisella paikalla esillä olevissa lööpeissä ei tulisi olla pienen lapsen kehitystasoon ja ikään nähden haitallista aineistoa. Lapsiasiavaltuutettu on korostanut erityisesti tarvetta välttää ”isä” ja ”äiti” sanojen käyttöä väkivaltautistusten otsikoissa. Myyntijulistaiden laadinnassa tulisi noudattaa mainonnan eettisiä ohjeita sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteita. Julkisen sanan neuvoston kokoonpanossa tulee vahvistaa lastensuojelun asiantuntemusta.
- Liikenne- ja viestintäministeriö on aloittanut television kotimaisten kanavien lastenohjelmien sisältöä vertailevan tutkimuksen lapsiasiavaltuutetun vuonna 2006 tekemän aloitteen perusteella.
- Tv-ohjelmien yhteydessä tulee ikärajoista ilmoittaa näkyvästi ja antaa perusteista lisätietoa esimerkiksi teksti-tv:n kautta.
- Myöhäisillan aikuisille tarkoitettujen ohjelmien (K15 tai K18) mainontaa koskevan kanavien itsesäätelyn toteutumista tulee arvioida ja ohjeistusta tarpeen mukaan muuttaa.
- Sekä journalismissa että viihdeohjelmissa tulee muistaa lapsen oikeus yksityisyyteen.
- Vuoden 2006 aikana säädettiin laki, joka mahdollistaa internetin ulkomaisilla sivuilla olevan lapsipornografian suodattamisen poliisin ja internetoperaattoreiden yhteistyönä. Yleisön ilmoituksia kielletyistä sisällöistä myös kotimaassa vastaanottavan Pelastakaa Lapset ry:n nettivihje-toiminnan rahoitus on tärkeä turvata pitkäjänteisesti.
- Vuoden 2006 aikana säädettiin laki, joka mahdollistaa lapsille sopimattoman pornografisen aineiston ns. jälkivalvonnan eli elokuvia ja videoita edelleen levittävien kaupallisten, elokuvateattereiden ym. tarkastukset. Tarkastuksilla varmistetaan niiden toiminnan lainmukaisuus. Valtion elokuvataarkastamolle ja poliisille tarvitaan valvontaan riittävät voimavarat.

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät asiat, elatus

■ Lapsen huolto ja tapaaminen oli yleisin yksittäinen aihe vuoden 2006 yhteydenotoissa. Yhteydenotoissa kuvattiin usein tilanteita, joissa lapset olivat joutuneet vanhempiensa valtataistelun välikappaleiksi. Molempia vanhempia tyydyttävää kompromissia lapsen huoltajuuteen oli vaikeaa löytää. Yhteydenottoihin sisältyi kritiikkiä sekä oikeuslaitoksen että sosiaaliviranomaisten päätösten puolueellisuudesta.

Erityisen paljon yhteydenottoja tuli isiltä, jotka kokivat tulleen syrjäytetyksi lastensa elämästä niin äitien kuin viranomaistenkin toimesta. Isät kokivat huoltajuutensa toteuttamisen olevan äiteihin nähden suuremman vaivannäön takana. Yhteydenotoissa korostettiin lapsen oikeutta molempiin vanhempiin sekä molempien vanhempien sukuihin.

Huoltoriitoihin liittyen yhteydenottajat kuvasivat myös erityistilanteita, kuten perusteettomiksi arvioituja ilmiantoja toisesta vanhemmasta tai persoonallisuushäiriöihin liittyviä ongelmia. Oikeuden päätös ei myöskään automaattisesti taannut etävanhemman ja lapsen tapaamisten toteutumista käytännössä: lapsen ensisijainen huoltaja saattoi kieltää tapaamiset kokonaan tai hankaloittaa muutoin yhteydenpitoa. Lapsen mielipiteen kuuleminen näissä kysymyksissä usein unohtui vanhempien korostaessa omia oikeuksiaan.

Elatusasioihin liittyvissä yhteydenotoissa toivottiin tehostettavan elatusmaksujen perintää sekä kiinnitettävän huomiota vuotuisen inflaation vaikutuksiin elatusmaksua korotettaessa. Esille tuotiin myös kysymys lapsesta maksettujen tukien ja kustannusten jakamisesta etä- ja lähivanhemman kesken.

Muita aiheita olivat adoptioon ja isyyteen liittyvät kysymykset. Adoptioon liittyen yhteydenottajat kritisoivat adoptioprosessin hidasta etenemistä, monimutkaisia käytäntöjä sekä adoptiotuen eväämistä omatoimisessa adoptioprosessissa.

Lapsiasiavaltuutetun huomioita:

- Pitkittyneet ja vaikeat huoltoriidat ovat ongelma lasten mielenterveyden kannalta. Ennalta ehkäisevää parisuhteen psykososiaalista tukea ja perheneuvontaa tulee lisätä, jotta eroja voitaisiin vähentää. Erotilanteessa tulee korostaa sovittelua ja lapsinäkökulman huomioimista. Sekä sosiaalityön että perheneuvonnan palveluihin tarvitaan lisää voimavaroja.
- Neuvolatyössä tulee vahvistaa moniammatillista, myös isät huomioivaa perhevalmennusta sekä perheiden vertaisryhmätoimintaa. Vapaan sivistystyön oppilaitokset, kuten kansalaisopistot, voisivat tarjota nykyistä enemmän myös vanhemmuuteen ja kasvatukseen liittyvää valistusta ja koulutusta.
- On tärkeä tukea huoltajuusjärjestelyjä, joissa lapsi voi säilyttää yhteydet molempiin vanhempiin ja heidän sukuihinsa, ellei sen arvioida olevan poikkeustilanteissa lapsen edun vastaista.

Lastensuojelun avo- ja sijaishuolto

■ Suurin osa lastensuojeluun liittyneistä yhteydenotoista koski yksittäisten perheiden tilanteita. Samoin kuin vuonna 2005 yhteydenottoihin sisältyi asiakkaan ja lapsen kohtelun kritiikkiä sosiaalipalveluissa. Yhteydenottajilla oli ollut vaikeuksia ymmärtää huostaanottojen perusteita ja sitä mitä viranomaisen toiminnallaan on tarkoittanut.

Sijaishuoltoon liittyen kritisoitiin yhteydenpidon rajoituksia ja lapsen kohtelua laitoksissa tai muissa sijoituspaikoissa. Viime vuoden tavoin erityisesti isovanhemmat ottivat yhteyttä siksi, että kokivat jääneensä ulkopuolelle sijoitettujen lastenlastensa elämästä. Lapsen sukulais- ja läheisverkosto toivottiin kartoitettavan sijaishuoltoa suunniteltaessa.

Sosiaalipalvelujen ylikuormittuminen tuli esille sosiaaliviranomaisten omissa yhteydenotoissa. Työmäärä on kasvanut mutta voimavarat eivät samassa suhteessa. Niinpä huostaanottojen sekä sijaishuollon järjestämisessä ja seurannassa oli koettu puutteita. Ongelmia aiheuttaa myös henkilöstön vaihtuvuus.

Yhteydenotoissa haluttiin myös herättää yleisellä tasolla keskustelua huostaanottojen väliaikaisuudesta lastensuojelluksena toimenpiteenä. Osa yhteydenottajista koki lapsen biologisen perheen olosuhteiden muuttuneen niin, ettei sijaishuollolle olisi enää tarvetta. Lastensuojelun toivottiin tarjoavan enemmän tukea avohuollon palveluina suoraan koteihin ja tähtäävän perheiden yhdistämiseen.

Muut lastensuojeluasioita koskevat yhteydenotot koskivat pääosin huolta päihteiden, väkivallan ja vanhempien riitelyn keskellä elävistä lapsista. Lasten elämää sivusta seuranneet sukulaiset ja muut läheiset kokivat, etteivät viranomaiset ota vakavasti tilannetta, jonka he olivat lastensuojeluilmoituksella ilmaisseet. Lapset eivät ole näissä tilanteissa tietoisia omista oikeuksistaan, eivätkä kykene puolustamaan itseään aikuista vastaan. Lastensuojelun ilmoitusvelvollisuus on osalla kirkon työntekijöistä alisteinen vaitiolovelvollisuudelle (rippisalaisuus), minkä arvioitiin heikentävän lapsen oikeuksien toteutumista.

Lapsiasiavaltuutetun huomioita:

- Uuden lastensuojelulain toimeenpanossa on edelleen tarpeen korostaa selkokieliisyyden, varhaisen dokumentoinnin sekä avoimen keskustelun merkitystä suhteessa asiakkaaseen. Palveluiden laatuun liittyvät yhteydenotot kertovat kuntien sosiaalitoimen voimavarojen vähäisyydestä, työn tekemisestä yksin suuren kuormituksen alaisena sekä henkilöstön vaihtuvuuden aiheuttamista osaamisongelmista.
- Uusi lastensuojelulaki korostaa lapsen itsensä kuulemistä, suku- ja läheisverkoston kartoittamista sekä neuvottelujen järjestämistä lapsen läheisten kesken.
- Uusi lastensuojelulaki sisältää kolmen kuukauden aikarajan lastensuojeluilmoitusten käsittelylle ja arvioinnille, minkä tulisi varmistaa ilmoitusten käsittely.
- Sosiaalityön voimavaroja tulee lisätä, jotta uuden lastensuojelulain tavoitteet toteutuvat. Erityisesti lastensuojelun kotipalvelua, perhetyötä ja muita ehkäiseviä palveluita tulee vahvistaa, jotta huostaanottojen tarvetta kyetään vähentämään. Myös huostaan otetun lapsen vanhempien kuntoutukseen tulee kiinnittää huomiota. Uusi laki sisältää myös perheiden jälleenyhdistämisen tavoitteen.
- Lasten oikeuksista tiedottamista lapsille itselleen tulee lisätä.

Kouluun liittyvät asiat

■ Kouluun liittyvissä yhteydenotoissa korostuivat erityisesti haja-asutusalueella asuvien lasten koulunkäyntijärjestelyihin liittyvät epäkohdat koskien koulukuljetuksia ja kouluverkon supistamista. Yhteydenottajat kritisoivat kuntakohtaisia tulkintoja kyyditysten järjestämisessä. Vanhemmat penäsivät turvallisia kuljetusjärjestelyjä, aikataulujen sovittamista kouluajkojen mukaan sekä koulukyydin maksuttomuutta. Erityisesti pienille koululaisille toivottiin kyydin järjestämistä yli kolmen kilometrin matkalle, jotta koulupäivä ei muodostuisi liian raskaaksi.

Vanhemmat olivat myös huolissaan koulumatkojen pitenemisestä kouluverkon harventuessa. Yhteydenottajien mukaan koulujen lakkauttamista koskevassa päätöksenteossa ei oteta huomioon lasten ja heidän perheidensä näkökulmaa. Taloudellisten kysymysten lisäksi pitäisi huomioida myös perusopetuksen järjestämistä koskevat laatuksymykset.

Oppilaiden keskinäisen koulukiusaamisen ohella lapsiasiavaltuutetun tietoon saatettiin useita tapauksia, joissa opettaja kiusasi oppilaitaan tai käyttäytyi muulla tapaa asiattomasti. Yhteydenottajat kokivat, että opettajan epäammatilliseen käyttäytymiseen oli vaikeaa puuttua, eivätkä viranomaiset halunneet ryhtyä toimenpiteisiin tilanteen selvittämiseksi. Lapsen kertoma viesti näistä kiusaamiskokemuksista toivottiin otettavan vakavasti.

Erityisoppilaiden kasvavat ongelmat olivat yhteyksissä sekä erityisopetuksen että terveydenhuollon resurssipulaan. Terveystenhuollon ruuhkautuminen heijastui ongelmien kasautumisena kouluun. Yhteydenotoissa tuli esille oppilaiden opetus- ja tukijärjestelyjen kokonaisvaltaisen organisoimisen puute. Oppilaiden varhaisella tukemisella voitaisiin ehkäistä ongelmien kasvua ja syrjäytymistä myöhemmällä iällä.

Muita kouluun liittyviä aiheita olivat iltapäivätoiminta, esiopetus, koulutoiminnan sisältö sekä muut koulua koskevat kysymykset. Yhteydenotoissa muun muassa kysyttiin lapsen itsenäistä kulkemista kotoa esikouluun, tuotiin esiin huoli lasten yksinäisistä iltapäivistä ja toivottiin selvitetävän iltapäivätoimintaan liittyviä vastuukysymyksiä. Koulutilojen homeongelmat olivat myös useasti esillä.

Lapsiasiavaltuutetun huomioita:

- Kouluverkkoa koskevissa päätöksissä on tärkeä ottaa huomioon ratkaisujen vaikutukset lasten koulupäivän kokonaispituuteen, koulumatkajärjestelyjen sujuvuuteen sekä turvallisuuteen. Lapsella on oikeus myös leikkiin, virkistykseen ja vapaa-aikaan. Perusopetus tulee järjestää lähialueella.
- Koulumatkojen järjestämistä ja laatuksymyksiä tulee arvioida ja selvittää tarvetta selkeämpään kansalliseen ohjeistukseen, joka tukee lapsen edun toteutumista. Esimerkiksi esiopetuksessa olevan lapsen oikeus kuljetukseen tai saattamiseen on nyt säädely epäohdonmukaisesti koulu- ja päivähoitolainsäädännössä.
- Eduskunnan sivistysvaliokunta (SiV 12/2006) kirjasi mietinnössään valtioneuvoston koulutuspoliittisesta selonteosta tarpeen kartoittaa koulumatkajärjestelyjä kokonaisuutena niin, että myös lasten ja heidän vanhempiensa mielipiteet otetaan huomioon. Eduskunta edellytti lisäksi toimenpiteitä pienten koululaisten koulumatka-ajan lyhentämiseksi. Samoin eduskunta totesi tarpeen täsmentää perusopetuslain 34 §:ää sen varmistamiseksi, että valvonta ja mahdollisuus ohjattuun toimintaan koskee myös kuljetuksesta aamuisin kouluun saapuvia oppilaita. Mietintö huomioi hyvin lapsiasiavaltuutetun lausunnon.
- Oppilaiden keskinäisen kiusaamisen ohella on kiinnitettävä koulutuksen arvioinnissa ja kouluhyvinvoinnin kehittämisessä huomiota myös lapsiin kohdistuvaan opettajien kiusaamiseen.
- Aamu- ja iltapäivätoimintaa tulee kehittää koulu- ja rehtorijohtoisemmaksi niin, että se niveltyy sujuvasti koulutyöhön ja koulun vastuuseen lasten hyvinvoinnista.

Muut aiheet

■ Päivähoitoasioissa suurimman ryhmän muodostivat päivähoidon ryhmäkokoja, henkilökunnan vaihtuvuutta sekä liian vähäistä määrää suhteessa lapsiin kritisoivat yhteydenotot. Tämä koettiin päivähoidon laadun ja lasten turvallisuuden uhkaksi. Lisäksi toivottiin joustavampia päivähoitojärjestelyjä ja -aikoja. Esille tulivat lyhyellä varoitusaajalla työhön lähtemistä edellyttävää vuokratyötä tekevien, maatalousyrittäjien sekä ilta- ja viikonlopputyötä tekevien yksinhuoltajien tarpeet. Yhteydenotoissa tuotiin esille myös liian pitkien hoitopäivien lapsille aiheuttamia ongelmia. Huomiota kiinnitettiin myös siihen, että hoitomaksuissa tulisi paremmin huomioida osapäivätyötä tekevät. Myös saamenkielisen päivähoidon järjestämiseen liittyvät ongelmat tulivat esille.

Terveystenhuoltoon liittyvät yhteydenotot koskivat paljon neuvolatoimintaan ja psykiatriseen hoitoon kohdistuneita säästöjä. Neuvolan osalta tuotiin esille tapauksia tarkastusten karsimisesta ja laadun heikkenemisestä. Useissa yhteydenotoissa kerrottiin lapsen huostaanotosta tilanteesta, jossa olisi tarvittu psykiatrista hoitoa, mutta sitä ei saatu. Lisäksi tuotiin esiin raskaana olevien päihderiippuvaisten äitien pakkohoidot sikiön terveyden suojaamiseksi sekä passiivisen tupakoinnin aiheuttamat vaarat. Yhteydenotossa ehdotettiin myös lapsilisän maksamisen sitomista lastenneuvolassa käymiseen, mikä tukisi mahdollisuuksia varhaiseen puuttumiseen silloin kun lapsi elää riskiolosuhteissa.

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyen kritisoitiin erityisesti viranomaisten hidasta tutkintaa ja pitkiä hoitonoja. Lapsen oman todistuksen arvoa haluttiin korostaa ja se toivottiin otettavan vakavasti. Lapsiin kohdistuvan väkivallan osalta tuotiin esille tarvetta puuttua ripeästi vauvojen

pahoinpitelyyn. Eräiden yhteydenottajien mielestä lapsentaposta saadut tuomiot ovat olleet liian kevyitä.

Työn ja perheen yhteensovittamisessa nostettiin esille kysymys sairaan lapsen hoitamisesta kotona ja siihen liittyvät tuet. Kolmen päivän palkallista hoitomahdollisuutta toivottiin kaikille alakouluikäisten lasten vanhemmille, sillä 10-vuotias lapsi koettiin vielä liian pieneksi sairastamaan yksin. Yksinhuoltajat kokivat vaikeaksi vuorotyön tai muutoin epäsäännöllisten työaikojen sovittamisen lastenhoidon kanssa. Isyysloman eväämistä kritisoitiin tapauksissa, joissa vanhemmat asuvat eri osoitteessa. Työvoimatoimiston asettama viiden kuukauden karenssi työelämään palaaville kotiäideille koettiin myös kohtuuttomaksi.

Toimeentuloasioissa nousi esille lapsiperheiden yleinen toimeentulon taso sekä erityisesti kustannusten kasvaminen lapsiluvun kasvun myötä. Lisäksi lapsilisän toivottiin ulotettavan 17-vuotiaille ja sairaan lapsen hoitotukea toivottiin laajennettavan nykyisestä 16 vuodesta eteenpäin.

Yhteydenotoissa lasten yleiseen kohteluun liittyen nostettiin esille syntymättömien lasten oikeudet, urheiluseuratoiminnan muuttuminen lasten harrastamisen kannalta liian kilpailuhenkiseksi sekä yksittäisiä tilanteita, joissa vanhemmat, viranomaiset tai muut aikuiset eivät kohdelleet lasta oikein tai ottaneet hänen hyvinvoinnistaan tilanteesta täyttä vastuuta. Useissa tapauksissa tuotiin esille lapsiin liittyviä pulmia laivaristeilyiltä esim. vanhempien alkoholinkäyttöön liittyen. "Muut kunnan palvelut" -ryhmään sisältyy useita yhteydenottoja vammaisten lasten oikeuksien toteutumisen ongelmista.

Lapsiasiavaltuutetun huomioita:

- Lasten psykiatriseen hoitoon ja tutkimukseen on suunnattava lisää voimavaroja niin, että hoitoonpääsy kohtuajassa varmistuu. Sama koskee lasten seksuaalisen hyväksikäytön oikeuspsykiatrisia tutkimuksia. Seksuaalisen hyväksikäytön palvelukokonaisuuksien ja viranomaisten välisen yhteistyön toimivuutta tulee arvioida eri puolilla maata ja varmistaa lasten yhdenvertainen kohtelu.
- Päivähoidossa tulee varmistaa riittävä ja asianmukaisesti koulutettu henkilökunta ja lisätä sijaisten palkkaamista. Päivähoidon ryhmäkokoja tulee täsmentää sekä seurata päivähoitoasetuksen ns. joustomahdollisuuden käyttöä. Päivähoitoasetuksen määrittämistä lasten ja aikuisten suhdeluista poikkeamista tulee seurata ja tarpeen mukaan edelleen rajoittaa sitä.
- Neuvolan tarkastusten määrä ja laatu tulee varmistaa valtakunnallisten suositusten mukaiseksi säätämällä asiasta kansanterveyslain mukaisella asetuksella.
- Tulonsiirtojen kehittämisessä tulee painopiste asettaa yksinhuoltajiin, monilapsisiin sekä pienten alle 3-vuotiaiden lasten perheisiin.
- Sairaalla lapsella hoitotuen maksamisen ikäraja olisi perusteltua nostaa 16:sta 18 vuoteen.
- Lapsilisä tulee ulottaa 17-vuotiaille.
- Vanhemman mahdollisuutta jäädä hoitamaan sairasta lasta kotiin tulee laajentaa kaikkiin alakouluikäisiin.

Osa II

Lasten hyvinvoinnin kehitys ja lasten oikeudet

Lasten hyvinvoinnin kehitystä ja lasten oikeuksien tilaa Suomessa arvioidaan tässä osassa kymmenen asiantuntija-artikkelin pohjalta. Artikkelit syventävät vuoden 2005 toimintakertomuksessa esitettyä arviota lasten hyvin- ja pahoinvoinnista sekä lasten elinolojen tietopohjan puutteista.

Suurin osa lapsista voi Suomessa kohtuullisen hyvin. Pienelle osalle lapsia ja nuoria kasautuu kuitenkin entistä vaikeampia ongelmia. Pahoinvointia ehkäiseviä toimia ja palveluita on vahvistettava. Lasten yleistä hyvinvointia parantaisi aikuisten tiiviimpi läsnäolo niin kotona kuin lasten palveluissakin.

Lasten hyvinvoinnin ja lasten oikeuksien tilan kohentamiseksi:

- Vanhempien alkoholinkäyttöä ja siitä lapsille aiheutuvia haittoja on vähennettävä.
- Lastensuojelun ehkäisevää perhetyötä sekä perheiden kotipalvelua on lisättävä.
- Lasten ja nuorten, erityisesti tyttöjen, mielenterveysongelmien tunnistamiseen, ehkäisyyn ja hoitoon tarvitaan aiempaa vahvempia toimenpiteitä. Tavoitteeksi on otettava tyttöjen masentuneisuuden ja itsetuhoisuuden vähentäminen.
- Lapsiin kohdistuvan väkivallan sekä seksuaalisen hyväksikäytön yleisyydestä on riittämättömästi tietoa. On perustettava toistuviin mittauksiin perustuva lapsiuhritutkimus, jota varten kerätään tietoa lapsilta itseltään.
- Luovuus ja leikki suojaavat lapsen mielenterveyttä. Harrastusten, lastenkulttuurin ja taideopetuksen tasa-arvoa on parannettava. Erilaisia harrastusmahdollisuuksia tulee tuoda enemmän koulun yhteyteen. Liikunta- ja kirjastopalvelut ovat lapsille tärkeitä.
- Sekä perusopetuksen että päivähoidon ryhmäkokoja on pienennettävä, jotta aikuisilla on enemmän aikaa kuulla lasta.
- Lasten vanhempien mahdollisuuksia viettää aikaa lastensa kanssa on parannettava helpottamalla työajan lyhentämistä sekä tukemalla perheystävällisiä toimintatapoja työpaikoilla.
- Koulun fyysisen ympäristön kohentaminen parantaa kouluviihtyvyyttä. Siihen kuuluvat hyvän ilmanlaadun varmistaminen, lasten työolot, välituntivarusteet, koulutilojen mukava sisustus sekä siisteys. Koulupäivässä ruokailulle on varattava riittävästi aikaa.
- Lasten osallistumisen ja kuulluksi tulemisen käytänteitä on kehitettävä paikallisesti, alueellisesti ja kansallisesti. Peruskoulun oppilaskuntatoimintaa on tuettava.
- Lapsiperheiden köyhyyden vähentäminen tukee lasten osallisuutta ja terveyttä.

Lapsiasiavaltuutetun arvio lasten hyvinvoinnin ja oikeuksien tilasta

Lapsen hyvän elämän vaikuttajia ovat vanhempien ohella heidän yhteisölliset verkostonsa, vanhempien mahdollinen työpaikka, kunnan palvelut neuvolasta, päiväkotiin ja kouluun sekä ystävät ja harrastusympäristöt. Vanhempien, ystävien ja julkisen vallan ohella media, mainonta ja kaupallinen viihdekulttuuri ovat merkittävä osa lapsen kasvuympäristöä. Kaikilla näillä tahoilla niin julkisilla kuin yksityisilläkin on oma vastuunsa lasten hyvän elämän ja lasten oikeuksien toteutumisesta.

Maria Kaisa Aula, lapsiasiavaltuutettu

Lapsiasiavaltuutetun toisessa toimintakertomuksessa kuvataan lasten hyvinvoinnin kehitystä ja lasten oikeuksien tilaa kymmenen asiantuntija-artikkelin kautta. Toimintakertomus on tältä osin vuosikirjan tyyppinen. Artikkelit on valittu niin, että ne valottaisivat mahdollisimman laajasti lapsen hyvinvoinnin ja oikeuksien eri ulottuvuuksia sekä uutta lapsuuden tutkimusta. Artikkelit myös syventävät jo viime vuoden toimintakertomuksessa esitettyä arviota lasten hyvin- ja pahoinvoinnista sekä lasten elinolojen seurannan tietopohjan puutteista.

Yleisin näkökulma on Liisa Niemisen artikkelissa, jossa hän arvioi lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa. Hän katsoo lasten perus- ja ihmisoikeussuojan parantuneen Suomessa viime vuosien aikana sekä koulu- että lastensuojelulainsäädännön uudistuksissa. Silti myös korjaamista on edelleen.

Esko Korkeakoski on koonnut artikkeliinsa koulutuksen arviointineuvoston tuloksia lasten sivistyksellisten oikeuksien toteutumisesta. Lasten sivistykselliset oikeudet toteutuvat Korkeakosken mielestä Suomessa hyvin. Kohentamisen varaa on koulukiusaamisen vähentämisessä, koulun fyysisen ympäristön kuten ilmanlaadun parantamisessa sekä erityis- ja tukiope- tuksen sekä oppilashuollon palveluiden saatavuudessa. Lasten taideopetuksessa ja kulttuuritarjonnan saavutettavuudessa on selvää alueellista eriarvoisuutta.

Huomionarvoista on, että lasten sosiaalisten oikeuksien toteutumisen arviointiin ei ole olemassa vastaavia kansallisia rakenteita, tietopohjaa, säännönmukaista toimintatapaa tai lainsäädännön tukea kuin sivistyksellisten oikeuksien osalta. Esimerkiksi lastensuojelupalveluita ei arvioida kansallisesti. Sosiaali- ja terveysministeriön tulisi ryhtyä toimenpiteisiin asiantilan korjaamiseksi.

Lasten pahoinvointi kasautuu

Unicef julkaisi vuoden 2007 alussa lasten hyvinvointia OECD-maissa vertailevan tutkimuksen. Suomi oli neljänneksi paras. Kärjessä olivat Alankomaat sekä mitalisijoilla Ruotsi ja Tanska. Suomi menestyi erityisen hyvin vastasyntyneiden terveyden, lasten koulumenestyksen sekä materiaalisen vaurauden mittareilla. Näissä Suomen sijoitus oli neljän parhaan joukossa.

Huonommin Suomi sijoittui nuorten riskikäyttäytymisen (tupakointi, alkoholin käyttö) sekä perhesuhteiden kiinteyden mittareilla (yksinhuoltajien määrä, perheen yhteinen ruokaileminen). Suomalaiset nuoret aloittavat tupakoinnin ja alkoholinkäytön kansainvälisesti vertailtuna aikaisin. Yksinhuoltajien osuus perheistä on Suomessa OECD-maiden vertailussa korkea. Perheet ruokailevat meillä yhdessä muita OECD-maita harvemmin. Suomi ei ollut kärkijoukossa myöskään yli 11-vuotiaiden lasten subjektiivisissa arvioissa omasta hyvinvoinnistaan.

Myös Unicef-vertailu tukee arviota, että suurin osa lapsista voi Suomessa kohtuullisen hyvin. Pienelle osalle lapsia ja nuoria keskittyy kuitenkin entistä vaikeampia ongelmia. Lasten hyvinvointi Suomessa eriarvoistuu ja erilaistuu. Pahoinvointi ja epäterveelliset tottumukset kasautuvat esimerkiksi kouluterveyskyselyn mukaan noin joka kuudennelle nuorelle. Tämä käy ilmi Minna Pietikäisen artikkelista, jossa hän kokoaa kouluterveyskyselyn tuloksia kymmenen vuoden ajalta.

Pahoinvoinnin vaikeutuminen ilmenee myös kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sekä lastenpsykiatrian asiakkaiden määrän kasvuna. Lastensuojelun avo- tai sijaishuollon asiakkaina on runsaat 5 prosenttia alle 18-vuotiaiden ikäluokasta. Useimmiten taustalla ovat vanhempien ongelmat – mielenterveysongelmat, päihteiden liikakäyttö, väkivaltaisuus – tai vanhemmuuden muut vajeet. Myös riittävät erot lisäävät lasten pahoinvointia.

Myös Esko Korkeakoski arvioi artikkelissaan kouluympäristössä tehtyjen haastattelujen perusteella, että oppilaiden ongelmat ovat viime vuosina hankaloituneet ja samalla määrällisesti lisääntyneet. Kotien erilaiset tilanteet heijastuvat koulu- ja varhaiskasvatuksen arkeen entistä näkyvämmiin.

Turvallisuuden tilasta tarvitaan lisää tietoa

Edellä mainittuun Unicefin kansainväliseen lasten hyvinvoinnin vertailuun ei sisällynyt mittareita lapsiin kohdistuvan väkivallan, seksuaalisen hyväksikäytön tai vanhempien alkoholiongelmien yleisyydestä. Noora Ellonen, Janne Kivivuori ja Juha Kääriäinen arvioivat artikkelissaan lapsiin kohdistuvan väkivallan yleisyyttä Suomessa. Pulmana on tietolähteiden puutteellisuus. Viranomaistietojen lisäksi tarvitaan kyselytutkimusta, jossa selvitetään lapsilta ja nuorilta itseltään heidän turvallisuutensa tilaa. Vastaavaa seurantamenetelmien kehittämistä tarvitaan myös kansainvälisesti.

Raisa Cacciatore ja Kirsi Porras kertovat artikkelissaan seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemuksia peruskoulun 8.-luokkalaisilta kartoittaneen kyselyn tuloksista. Sen mukaan noin 10 prosenttia nuorista olisi kokenut seksuaalista kaltoinkohtelua. Myös tällä alueella puuttuu kattava lasten turvallisuuden tilan seuranta. Artikkelissa korostetaan lasten ja nuorten turvakasvatuksen sekä seksuaaliseen kehitykseen liittyvän kasvatuksen ja tiedon jakamisen merkitystä. Erityisesti tulee seksuaaliterveyspalveluissa pyrkiä tunnistamaan myös poikien turvattomuus.

Lasten ja nuorten mielenterveystyötä vahvistettava

Tuula Uusitalo on kartoittanut lapsiasiavaltuutetun toimeksiannosta lasten ja nuorten itsemurhien yleisyyttä Suomessa verrattuna muihin maihin. Selvitys on tehty, koska YK:n lapsen oikeuksien komitea vuonna 2005 antamissaan suosituksissa kiinnitti huomiota suomalaisten lasten itsetuhoisuuteen.

Alle 15-vuotiaiden lasten itsemurhat ovat hyvin harvinaisia. 15–24-vuotiaiden kuolinsyynä itsemurha oli kuitenkin vuoden 2005 tilastossa toiseksi yleisin. 15–24-vuotiaat pojat tekevät enemmän itsemurhia kuin tytöt. Poikien itsetuhoisuus on kuitenkin viimeisten 20 vuoden aikana selvästi vähentynyt. Samanikäisten tyttöjen itsemurhien määrä on kuitenkin samana aikana pysynyt vakaana ja viime vuosina ollut pikemminkin lisääntymään päin. Alaikäisten (15–17-vuotiaat) osalta tyttöjen itsemurhien määrä oli vuonna 2005 ensimmäistä kertaa suurempi kuin poikien (tytöt 12, pojat 4). (Tilastokeskus 2007).

Suomalaisten 15–24-vuotiaiden tyttöjen itsemurhakuolleisuus on Kazakstanin jälkeen toiseksi yleisintä maailmassa. Pojat ovat samassa vertailussa WHO:n tilastoaineiston perusteella viidentenä.

Kouluterveyskyselyn tulokset kertovat myös erityisesti tyttöjen masentuneisuuden lisääntymisestä. Yläluokilla 18 prosenttia ja lukiossa 14 prosenttia tytöistä arvioi vuonna 2005/2006 olevan vaikeasti tai keskivaikeasti masentuneita. Mielenterveyshäiriöihin sairaalahoitoa saaneita

den 13–17-vuotiaiden tyttöjen määrä on samoin lisääntynyt voimakkaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana (Tilastokeskus 2007). Irmeli Järventie viittaa lasten hyvinvointieroja arvioivassa artikkelissa myös tyttöjen tyytymättömyyteen omaan ulkonäköönsä sekä syömishäiriöihin osana nuorten kulttuurin kielteisiä puolia.

Nuorten ja erityisesti tyttöjen mielenterveysongelmien tunnistamiseen, ehkäisyyn ja hoitoon tarvitaan aiempaa vahvempia toimenpiteitä. Toimenpiteissä on otettava tavoitteeksi etenkin tyttöjen itsetuhoisuuden vähentäminen.

Ehkäiseviä palveluita vahvistettava

Lastensuojelun sekä lastenpsykiatrian korjaavien palveluiden kysynnän kasvu ilmentää sitä, että lasten ja perheiden ongelmiin puututaan liian myöhään. Ehkäiseviä palveluita ja niissä taitoa ja rohkeutta ottaa lasten hyvinvointiin vaikuttavia asioita puheeksi tulee vahvistaa. Neuvola, päivähoido, sosiaalityön kotipalvelu ja perhetyö ovat tärkeitä vanhemmuuden tukijoita. Erityisen tärkeä on puuttua vanhempien liialliseen alkoholinkäyttöön sekä tukea parisuhteiden kestävyttä ja lisätä parisuhdekriisien sovittelua.

Lapsella on oikeus selvään vanhempaan

■ Lapsiasiavaltuutettu on yhdessä A-klinikkasäätiön kanssa nostanut esille erityisesti vanhempien alkoholinkäytöstä lapsille aiheutuvien haittojen vähentämisen. Vanhempien alkoholinkäyttö on yksittäinen vakavin lasten pahoinvoinnin syy Suomessa. Arviolta joka kymmenes lapsi elää perheessä, jossa vanhemmat käyttävät alkoholia lasten elämää ja hyvinvointia vaarantavalla tavalla. Vanhempien päihteiden käyttö on yleisimpiä lasten huostaanottojen perusteita. Useita satoja lapsia syntyy vuosittain äitiensä alkoholinkäytön vammauttamana.

Ongelmia ei lapsille aiheuta pelkästään näkyvä suurkulutus vaan myös vanhempien ajoittainen harkitsematon alkoholinkäyttö, joka voi olla lapsen kannalta yhtälailla pelottavaa ja turvattomuutta aiheuttavaa. Siksi on syytä puhua laajemmin vanhempien alkoholinkäytön vähentämisestä ja lasten näkökulman huomioimisesta. Lapsella on oikeus selvään vanhempaan.

Lasinen lapsuus -tutkimuksen mukaan pelon ja turvattomuuden ohella vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamat haitat liittyvät epäjohtonmukaiseen ja epävarman kasvatukseen sekä väkivaltaan ja sen pelkoon. Lapsen ravintoon, läheisyyteen, uneen, terveyteen ja oppimiseen liittyvät perustarpeet voivat jäädä tyydyttämättä. Seurauksena on lasten mielenterveyden ja itsetunnon ongelmia. Haitat ulottuvat myös lapsen sosiaalisiin suhteisiin. Vanhempien alkoholinkäyttö voi tarkoittaa sosiaalista eristymistä ja ystävyyssuhteiden vähäisyyttä. Koulumenestys voi heikentyä kotiolojen takia.

Alkoholiongelmisten vanhempien lapset eivät useinkaan saa ääntään kuuluville. Varsinkin pienillä lapsilla on vähän keinoja kertoa kokemuksistaan. Lähiyhteisön ja viranomaisten vastuu ongelmien huomaamisessa onkin siksi keskeinen.

Lapsiasiavaltuutettu ja A-klinikkasäätiö valmistelivat yhteistyökumppaneidensa kanssa vuoden 2006 lopulla aloitteen, joka luovutettiin sosiaali- ja terveysministeriölle tammikuussa 2007. Vanhempien alkoholinkäytön vähentäminen sekä vanhempien alkoholiongelmistä kärsivien lasten tukeminen tulee ottaa valtion ja kuntien toimissa päihdepolitiikan ja myös mielenterveystyön painopisteeksi.

Käytännön toimia tarvitaan esimerkiksi lapsia kohtaavien ammattilaisten täydennyskoulutuksessa, lapsia tukevien verkkopalveluiden ja tukipuhelimien jatkuvuuden turvaamisessa sekä lasten vertaisryhmätoiminnan laajentamisessa. Päihdehuoltolaki tulee uudistaa niin, että siihen kirjataan säädökset myös päihdeongelmaisen vanhemman lasten tuesta ja hoidosta. Raskaana olevien päihteitä käyttävien naisten pääsy hoitoon ja hoitoon ohjausta tulee samoin laissa vahvistaa. Viimesijaisena keinona tulee mahdollistaa myös tahdosta riippumaton hoito. •

Aloite kokonaisuudessaan löytyy lapsiasiavaltuutetun verkkopalvelusta www.lapsiasia.fi

Lasten näkökulmia hyvinvointiinsa valottaa Leena Valkosen (2006) tutkimus, jossa hän kysyi hyvän vanhemmuuden määritelmää 5.–6.-luokkalaisilta lapsilta. Heidän mielestään hyvä vanhempi pitää lasta tärkeänä ja antaa aikaa, pitää lapsesta huolen, on kiva, rajoittaa ja kasvattaa sekä elää ihmisiksi. Verrattuna aiempaan aikuisnäkökulmasta lähtevään vanhemmuustutkimukseen uusia näkökulmia olivat erityisesti ajan antaminen lapselle sekä ihmisiksi eläminen. Ihmisiksi eläminen tarkoitti lasten mielestä sitä, että vanhempi ei juo eikä polta eikä riitele toisen vanhemman kanssa ja pitää yhteyttä myös eron jälkeen.

Aikuisille enemmän aikaa kuunnella lapsia

Lasten pahoinvoinnin riskejä nostaa vanhempien kanssa vietetyn ajan niukkuus. Tästä kertoo Irmeli Järventie Eriarvoinen lapsuus -tutkimushankkeen tuloksia esittelevässä artikkelissa.

Tutkimuksessa vertailtiin lasten hyvin- ja pahoinvointiin vaikuttavia tekijöitä eri pohjoismaissa.

Järventie muistuttaa, että sinänsä lapsiperheiden vanhemmat ovat aiempaa koti- ja perhehakiempia. Taloudelliset paineet ja etenkin asumisen hinta kuitenkin luovat paineita pitkiin työpäiviin. Perhettä arvostavat asenteet eivät aina toteudu käytännössä.

Suomalaisten lasten hyvinvointia parantaisi aikuisten parempi ja tiiviimpi läsnäolo niin erilaisissa palveluissa, kotona ja päivähoidossa kuin kotonakin. Kotona tarvitaan aikaa kiireettömään yhdessä tekemiseen ja leikkimiseen (vrt. Kyrönlampi-Kylmänen 2007). Tätä tukisivat vanhempainvapaan pidentäminen sekä työajan lyhentämisen taloudellisen tuen (osittainen hoitoraha) korottaminen. Työpaikoilla tarvitaan myös yleisesti lapsi- ja perheystävällisten asenteiden ja toimintatapojen vahvistamista sekä vanhempien työn rasittavuuden vähentämistä.

Koulussa ja päivähoidossa on tarvetta pienentää hoito- ja opetusryhmiä. Lapsiasiavaltuutetun kyselyssä oppilaskunnille syksyllä 2006 puolet vastaajista arvioi, että opettajilla ei ole riittävästi aikaa kuunnella oppilaita. Syyksi nähtiin kiire ja opetusryhmien suuri koko. Koulussa lasten hyvinvointia tukee myös kouluterveydenhoitajan, koululääkärin, -psykologin ja -kuraattorin parempi läsnäolo.

WHO-koululaistutkimuksen mukaan vanhemmilta saatu huolenpito ja heidän taholtaan koettu valvonta ovat yhteydessä parempaan terveyden kokemiseen ja vähempään oireiluun yläkouluikäisillä tytöillä ja pojilla. Tutkimuksen mukaan huolista puhuminen äidille on helpompaa kuin isälle. Isien kuulolla oloa ja vuorovaikutusta lasten kanssa tulisi erityisesti vahvistaa.

Jyväskylän yliopiston terveystieteiden laitoksen laitoksen artikkelissa (Raili Välimaa ym:t) WHO-koululaistutkimuksen tuloksista korostetaan, miten tärkeä on, että koulun ja lähiyhteisön aikuiset ovat lasten ja nuorten tavoitettavissa ja ottavat heidät huomioon lasta ja nuorta kunnioittavalla tavalla.

Lapsiasiavaltuutetun kyselyssä oppilaskunnille syksyllä 2006 tuli esille lasten hyvin yksimielinen toive siitä, että vanhemmat ja aikuiset vaikuttaisivat enemmän heidän elämäänsä. Lapset toivoivat rajojen asettamista ja kiinnostusta lapsen elämään, puuttumista lasten ja nuorten päihteiden käyttöön, lasten turvallisuuden takaamista, kannustamista elämään terveellisesti, koulunkäynnin tukemista sekä mahdollisuuksia harrastamiseen ja tekemiseen.

Mediaympäristön viriketulvan suodattaminen ja käsitteleminen vaatii sekin vanhemman tai muun aikuisen tukea. Anja Riitta Lahikainen, Piia Korhonen ja Juulia Paavonen toteavat artikkelissaan pienten lasten medialähtöisen turvattomuuden lisääntyneen Suomessa. Median vaikutukset lasten turvallisuuden tunteeseen eivät heidän mielestään ole vielä riittävästi vanhempien tiedossa. He toivovat myös media-alalta tehokkaampaa itsesääätelyä.

Lapsille ja nuorille kaverisuhteet ovat tärkeitä, mutta eivät voi korvata vanhempia tai muita aikuisia keskustelukumppanina. Kasvava lapsi ja nuori haluaa tulla nähdyksi, kuulluksi ja arvostetuksi. Hän tarvitsee aikuisia keskustelukumppanina, tukijana, oikean ja väärän arvioitsijana sekä ymmärtäjänä. Vanhempia tarvitaan myös median ja mainonnan vaikutteiden suodattajina.

Harrastukset ja lastenkulttuuri luovat hyvinvointia

Lapsiasiavaltuutetun oppilaskunnille tekemässä kyselyssä tuli hyvin esille harrastusten ja erityisesti liikuntapalveluiden tärkeys lasten näkökulmasta. Liikunta- ja vapaa-ajanpalveluiden jälkeen kirjasto oli lasten mielestä toiseksi tärkein kunnan palvelu. Lapset toivoivat lisää liikuntapaikkoja, koulun pihojen parempaa kuntoa ja varusteita sekä nuorten päihteettömiä kahviloita. Harrastusten esteenä tuli esille niiden kalleus.

Irmeli Järventie korostaa lasten hyvinvoinnin eriarvoistumista kuvaavassa artikkelissaan tarvetta edistää lasten ja nuorten vapaata luovuuden harjoitusta esimerkiksi leikin, taideaineiden ja harrastusten muodossa. Monipuolisen lastenkulttuurin, liikunnan ja luovuutta kehittävien harrastusmahdollisuuksien lisääminen olisi hänen mukaansa ensiarvoisen tärkeä lasten eriarvoisuutta tasottava keino. Järventie korostaa tässä koulun merkitystä.

Taideopetuksen ja lasten kulttuuritarjonnan saavutettavuudessa lapset ovat kuitenkin Suomessa eriarvoisessa asemassa. Esko Korkeakoski huomauttaa artikkelissaan lasten sivistyksellisistä oikeuksista, että jo perusopetusvaiheessa taideopetus ja kulttuuritarjonta näyttävät kasautuvan suuriin keskuksiin. Vapaaehtoinen ja maksullinen taideopetus saavuttaa lähinnä suuret kaupungit. Ylivoimainen enemmistö osallistujista on tyttöjä. Uudet ns. lastenkulttuurikeskukset eivät ole vähentäneet eriarvoisuutta. Erityisesti haja-asutusalueilla ja pienissä kunnissa osa oppilaista jää Korkeakosken mukaan sekä ala- että yläkoulussa erittäin vähäisen taideopetuksen varaan.

Tällä perusteella on tärkeä kehittää koulua lasten kokonaishyvinvointia tukevaksi ja tuoda enemmän harrastusmahdollisuuksia koulun yhteyteen. Jokaisella lapsella ja nuorella tulee olla oikeus vähintään yhteen harrastukseen. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus korostaa lapsen oikeutta leikkiin, lepoon ja virkistykseen sekä tutustumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin. Osaamista ja koulutusta korostavassa Suomessa ei pidä unohtaa luovuutta ja leikkiä lapsen mielenterveyden suojana ja itsetunnon vahvistajana.

Lapset haluavat vaikuttaa

Suomen perustuslaki, nuorisolaki sekä uusi lastensuojelulaki korostavat lapsen oikeutta osallistua ja vaikuttaa oman ikätasonsa ja edellytystensä mukaisesti. Vuoden 2006 aikana säädettiin myös perusopetuslakiin muutos, jolla pyritään vauhdittamaan oppilaskuntien perustamista peruskouluihin ja myös ala-asteilla. Lasten osallistumisen ja lasten kuulluksi tulemisen käytännöt ovat Suomessa kuitenkin vielä heikosti kehittyneet. Näitä tulee kehittää niin paikallisesti, alueellisesti kuin kansallisestikin. Lapsiasiavaltuutettu tekee omalta osaltaan kehittämistyötä vuoden 2007 aikana.

Lapsiasiavaltuutetun oppilaskunnille tekemän selvityksen perusteella lapset myös haluavat vaikuttaa enemmän koulun arkeen – tilojen viihtyisyyteen, ruokailuun, koulupäivän rakenteeseen ja opetukseen liittyviin asioihin. Tästä kertoo myös Anu-Leena Arponen artikkelissaan tässä toimintakertomuksessa.

Lapsilta kannattaa kysyä, sillä he ovat oman arkensa asiantuntijoita. Lapset asettavat asioita usein erilaiseen tärkeysjärjestykseen kuin aikuiset. Emme saa selville lasten omaa järjestystä muutoin kuin kysymällä sitä heiltä itseltään. •

Lasten mielipiteitä arkiympäristöstään

Lapsiasiavaltuutetun tehtäviin kuuluu yhteydenpito lapsiin ja nuoriin sekä heiltä saadun tiedon välittäminen päätöksentekoon. Syksyllä 2006 toteutettiin ensimmäinen lapsiasiavaltuutetun lapsille ja nuorille suunnattu laajempi kysely. Kyselyn tavoitteena oli kuulla lasten ja nuorten mielipiteitä ja kokemuksia heidän hyvinvointiinsa vaikuttavista tekijöistä.

Anu-Leena Arponen on kasvat. yo, joka toimii korkeakouluharjoittelijana lapsiasiavaltuutetun toimistossa vuonna 2006.

Lapsiasiavaltuutettu kysyi lasten ja nuorten mielipiteitä kouluviihtyvyydestä, kuntien palveluista, turvallisuudesta ja peloista sekä vaikutusmahdollisuuksista. Lisäksi vastaajia pyydettiin nimeämään yleensä lasten elämässä hyvin ja huonosti olevia asioita. Kyselyn vastaukset osoittavat, että lapsilla ja nuorilla on paljon sanottavaa heitä itseään koskevista asioista – esimerkiksi koulusta, kunnallisista palveluista tai alkoholipoliitikasta.

Selvitys tehtiin yhteistyössä opetusministeriön Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu -hankkeen kanssa, ja se oli suunnattu ennen kaikkea perusasteen oppilaskunnan hallituksille. Aineiston keruumenetelmänä selvityksessä käytettiin yhteistoiminnallista ryhmäkeskustelua. Näin ollen yhden selvitykseen tulleen vastauksen tuottamiseen on osallistunut useampia lapsia ja nuoria. Kyselyyn tuli vastaus yhteensä 68 lapsiryhmältä, yhteensä 3 484 lapselta ja nuorelta. Tässä artikkelissa esitellään, mitä keskusteluihin osallistuneilla oli kerrottavana hyvinvointiinsa vaikuttavista tekijöistä.

Kiireettömämpi koulu

Koulu on lasten ”työpaikka”, jossa he viettävät huomattavan osan päivästä. Koulu vaikuttaa myös lasten ja nuorten mielestä merkittävästi heidän hyvinvointiinsa. Kouluun liittyvät asiat olivat lapsiryhmien vastauksissa yleisimmät teemat sekä elämässä hyvin että huonosti olevissa asioissa. Lapset ja nuoret arvostavat mahdollisuutta koulutukseen, mutta löytävät samalla koulusta myös paljon kehitettävää.

Hyvät sosiaaliset suhteet opettajien ja koulukavereiden kanssa ovat lasten määritelmän mukaan keskeinen viihtyisän koulun ominaisuus. Hyvien sosiaalisten suhteiden määrittelyyn liittyi erityisesti toive koulukiusaamisen kitkemisestä. Koulun arkitodellisuutta kuvastaa kuitenkin vastaus, jonka mukaan yli puolet (56 %) kyselyyn osallistuneista lapsiryhmistä oli yksimielisesti sitä mieltä, että opettajilla ei ole riittävästi aikaa kuunnella oppilaita koulussa. Lasten ja nuorten mielestä tämä johtuu opettajien kiireestä ja liian suurista opetusryhmistä. Kiusaamiseen puuttuminen alkaa juuri aikuisen kyvystä kuulla lasta.

Koulun resurssit vaikuttavat myös sosiaalisten suhteiden rakentumiseen ja mahdollisuuteen puuttua niissä havaittaviin ongelmiin. Kysely antaa vahvan viestin koulun yleisten voimavarojen kohentamisen puolesta.

Opettajilla on aina niin kauhea kiire, että he eivät ikinä kerkeä kuuntelemaan. Koulussa pitäisi olla aikuinen, jolla olisi oma huone, minne voisi mennä keskustelemaan kaikenlaisista asioista. Myös tavallisen massan pitäisi päästä juttelemaan.

LISÄÄ HENKILÖKUNTAA KOULUIHIN.

Lasten ja nuorten mielipiteiden perusteella myös koulutilat, pihaympäristö sekä ruokailuun liittyvät asiat pitäisi nostaa keskusteluun koulua uudistettaessa. *Viihtyisä koulu on oppilaiden näköinen*, kiteytti asian eräs oppilaskunnan hallitus.

Viihtyisää koulua määritellessään lapset ja nuoret mainitsivat eniten koulun ja sen pihan fyysiseen ympäristöön liittyviä asioita. Esille tuli monia esimerkkejä koulun tilojen, siisteyden, sisustuksen, välituntivälineiden, sisäilman laadun ja opiskeluvälineiden parantamisesta. Esimerkiksi riittävä tila naulakoille, penkit sekä ulko- että sisätiloihin, oleskelutilat oppilaille, värikkäämmät seinät, viherkasvit, ehjät ja siistit opiskelutarvikkeet sekä ergonomiset työskentelyolot ovat koulun fyysisen ympäristön pieniä, mutta lapsille ja nuorille tärkeitä asioita. Useimpien lasten mainitsemien asioiden korjaaminen kouluympäristössä ei maksa paljoa.

Lisäksi erityisesti kouluruoan laatua ja määrää tulisi lasten mielestä kohentaa. Valtaosa lapsiryhmistä toivoi ruokatunnin pidentämistä. Vastauksissa kaivattiin ruokarauhaa ja kiireettömyyttä ruokailuun:

Ruokatunti (15 min.) on liian lyhyt, koska aikaa kuluu jonottamiseen ja ruoan joutuu ahmimaan.

Kaipuu kiirettömämpään kouluruokailuun kytkeytyy laajemmin kysymykseen koko koulupäivän rakenteen uudistamisesta. Työskentelyn järjestämisestä koulupäivän aikana ja sen muutoksista on ensiarvoisen tärkeää keskustella oppilaiden kanssa – juuri lapsia ja nuoriahan muutokset eniten koskettavat heidän kanssaan työskentelevien aikuisten ohella. Lapsillakaan ei ole tähän haastavaan kysymykseen yhtä yhtenevää näkemystä.

Puolet lapsiryhmistä piti yksimielisesti esimerkiksi kerho- ja harrastustoimintaa kouluissa hyvänä ratkaisuna. Kolmannes oppilaskunnista näki harrastusten tuomisessa kouluun sekä hyviä että huonoja puolia. Kymmenesosa vastaajista katsoi harrastusten kuuluvan koulun ulkopuolelle.

He pitivät tärkeänä rajaa koulun, eli oppilaiden työn, ja vapaa-ajan välillä. Harrastuksia ei pitäisi tuoda heidän mielestään kouluun, sillä koulun ulkopuolella tutustuu uusiin ihmisiin ja toisaalta koulurakennus ei houkuta heitä jäämään sinne iltapäiviksi. Näyttäisi siis siltä, että tarvitaan monenlaisia vaihtoehtoja lapsen hyvinvointia tukevan koulu- ja harrastusympäristön luomiseen.

Lapset ja nuoret toivovat lisää liikunta- ja vapaa-ajanviettopaikkoja

Lapset ovat monien kunnan palveluiden asiakkaita. Heillä on myös paljon arvokkaita mielipiteitä, tarpeita ja kokemuksia palveluiden kehittämisestä. Yksinkertainen kysymys siitä, mitkä oman kotikunnan tai kaupungin järjestämät palvelut lapset ja nuoret kokevat tärkeimmiksi, osoitti konkreettisesti, kuinka lasten mielestä tärkeiden asioiden järjestys voi olla toinen kuin aikuisten mielestä.

Ylivoimaisesti tärkeimmät kunnan tarjoamat palvelut ovat lasten ja nuorten mielestä liikunta- ja vapaa-ajanpalvelut. Tämä pitää sisällään urheilupaikat, -hallit, -kentät ja salit, luisteluradat, hiihtoladut, laskettelupaikat, puistot, ulkoilualueet, leikkikentät ja skeittihallit. Huomattava osa lapsista ja nuorista sisällytti harrastusmahdollisuudet myös elämässä hyvin oleviin asioihin.

Kirjasto sai toiseksi eniten mainintoja kunnan tärkeimpänä palveluna. Enemmistöllä vastanneista lapsiryhmistä kirjasto oli mukana heidän laatimassaan tärkeiden palveluiden listassa. Vastauksissa kysymykseen, miksi kirjasto on tärkeä, lapset korostivat kirjojen lainaamista yleensä (*kirjastossa saa lainata lehtiä ja kirjoja kun täällä ei ole edes kirjakauppaa*), palvelun maksuttomuutta (*mukava lukea kirjoja ilman ostopakkoa*), kirjaston tarjoamaa tietoa ja uuden oppimista (*oppii mukavia asioita*) sekä kirjastoa ajanviettopaikkana (*kirjastoon voi mennä läksyjen tekemisen jälkeen lukemaan*).

Liikunta- ja vapaa-ajanpalveluiden tärkeys lapsille ja nuorille ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö he löytäisi näistä myös kehittämiskohteita, sillä niitä mainittiin ainakin yksi jokaisessa vastauk-

sessä. Erityisesti lapset ja nuoret kaipaavat lisää ja laadukkaampia harrastuspaikkoja ja -tiloja. Yksittäinen useimmiten paikkakunnalle kaivattu tai parannusta kaipaava liikuntapalvelu oli uimahalli.

Myös nuorisotyön kehitysehdotuksissa, joita esitettiin toiseksi eniten, nousi esiin tarve lisätä nuorisolle suunnattuja tiloja. Yleisin yksittäinen toive oli nuorille suunnatun (päihteettömän) kahvilan perustaminen. Nuorille suunnatun toiminnan ja päihteettömien kokoontumispaikkojen lisääminen esitettiin myös nuorten päihteiden käyttöä ennaltaehkäisevänä toimenä tiedustellessamme alkoholinkäytön vähentämisen keinoja.

Nuoret ovat pääosin tyytyväisiä kaupungin nuorten palveluihin, mutta keskustelussa nousi esille nuorisokahviloiden tarve. He haluaisivat kaupunkiin alkoholittoman kahvilan/baarin, jonne pääsisi esimerkiksi tanssimaan viikonloppuisin illalla. Tämä voisi nuorten mukaan vähentää alkoholin käyttöä ja kotona järjestettäviä bileitä. Erityisesti nuoret olivat huolissaan siitä, että talvella ei ole mitään paikkaa, mihin mennä. Tuohon alkoholittomaan kahvilaan pitäisi olla jonkinlainen yläikäraja.

Alkoholi aiheuttaa turvallisuutta ja huolta nuorten hyvinvoinnista

Alkoholinkäytön haitat lasten ja nuorten elämään ovat olleet julkisessa keskustelussa esillä erityisesti alkoholiveron alennuksen jälkeen. Halusimme antaa kyselyyn osallistuneille yläkouluikäisille mahdollisuuden kertoa kantansa siihen, onko alkoholin liiallinen käyttö ongelma heidän kotipaikkakunnallaan ja miten haittoja voitaisiin vähentää.

Yli puolet (53 %) yläkouluikäisten vastaajien ryhmistä oli yksimielisesti sitä mieltä, että alkoholin liiallinen käyttö on ongelma vastaajien kotipaikkakunnilla. Vastaajat viittaavat nimenomaan nuorten liialliseen alkoholin käyttöön, vaikka kysymys kohdistettiin yleisesti päihteidenkäyttöön heidän asuinpaikallaan. Sitä vastoin noin neljäsosa ryhmistä päätyi siihen, ettei liiakkäyttö ole ongelma juuri heidän kotikunnassaan tai -kaupungissaan.

Nuoret juovat liikaa ja saavat aivan liian helposti alkoholia. Moni juo itsensä liian usein kovaan humalatilaan ja nuoret tiesivät useista rattijuopumuksista viime aikoina. Nuoret totesivat, että tätä menoa alkoholi voi kehittyä monelle vakavaksi ongelmaksi aikuisiässä.

Alkoholin ja päihteiden käyttö ei ollut keskustelijoiden mielestä ongelma xxx (kaupungin nimi). Oppilaat miettivät, että ehkä alkoholinkäyttö on ongelma koko Suomessa, mutta heidän elämänsä se ei ole tuonut ongelmia.

Oppilaskunnan hallitukset nimesivät päihteiden käytön yhdeksi lasten ja nuorten elämässä kipeimmän korjaamista vaativaksi asiaksi. Tämä vastaus pitää sisällään sekä ala- että yläkoululaisien arviot elämässään parannusta kaipaavista asioista.

Päihteiden aiheuttama epävarmuus ja turvallisuus: Ihmettely siitä, kuinka helposti nuoretkin saavat niitä käyttöönsä. Pelko siitä, kuinka paljon aikuiset käyttävät tupakkaa ja alkoholia.

Alkoholi tuli esiin myös alakouluikäisten lasten vastauksissa, kun he nimesivät itseään pelottavia asioita. Pelottaviksi koettiin useimmiten erilaiset ihmiset tai ihmisryhmät kuten rikolliset, humalaiset, jengit ja ”isot pojat”.

Vajaat puolet yläkouluikäisten vastaajaryhmistä (40 %) koki, että alkoholi aiheuttaa heille haittaa. Alkoholin koettiin aiheuttavan turvallisuudentunnetta sekä huolta nuorten hyvinvoinnista. Merkittäväksi alkoholin aiheuttamaksi haitaksi mainitaan myös sekä aikuisten että nuorten eriateinen häiriökäyttäytyminen (paikkojen sotkeminen ja rikkominen, huutelu, tappelu ja väkivaltainen käytös, ahdistelu sekä ryöstöt).

Lapsiasiavaltuutetun johtopäätökset oppilaskuntakyselystä

- koulun fyysisen ympäristön kohentaminen on tarpeen nähdä osana kouluviihtyvyyden parantamista
- lapsille on turvattava kiireetön, laadukas ja monipuolinen kouluruokailu
- koulun yhteydessä lapsille tulee tarjota harrastusmahdollisuuksia
- koulukiusaamisen vastaisia toimia on tarpeen vahvistaa
- koulun luokkakoot on pidettävä kohtuullisina niin, että opettajalla on aikaa kuunnella oppilaita
- lapset ja nuoret tulee ottaa paremmin mukaan koulun arjen kehittämistyöhön
- liikuntatiloihin sekä kirjaston lähialueisiin on panostettava
- nuoret toivovat enemmän päihteettömiä kahviloita
- aikuisten tulee puuttua nuorten päihteiden käyttöön ja alkoholin välittämiseen alaikäisille
- lasten turvallisuuden tunnetta lisää julkisten paikkojen kunnollinen valaistaminen
- lasten turvallisuuden tunnetta lisää aikuisten julkisen humalahakuisen alkoholinkäytön vähentäminen
- aikuisten tulee olla enemmän kiinnostuneita lasten ja nuorten asioista sekä heidän kuulemisestaan.

Kyselyyn vastanneiden nuorten useimmin esittämä keino alkoholin liiallisen käytön vähentämiseksi oli alkoholin saannin vaikeuttaminen. Tähän nähtiin välineinä sekä alkoholin verotuksen (tai hinnan) korotus sekä nykyistä parempi myynnin rajoitus ja valvonta. Useissa nuorten vastauksissa tuli esiin ihmetys siitä, miksi alaikäiset saavat päihteitä niin helposti: vastaajat toivovat puuttumista alkoholin välittämiseen nuorille sekä henkilöpapereiden tarkastamista aina oston yhteydessä. Päihteiden käyttö oli yleisin yksittäinen lasten ja nuorten elämään liittyvä asia, johon he toivoivat aikuisten vaikuttavan enemmän.

Lapset haluavat vaikuttaa koulun arkeen

Kyselyn perusteella lapset ja nuoret eivät pysty vaikuttamaan tarpeeksi koulun arkiasioihin. Lapset kokivat voivansa vaikuttaa voimakkaimmin sosiaalisiin suhteisiin koulussa, mikä tarkoittaa koulu- ja luokkahenkeen sekä vertaissuhteisiin vaikuttamista. Sen sijaan monet koulun fyysiseen ympäristöön ja ruokailuun liittyvät asiat ovat kyselyyn vastanneiden lasten vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa.

Lapset ja nuoret haluaisivat vaikuttaa enemmän heitä koskeviin asioihin erityisesti koulussa. Lapset ja nuoret toivovat, että heidän näkemyksiään kuultaisiin ja otettaisiin paremmin huomioon, kun suunnitellaan koulun opetukseen liittyviä asioita, tilojen viihtyisyyttä, ruokailua sekä koulupäivän rakennetta. Vapaa-aikaan liittyen noin neljäsosa vastanneista toivoi enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa kunnalliseen ja valtakunnalliseen päätöksentekoon.

Lähes kaikki kyselyyn vastanneet lapset ja nuoret (94 %) olivat sitä mieltä, että aikuisten tulisi vaikuttaa enemmän lasten ja nuorten elämään liittyviin asioihin. Vastaajien mukaan aikuisten tulisi erityisesti asettaa rajoja, kuten kotiintuloaikoja, olla kiinnostuneita lapsen elämästä sekä puuttua nuorten päihteiden käyttöön. Aikuisten tulisi myös taata paremmin lasten turvallisuus ja puuttua kiusaamiseen. Lapsia tulisi kannustaa elämään terveellisesti. Lisäksi aikuisten tulisi tukea ja kannustaa lasten koulunkäyntiä ja luoda mahdollisuuksia harrastamiseen.

Kiinnostusta lapsen ja nuoren elämää kohtaan voi osoittaa esimerkiksi olemalla selvillä siitä, missä ja kenen kanssa lapsi on ja mitä hän tekee, sekä keskustelemalla lapsen kanssa. Lapset kaipasivat aikuisten läsnäoloa ja huolenpitoa.

Kyselyn vastaukset osoittavat, että lapsilla ja nuorilla on paljon sanottavaa heitä itseään koskevissa asioissa – niin koulutyön ja -ympäristön suunnittelussa kuin kunnallisten palveluiden kehittämisessä ja alkoholipolitiikan vaikeiden kysymysten pohtimisessa. Lapsilla on oikeus tulla kuulluiksi niin oman perustuslakimme kuin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksenkin perusteella. Tähän on olemassa monia hyviä tapoja (ks. esimerkiksi Nousiainen & Piekkari 2005, 55–62) – nyt tulisi löytyä myös tahtoa.

Pysähtyessämme kuuntelemaan lasten mielipiteitä saattaa lapsen kyky ilmaista elinympäristönsä tärkeitä asioista ja niiden epäkohtia tulla yllätyksenä, kuten eräs kyselyyn vastannut 9-luokkalainen koki: *Miten nuo pienet ossaa ajatella niin fiksusti?* Lasten ja nuorten kuuleminen kannattaa! •

Lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen Suomessa

Lasten perus- ja ihmisoikeussuoja on viime vuosina parantunut sekä koulu- että lastensuojelulainsäädännön uudistuksissa, mutta oikeuksien toteutumisessa on yhä monia ongelmia. Eduskunnan oikeusasiamies on viime vuosina kiinnittänyt huomiota erityisesti huostaanotettujen lapsien ja heidän vanhempiansa yhteydenpitoon liittyviin ongelmiin sekä perheväkivaltaan.

Liisa Nieminen on oikeustieteen tohtori ja valtiosääntöoikeuden dosentti Helsingin yliopistossa. Hän on tutkimustoiminnassaan keskittynyt erityisesti perus- ja ihmisoikeuksiin sekä kirjoittanut muun muassa lukuisia kirjoja ja artikkeleita lasten oikeuksista.

Suomen perustuslaissa turvatut perusoikeudet kuuluvat lähtökohtaisesti kaikille Suomen oikeudenkäytöpiirissä oleville ihmisille ikään katsomatta. Perusoikeudet kuuluvat siten myös lapsille. Ainoa nimenomainen poikkeus on perustuslain 14 §:ssä, jonka mukaan äänioikeus ja vaalikelpoisuus kunnallisissa ja valtiollisissa vaaleissa edellyttää 18 vuoden ikää.

Toisaalta perustuslain 14 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Siihen ei sisälly mitään alaikärajaa. Tämän tavoitteen toteuttamiseen pyritään esimerkiksi nuorisolain 8 §:ssä, jonka mukaan nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa.

Toisin kuin vielä muutama vuosikymmen sitten ajateltiin, nykykäsityksen mukaan perusoikeudet kuuluvat myös laitoksissa oleville. Heidän oikeuksiaan voidaan rajoittaa vain lailla ja rajoittamisen tulee olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimaa. Siten myös lastensuojelulaitoksissa olevien lasten perusoikeuksien rajoittaminen on mahdollista vain eduskunnan säätämän lain nojalla.

Perustuslakiin sisältyy myös eräitä erityisesti lasten oikeuksia koskevia säännöksiä. Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lasten tarvitsemaan erityiseen suojaan ja huolenpitoon kiinnitetään huomiota myös perustuslain 19 §:n 3 momentissa, jonka mukaan *julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu*. Edelleen perustuslain 16 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Maksuttomuuden on katsottu käytännössä koskevan paitsi opetusta, myös kouluaterioita ja koulukuljetusta.

Euroopan neuvosto ja YK lasten oikeuksien vartijoina

Perustuslaissa turvattujen perusoikeuksien lisäksi merkitystä on myös kansainvälisin sopimuksin turvatuilla ihmisoikeuksilla. Niistä tärkeimpiä lasten kannalta käytännössä ovat Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus ja YK:n lapsen oikeuksien sopimus.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen vahvuus perustuu sen tehokkaaseen valvontamekanismiin: Euroopan ihmisoikeustuomioistuin tutkii yksityisten ihmisiä tekemiä valituksia. Euroopan neuvoston toiseen keskeiseen ihmisoikeusasiakirjaan, sosiaaliseen peruskirjaan, sisältyy myös monia lasten oikeuksia koskevia säännöksiä. Esimerkiksi peruskirjan 7 artikla koskee lasten ja nuorten oikeutta suojeluun. Sosiaalisen peruskirjan valvontamekanismi ei ole yhtä tehokas kuin ihmisoikeussopimuksen, eikä perusoikeuskirjaa edes tunneta Suomessa kovin hyvin.

YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ei myöskään sisälly yksilövalitusmahdollisuutta, vaan sopimuksen valvonta perustuu sopimusvaltioiden määräajoin YK:n lapsen oikeuksien komitealle toimittamiin sopimuksen toteuttamista koskeviin raportteihin. Komitea antoi Suomea koskevat suositukset viimeksi vuonna 2005. Silloin se kiinnitti huomiota muun muassa lapsen huoltoa koskevien riitojen pitkiin käsittelyaikoihin Suomessa sekä huostaanotettujen lasten suureen määrään.

Vaikkei Euroopan ihmisoikeussopimus varsinaisesti lasten oikeuksia erikseen turvaakaan, ihmis-oikeustuomioistuin on ajan mittaan kehittänyt sopimukseen lasten oikeuksia koskevan ulottuvuuden ja myös lapsen edun käsitteen. Ihmis-oikeustuomioistuin on asettanut eräissä tapauksissa jäsenvaltioille erittäin pitkälle meneviä velvoitteita turvata sopimuksen yksilöille myöntämät oikeudet myös käytännössä. Jo vuonna 1994 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa Hokkanen v. Suomi -tapauksessa ihmis-oikeustuomioistuin katsoi Suomen viranomaisten lainmlynöneen 8 artiklan vastaisesti heille kuuluvaa positiivista velvoitetta panna täytäntöön lapsen tapaamisoikeutta koskevia päätöksiä.

Jokaisella lapsella on oikeus
ilmaista mielipiteensä,
kunhan se ei loukkaa muita.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Tapaamisoikeuden toteutumisessa on yhä käytännössä usein monia ongelmia: esimerkiksi mitä viranomaiset voivat tehdä tapaamisoikeuden toteutumisen edistämiseksi silloin, kun vanhemmat eivät pysty tapaamisia keskenään turvallisesti järjestämään. Tähän ongelmaan on pyritty löytämään ratkaisu. Oikeusministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön virkamiesten muodostama työpari jätti vuonna 2006 hallituksen esityksen muotoon laaditun ehdotuksen Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7).

Suomen kannalta eniten ihmisoikeusongelmia ovat aiheuttaneet lasten tahdonvastaiset huostaanotot, joihin Euroopan ihmis-oikeustuomioistuin on ottanut kantaa useassa tapauksessa. Eräissä tapauksissa (esim. K. ja T. v. Suomi -tapaus, 12.7.2001, R. v. Suomi -tapaus, 30.5.2006, H.K. v. Suomi -tapaus, 26.9.2006) ihmis-oikeustuomioistuin on katsonut Suomen rikkoneen lapsen huostaanoton yhteydessä ihmis-oikeussopimuksen 8 artiklan turvaamaa perhe-elämän suoja. Ongelmat liittyivät esimerkiksi siihen, että viranomaiset eivät olleet ryhtyneet riittäviin toimiin perheen mahdollista jälleenyhdistämistä silmällä pitäen.

Perheoikeus tulossa EU:n asialistalle

Myös vuodelta 2000 olevaan Euroopan unionin perusoikeuskirjaan sisältyy lapsen oikeuksia koskeva 24 artikla, jonka esikuvana oli kaikkia EU:n jäsenmaita sitova YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Artiklassa korostetaan muun muassa lapsen mielipiteen huomioon ottamista häntä koskevissa asioissa, hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Lisäksi korostetaan, että kaikissa lasta koskevissa viranomaisten tai yksityisten laitosten toiminnassa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Perusoikeuskirja ei ole vielä oikeudellisesti sitova, ja sen merkitystä on omiaan rajoittamaan sen rajattu soveltamisala. Perusoikeuskirjan määräykset koskevat unionin toimielimiä ja laitoksia toissijaisuusperiaatteen mukaisesti sekä jäsenvaltioita ainoastaan silloin, kun ne soveltavat unionin oikeutta.

EU:n puitteissa on kuitenkin koko ajan enenevässä määrin ryhdytty toimimaan myös perheoikeuden alalla, joten perusoikeuskirjan 24 artiklan merkityskin saattaa kasvaa vastaisuudessa. EU:ssa on vireillä myös nopeutetun menettelyn saaminen perheoikeudellisiin asioihin. Ne eivät voi odottaa niin pitkää aikaa, mikä nykyään menee ennakkoratkaisun saamiseen EY:n tuomioistuimelta (ks. suomalaistuomari Allan Rosasin haastattelu, Helsingin Sanomat 9.1.2007).

Oikeusasiamies tarttunut perheväkivaltaan

Suomessa tärkeimmäksi lasten oikeuksien puolestapuhujaksi on osoittautunut eduskunnan oikeusasiamies, joka valvoo tuomioistuinten ja muiden viranomaisten sekä virkamiesten, julkisyhteisön työntekijöiden ja muidenkin julkista tehtävää hoitavien toimien laillisuutta. Hän voi ottaa asian tutkittavakseen joko hänelle tehdyn kantelun johdosta tai omasta aloitteesta.

Oikeusasiamies on viime vuosina kiinnittänyt usein huomiota erityisesti huostaanotettujen lapsien ja heidän vanhempiensa yhteydenpidon rajoittamiseen liittyneisiin ongelmiin. Hän on korostanut, että mikäli syntyy vähäisintäkään epäselvyyttä siitä, onko huoltosuunnitelmassa päästy yhteisymmärrykseen tapaamisen toteutumisesta, viranomaisten tulee ilmoittaa asianosaiselle tämän oikeudesta saada asiassa päätös. Näin turvataan yksilölle perustuslain 21 §:n mukaan kuuluva oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Julkisen vallan tulee asettaa ensisijalle lapsen etu.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Koska naisiin, lapsiin ja vanhuksiin kohdistuva perheväkivalta on tutkimusten mukaan Suomessa vakava yhteiskunnallinen ongelma, oikeusasiamies ryhtyi vuonna 2003 omasta aloitteestaan selvittämään viranomaisten toimia lapsiin kohdistuvan perheväkivallan ehkäisemisessä, lasten hoitamisessa ja tapausten selvittämisessä. Oikeusasiamies saattoi tässä asiassa tekemänsä havainnot eduskunnan tietoon erilliskertomuksena vuonna 2006 (Lapset, perheväkivalta ja viranomaisten vastuu).

Oikeusasiamiehen toimivalta eroaa lapsiasiavaltuutetun toimivallasta siinä suhteessa, että hän voi ottaa tutkittavakseen myös yksittäisiä tapauksia, mihin lapsiasiavaltuutetun toimivalta ei sen sijaan ulotu. Vaikka YK:n lapsen oikeuksien komitea on suosittanut, että Suomessa laajennettaisiin lapsiasiavaltuutetun toimivaltaa siten, että hänellä olisi mahdollisuus tutkia myös lasten oikeuksien väitettyjä loukkauksia yksittäisissä tapauksissa, tällainen uudistus tuskin toteutuu Suomessa ainakaan kovin pian. Jos se olisi mahdollista, ongelmia saattaisi käytännössä syntyä lapsiasiavaltuutetun ja yleisten laillisuusvalvojien, eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin, välisestä työnjaosta. Pällekkäinen toimivalta ei olisi ainakaan omiaan selkeyttämään tilannetta yksittäisen oikeudenloukkauksia kokeneen kansalaisen näkökulmasta. Jo nyt syntyy usein epäselvyyttä eri valvontaelinten keskinäisistä suhteista ja niiden toimivallassa mahdollisesti olevista eroista.

Lasten perus- ja ihmisoikeussuojaa parannettu uudistuksin

Viime vuosina lasten perus- ja ihmisoikeussuojassa on tapahtunut merkittäviä parannuksia, vaikka monia ongelmia on varmaan yhä jäljellä. Toteutetut uudistukset ovat kuitenkin merkki siitä, että lastenkin oikeudet otetaan jo vakavasti.

Tärkeimmät uudistukset ovat koskeneet laitoksissa olevien lasten asemaa. Vuoden 2006 marraskuun alussa tuli voimaan lastensuojelulain osittaisuudistus, jolla täsmennettiin ja täydennettiin lastensuojelun sijaishuollossa käytettäviä rajoituksia koskevaa sääntelyä lapsen oikeusturvan parantamiseksi. Samalla myös selkiytettiin lastensuojelulaitosten johtajien rajoitusvaltaa ja mahdollisuutta käyttää laissa tarkoitettuja rajoituksia kaikissa lastensuojelulaitoksissa. Näin pyrittiin parantamaan laitoshuollossa eri puolilla maata olevien lasten yhdenvertaista kohtelua.

Uudistuksen myötä myös lastensuojeluasetuksen rajoituksia koskevat säännökset nostettiin lakitasolle. Lakitasoisen sääntelyn täydentämis- ja täsmennysoikeuden taustalla oli se 1990-luvun puolivälissä toteutetun perusoikeusuudistuksen yhteydessä omaksuttu käsitys, että tietyn ihmisryhmän perusoikeuksia ei voida suoraan rajoittaa erityisen vallanalaisuussuhteen tai laitoksen perusteella.

Uusi lastensuojelulaki voimaan vuonna 2008

Sittemmin uudistettiin myös koko lastensuojelulaki. Uudistettu laki tulee voimaan vuoden 2008 alussa. Lain tarkoituksena on turvata lapsen oikeuksien ja edun huomioon ottaminen lastensuojelua toteutettaessa sekä lapsen ja hänen perheensä tarvitsemat tukitoimet ja palvelut. Lailla pyritään myös edistämään viranomaisten välistä yhteistyötä lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi sekä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun toteuttamisessa. Lisäksi uudistuksella pyrittiin parantamaan lapsen ja vanhempien tai huoltajien oikeusturvaa erityisesti lastensuojeluun liittyvässä päätöksenteossa.

Suurimmat muutokset tapahtuvat lastensuojelua koskevassa päätöksenteossa, sillä tahdonvastaisia huostaanottoasioita koskevat päätökset tehdään lain voimaantulon jälkeen ensi vaiheessa hallinto-oikeudessa kunnan sosiaalihuollosta vastaavan johtavan viranhaltijan hakemuksesta. Myös eduskunnan oikeusasiamies oli ehdottanut tuollaista muutosta jo muutama vuosi aiemmin.

Valtioiden pitää auttaa vanhempia ja muita lapselle tärkeitä aikuisia niin, että nämä voivat tukea lapsen kehitystä.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Päätöksenteossa tapahtuvaa uudistusta perusteltiin hallituksen esityksessä 252/2006 vp sillä, että nykyinen päätöksentekomalli ei takaa lapsen ja perheen oikeusturvaa. Sosiaalihuollosta vastaavaa toimielintä ei ole pidetty riittävän asiantuntevana tai puolueettomana päätöksentekijänä. Toimielin on luonteeltaan luottamuselin, eikä sen kokoonpanoon välttämättä kuulu yhtään lastensuojelun tai juridiikan asiantuntijaa.

Sen sijaan hallinto-oikeuden etuna on hallinto- ja lastensuojeluasioihin liittyvä asiantuntemus ja toisaalta tuomioistuimelle ominainen puolueettomuus. Hallinto-oikeuden kokoonpanoon kuuluu myös lastensuojelun asiantuntijajäseniä.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta korosti lakiehdotuksesta antamassaan lausunnossa 58/2006 vp, että päätöksillä lapsen huostaanotosta ja sijaishuollosta puututaan merkittävällä tavalla lapsen ja hänen perheensä perusoikeuksiin. Siksi on perustuslain 21 §:stä johtuvien oikeusturvavaatimusten näkökulmasta mahdollista säätää toimivalta tahdonvastaista huostaanottoa koskevissa asioissa ehdotetulla tavalla tuomioistuimille, vaikka perustuslaki ei tätä suoraan edellytäkään. Samalla se kuitenkin totesi, että nykyisen lastensuojelulain sääntely viranomaisen päätöksen alistamisesta tuomioistuimelle täyttää sekin perustuslain 21 §:stä johtuvat vaatimukset.

Eduskuntakäsittelyn aikana päätöksentekoaikana nousi kiistanalaisimmaksi kysymykseksi. Lakivaliokunta piti oikeana sitä esityksen lähtökohtaa, että päätöksentekojärjestelmää tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa on tarpeen kehittää. Erityisenä ongelmana nykyjärjestelmässä pidettiin sitä, että päätöksentekoon huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevissa asioissa ovat voineet osaltaan vaikuttaa myös kunnan talouteen liittyvät seikat. Asiasta antamassaan lausunnossa 22/2006 vp lakivaliokunta esitti kuitenkin, että sosiaali- ja terveysvaliokunta harkitsee perusteellisesti sitäkin vaihtoehtoa, että päätöksenteko tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa siirretään hallinto-oikeuden sijasta kunnan tai useamman kunnan yhdessä asettamalle moniammatilliselle asiantuntemusta edustavalle toimielimelle. Viimeksi mainittua vaihtoehtoa perusteltiin muun muassa sillä, että päätöksenteko tapahtuisi paikallistasolla, jolloin voitaisiin turvata nopeus, joustavuus ja paikallinen asiantuntemus.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta korosti lakiehdotuksesta laatimassaan mietinnössä 59/2006 vp, että päätöksentekojärjestelmän uudistaminen edellyttää huomattavia voimavaroisäyksiä hallinto-tuomioistuimille. Muussa tapauksessa asioiden joutuessa ja samalla moniammatilliseen asiantuntemukseen perustuva sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset täyttävä käsittely saattaa vaarantua.

Samalla kun eduskunta hyväksyi uuden lastensuojelulain tuli niukasti hyväksytyksi lausuma, jonka mukaan *eduskunta edellyttää, että hallitus seuraa lapsen huostaanottoa koskevan päätöksenteon toimivuutta ja että hallitus tarvittaessa ja mahdollisimman ripeästi valmistelee ehdotuksen sellaisen lastensuojelua tehostavan päätöksentekomenettelyn käyttöönotosta, että päätöksen tahdonvastaisesta huostaanotosta tekee moniammatillinen toimielin, joka perustettaisiin esimerkiksi kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annetun lain 6 §:ssä tarkoitettujen kuntayhtymien yhteyteen.*

Uudistus vaatisi toteutuakseen satojen uusien sosiaalityöntekijöiden palkkaamista. Useilla tahoilla on epäilty lain hyvien tavoitteiden toteutumista, mikäli virkoja ei saada täytetyksi. Jo nyt kaikkialla Suomessa on pulaa pätevästä sosiaalityöntekijöistä. Tässäkin tulee näkyviin, että oikeusturvan parantaminen vaatii usein myös taloudellisten resurssien turvaamista.

Hallinnolle apuvälineitä lapsivaikutusten arviointiin

Myös muilla hallinnonaloilla on viime aikoina toteutettu lainsäädäntöuudistuksia, jotka ovat omiaan parantamaan lasten perus- ja ihmisoikeussuojaa. Esimerkiksi koululainsäädäntöä on muutettu siten, että kurinpitotoimenpiteiden yhteydessä oppilaan oikeusturva on parantunut. Kun oppilas voidaan tarvittaessa poistaa luokasta voimakeinoin, kyse on perustuslain 7 §:n 2 momentissa tarkoitettusta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumisesta, johon ei saa puuttua ilman laissa säädettyä perustetta. Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 28 artiklassa edellytetään, että sopimusvaltiot ryhtyvät toimenpiteisiin taatakseen, että kurinpito kouluissa tapahtuu tavalla, joka on lapsen ihmisarvon mukaista ja sopusoinnussa tuon sopimuksen kanssa.

Kaikilla on oikeus elämään,
ja valtion pitää auttaa lapsia
saamaan mahdollisimman
hyvä elämä.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

YK:n lapsen oikeuksien komitea on suositellut Suomelle erillisen lapsivaikutusten arvioinnin tekemistä, kun laaditaan tai toimeenpannaan uusia toimintaohjelmia tai ohjeita, uutta lainsäädäntöä tai määräyksiä, vuosittaista talousarvioita kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla tai organisatorisia ja hallinnollisia muutoksia yhteiskunnan eri tasoilla. Tätä silmällä pitäen Stakes julkaisi äskettäin vihkosen Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arviointi erityisesti kunnan ja valtion päättäjien ja viranomaisten apuvälineeksi.

Ratkaistavia ongelmia perus- ja ihmisoikeussuojassa

Tapahtuneesta kehityksestä huolimatta lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa on yhä monia ongelmia. Kiinnitän huomiota vain eräisiin harvemmin esille nouseviin ongelmiin.

Kouluissa esiintyy yhä monia ongelmia. Viime vuosina koulukiusaamiseen on kiinnitetty paljon huomiota, ja koulut on veloitettu aktiivisiin toimenpiteisiin sen loppumiseksi. Lapsilla on lain mukaan oikeus turvalliseen kouluympäristöön. Aina siinä ei kuitenkaan onnistuta, ja kiusaaminen saattaa kestää vuosiakin.

Vähemmistöryhmien, erityisesti romanien ja maahanmuuttajaperheiden lasten, koulutuksessa on yhä suuria ongelmia, vaikka kunnissa on ryhdytty moniin erityistoimenpiteisiin. Romanilasten ongelmiin on kiinnitetty pisimpään huomiota, mutta yhä alle 10 prosenttia romanilapsista saa romanikielen opetusta koulussa. Selvitysten mukaan joka viides romanilapsi kuitenkin keskeyttää yhä koulun saamatta päättötodistusta peruskoulusta, mihin ongelmaan myös YK:n ihmisoikeuskomitea on kiinnittänyt huomiota.

Vaikka Suomen perustuslain 21 § edellyttää, että jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyä tuomioistuimessa ilman aiheetonta viivytystä ja myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on edellyttänyt lapsia koskevien asioiden joutuisaa käsittelyä (esim. Nuutinen v. Suomi, 27.6.2000),

asiassa esiintyy yhä ongelmia. Ne johtuvat usein siitä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan selvityksen laatiminen kunnan sosiaalitoimessa kestää kauan. Lisäksi käsittelyä pidentää se, jos vanhemmat ovat kovin erimielisiä asiasta ja erityisesti silloin, kun toinen vanhempi hakee muutosta huolto- tai tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen. Myös eri puolilla maata käsittelyajan pituus vaihtelee paljon.

Vaikka Suomi on ollut sitoutunut lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamiseen jo pitkään, yhä vielä syntyy ongelmia siitä, että aina ei pystytä noudattamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 37 artiklan c kohtaa, jonka mukaan vapaudenriiston kohteeksi joutunutta lasta on pidettävä erillään aikuisista, paitsi silloin kun katsotaan olevan lapsen mukaista menetellä toisin. Alaikäisille tarkoitettuista psykiatrisista sairaansijoista on Suomessa pulaa, ja alaikäisiä joudutaan toisinaan sijoittamaan aikuisille tarkoitetuille osastoille. Hoitotakuu ei myöskään aina toteudu, vaikka mielenterveysasetuksen 6a §:ssä on määritelty tietyt enimmäisajat, joiden kuluessa tutkimus ja hoito on järjestettävä silloin, kun lapsi tai nuori on saanut lääkärin lähetteen psykiatriseen erikoissairaanhoidon arviointiin tai hänellä on todettu tällaisen arvioinnin perusteella olevan hoidon tarve.

Lasten elämässä jonkun oikeuden toteutumisen viivästymisellä voi olla vieläkin kohtalokkaammat seuraukset kuin aikuisten elämässä. Varhaiset vuodet määrittävät kuitenkin vahvasti hänen tulevaa elämäänsä. Jos hän ei silloin saa ihmisarvoista kohtelua, hänen koko elämänsä saattaa lähteä kulkemaan väärään suuntaan. Kohtalokkaita virheitä ei ehkä pystytä enää korjaamaan. •

Lapsiin kohdistuva väkivalta Suomessa

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan määrästä ja trendeistä on Suomessa vähän tietoa. Viranomaistilastot ovat tärkeä tietolähde väkivallan arvioinnissa. Kokonaiskuvan saamiseksi sekä väkivaltarikollisuuden seuraamiseksi ja tutkimiseksi tarvitaan lisäksi kyselytutkimuksia, joilla selvitetään lapsilta ja nuorilta itseltään heidän turvallisuutensa tilaa.

YTM Noora Ellonen toimii lehtorina Tampereen yliopiston Porin yksikössä, dosentti Janne Kivivuori on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kriminologisen yksikön tutkimusjohtaja ja YTT, dosentti Juha Kääriäinen on Poliisiammattikorkeakoulun tutkimusyksikön erikoistutkija.

Lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on kautta aikojen kuvattu niin taiteessa kuin kirjallisuudessaakin. Myös hyväntekeväisyysryhmiä, jotka ovat kantaneet huolta lasten fyysisestä ja henkisestä turvallisuudesta, on ollut jo kauan. Ammatillinen ja tieteellinen kiinnostus asiaan heräsi kuitenkin vasta muutamia vuosikymmeniä sitten, kun lastenlääkärit alkoivat tuoda julki huoltaan lasten selittämättömistä vammoista (Sariola 1990). Näistä ajoista lähtien lapsiin kohdistuva väkivalta on ollut vilkkaan tieteellisen keskustelun kohteena. Vaikka ilmiön tuomittavuudesta ollaan laajasti yksimielisiä, käsitteen sisällöstä ei ole kuitenkaan päästy yhteisymmärrykseen. Mitä oikeastaan tarkoitetaan lapsiin kohdistuvalla väkivallalla?

Maailman terveysjärjestö WHO on pyrkinyt ratkaisemaan tämän määrittelemällä lapsiin kohdistuvan väkivallan vastuuseen, luottamukseen tai valtaan liittyvänä vahingollisena toimintana (Krug ym. 2005). Käytännössä tämä tarkoittaa, että väkivalta olisi aikuisten, pääasiassa vanhempien, lapselle tekemää.

Lähestymistapaa voidaan kuitenkin pitää ongelmallisena, sillä lapset altistuvat paljon muidenkin kuin omien vanhempien tai ylipäättään aikuisten tekemälle väkivallalle. Esimerkiksi koulussa, harrastusten parissa ja muutenkin vapaa-ajalla altistutaan samanikäisten väkivallalle ja kiusaamiselle. Voidaanpa jopa ajatella, että väkivaltaisen median läsnäolo kaikkialla altistaa lapsia väkivallalle ja sen pelolle. Laajimmillaan ajateltuna väkivalta onkin läsnä lasten jokapäiväisessä elämässä.

Väkivallan eri muodot

Väkivalta myös ilmenee mitä moninaisimmissa muodoissa. Ammattikäytäntöjen piirissä puhutaan usein fyysisestä, psyykkisestä, kemiallisesta tai taloudellisesta väkivallasta sekä näiden aktiivisesta ja passiivisesta ilmenemismuodosta. Aktiivista fyysistä väkivaltaa ovat esimerkiksi kaikki eristeiset pahoinpitelyt. Passiivista fyysistä väkivaltaa on puolestaan hoidon laiminlyönti. Psyykkinen väkivalta voi aktiivisessa muodossaan olla muun muassa kaltoinkohtelua, nöyryyttämistä, pelottelua ja pilkkaamista ja passiivisena mitätöintiä tai huomiotta jättämistä. Lasten seksuaalisen hyväksikäytön eri muodoilla on erityispiirteensä. Aktiivisella seksuaalisella hyväksikäytöllä tarkoitetaan erinäistä sukelinten pahoinpitelyä, pakotettua yhdyntä ja muuta koskemattomuutta loukkaavaa toimintaa ja passiivisella lapsen altistamista ikään ja kehitystasoon kuulumattomaan seksuaalisuuteen ja seksualisoituneeseen ilmapiiriin. (Taskinen 2003.) Väkivallan eri muodot usein myös korreloivat keskenään: tutkimusten mukaan lasten fyysiseen pahoinpitelyyn liittyy usein muun muassa laiminlyöntiä ja psykologista kaltoinkohtelua (Claussen & Crittenden 1991).

Rajuimmin väkivalta koskettaa lasta usein kuitenkin silloin kun se tapahtuu omassa kodissa tai tekijöinä ovat omat vanhemmat. Käsitteellisellä tasolla lapsiin kohdistuva väkivalta liitetäänkin

usein perheväkivallan käsitteeseen. Uhrin näkökulmasta tätä voidaan kuitenkin pitää rajoittavana, sillä käsite ei tunnista uhria ja tekijää, vaan peittää väkivallan sukupuolisokean käsitteen alle. Tällöin jää epäselväksi, onko kyse lapsiin kohdistuvasta väkivallasta vai aikuisten välisestä väkivallasta.

Muissa Pohjoismaissa käytetäänkin perheväkivallan sijaan tarkempia väkivallan nimityksiä juuri uhri-tekijä-asetelman tunnistamiseksi. Esimerkiksi Ruotsissa puhutaan perheväkivallan sijaan usein naisten pahoinpitelystä (kvinnonmisshandel) tai lasten pahoinpitelystä (barnmisshandel). (Notko 2000.) Nykyään lapsista kiinnostuneet ammattitahot ovat siirtyneet käyttämään myös käsitettä ”omassa kodissaan väkivallalle altistuneet lapset”, joka on seurausta laajemman väkivalta-käsityksen yleistymisestä sekä lukuisista empiirisistä tutkimuksista, joiden mukaan myös väkivallan näkeminen tai altistuminen väkivaltaiselle ilmapiiirille vaikuttaa lapseen jopa yhtä paljon kuin henkilökohtainen väkivaltakokemus. (Forsberg 2005.)

Lapsia pitää suojella
väkivallalta ja hyväksikäytöltä.
YK:n lasten oikeuksien sopimus

Kuinka usein ja missä määrin suomalaiset lapset sitten joutuvat väkivallan uhriksi? Tarkkaa vastausta tähän kysymykseen ei voida kaikkien ikäryhmien osalta nykyisen tiedon valossa antaa. Suomessa ei ole tällä hetkellä kunnollista lasten kokeman väkivallan seurantajärjestelmää, joka kattaisi myös piilorikollisuuden. Lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa voidaan kuitenkin arvioida viranomaistilastojen sekä yksittäisten kyselytutkimusten avulla. Seuraavassa lyhyt katsaus näiden lähteiden antamaan kuvaan lasten kokemasta väkivallasta.¹

Väkivalta viranomaistilastoissa

On mahdotonta arvioida, kuinka suuri osa lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tulee poliisin tietoon ja sitä kautta rekisteröidyksi rikollisuudeksi. Väestökyselyjen perusteella tiedämme, että aikuisiin kohdistuneesta sellaisesta väkivallasta, josta seuraa fyysinen vamma, nykyisin noin neljännes ilmoitetaan poliisille (Siren ym. 2007). Perheväkivaltatapauksissa tämä luku on kuitenkin vielä alhaisempi (Kääriäinen 2006), mikä antaa olettaa, että myös lapsiin kohdistuvassa väkivallassa ilmoituskynnys on suhteellisen korkea.

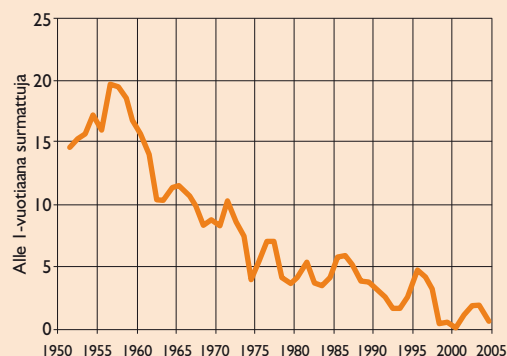
Toisaalta tarkasteltaessa poliisin tietoon tullutta rikollisuutta tulee myös muistaa, että kyse on vasta uhrin tai muun asianomistajan, esimerkiksi huoltajan, kokemasta rikosepäilystä, joka käynnistää rikostutinnan. Tutinnan ja mahdollisen oikeusprosessin aikana rikos saattaa tulla toteennäytetyksi tai sitten ei: on olemassa tapauksia, joissa esimerkiksi aikuisten väliset ristiriidat johtavat siihen, että riidan osapuoli tekee aiheettoman ilmoituksen, jossa epäilee toisen osapuolen syyllistyneen lapseen kohdistuvaan väkivaltaan.

Vuonna 2006 poliisille ilmoitettiin yhteensä 2 128 henkeen ja terveyteen kohdistunutta rikosta, jossa asianomistajaksi eli uhriksi oli merkitty alle 15-vuotias lapsi. Selvästi yleisin alle 15-vuotiaaseen kohdistunut rikos oli pahoinpitely. Luvut ovat hyvin lähellä vuoden 2005 vastaavia lukuja.

Alle kouluikäisten kohdalla tapaukset jakautuvat suhteellisen tasaisesti tyttöihin ja poikiin kohdistuneisiin väkivaltatekoihin. Molempien kohdalla ilmoitettiin suhteellisen tasaisesti alle 50 tapausta kutakin ikäluokkaa kohti. Koulunmenoiässä poikien luvut kuitenkin alkavat kasvaa niin, että 12 vuoden iässä tapauksia on jo 150 ja 14 vuoden iässä 300. Tyttöjen kohdalla luvut jäävät poikia selvästi alhaisemmiksi aina 12 ikävuoteen saakka kohoten kuitenkin nopeasti sen jälkeen.

Seksuaalisen väkivallan kohdalla sukupuolten välinen ero on kuitenkin päinvastainen: aivan pienten lasten kohdalla sukupuolten välinen ero on pieni mutta lasten ikääntyessä tyttöihin kohdistuu selvästi enemmän seksuaalista väkivaltaa kuin poikiin. Näyttää siis siltä, että molemmilla sukupuolilla väkivaltatapaukset lisääntyvät iän myötä. Täytyy kuitenkin muistaa, että kysymys saattaa olla nimenomaan siitä, että lapsen ikääntyessä väkivallasta tulee aiempaa näkyvämpää

¹) Aihetta käsitellään laajemmin tutkimusraportissa, joka julkaistaan kesällä 2007 Poliisiammattikorkeakoulun ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisusarjassa (Ellonen, Kivivuori & Kääriäinen 2007).

Alle 1-vuotiaana surmattuja ikäryhmän 100 000 henkeä kohden viisivuotiskausittain 1950–2005. Kolmen vuoden liukuva keski-arvo. Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

ja tieto väkivallasta välittyy viranomaisille asti. Tieto kaikkein pienimpiin lapsiin kohdistuvasta väkivallasta jää puolestaan pääsääntöisesti kodin seinien sisäpuolelle.

Poliisin rekisterien mukaan tyttöjen ja poikien välillä ei siis näytä olevan kovin suuria eroja väkivallan uhriksi joutumisessa. Sen sijaan jos katsellaan hoitoilmoitusrekisteriä (HILMO), joka sisältää tietoja siitä, kuinka monta hoitojaksoa maamme sairaaloissa on vuoden aikana johtunut väkivallasta, on tyttöjen ja poikien välillä havaittavissa selviä eroja. Vuodesta 1999 asti tapauksia, joissa 10–19-vuotias poika on ollut sairaalahoidossa väkivallan takia, on ollut vuosittain vaihtelevasti 137 ja 187 tapauksen välillä kun taas vastaavia tapauksia tyttöjen kohdalla oli ollut 25–46. (Kivivuori 2006.) Tämä tietolähde viittaa toisaalta melko vakaaseen väkivallan määrän kehitykseen 2000-luvulla, mutta toisaalta myös siihen, että pojat kokevat tyttöjen enemmän vakavaa väkivaltaa.

Varsinkin lievemmän väkivallan kohdalla valtaosa tapahtumista jää kuitenkin ilmoittamatta poliisille eikä tule myöskään muiden viranomaisten tietoon. Siksi edellä esitetyistä tiedoista ei voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä ilmiön yleisyydestä tai trendistä. Sen sijaan kuolemaan johtaneet tapaukset ovat hyvin viranomaisten tiedossa: henkirikollisuus onkin yleisen käsityksen mukaan lähes kokonaan niin sanottua ilmirikollisuutta ja siksi viranomaislähteet kuvaavat hyvin sen määrällistä kehitystä.

Henkirikostilastojen mukaan surmattujen lasten määrä on vähentynyt Suomessa melko voimakkaasti viimeisen puolen vuosisadan aikana. Varsinkin alle 1-vuotiaana surmattujen lasten määrä on voimakkaasti vähentynyt (kuvio). Myös 1–9-vuotiaana surmattujen lasten määrä väheni 1970-luvun puoliväliin asti, minkä jälkeen tilanne tämän ikäryhmän kohdalla on pysynyt melko vakaana. Ikäryhmässä 10–14 surmattujen määrä on pysynyt verraten vakaana koko tarkastelujakson.

Lasten surmaamisen historiallista vähenemistä voidaan pitää harvinaisena menestyskertomuksena rikollisuusilmiön piirissä, koska sen katsotaan selittyvän pitkälti yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen kautta. Esimerkiksi synnytyksen siirtyminen ensin kättilöiden valvontaan ja sitten sairaaloihin lisäsi sosiaalista tukea ja kontrollia niin, että heti synnytyksen jälkeen tapahtuvat lapsensurmat vähenivät huomattavasti. Myöhemmässä vaiheessa ehkäisymahdollisuuksien parantaminen ja abortin laillistaminen vaikuttivat niin ikään tekotyyppejä vähentävästi.

Väkivalta kyselytutkimuksissa

Viranomaisten – esimerkiksi poliisin, sosiaalitoimen tai terveysviranomaisten – tietoon tullutta rikollisuutta voidaan kutsua ilmirikollisuudeksi. Kokonaisrikollisuuden käsite puolestaan kattaa sekä ilmirikollisuuden että piilorikollisuuden ja siitä on mahdollista saada tietoa ainoastaan erilaisten tutkimusten avulla. Suomessa on viime vuosikymmeninä toteutettu useita kokonaisrikollisuutta kuvaavia kyselyjä. Joidenkin näiden kyselytutkimusten perusteella voidaan yrittää hahmottaa kuvaa myös lasten kokeman kokonaisväkivallan määrästä.

Nämä kotimaiset kyselytutkimukset voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, kysytäänkö niissä yleisesti kenen tahansa tekemästä väkivallasta vai kysytäänkö erityisesti vanhempien tekemästä väkivallasta. Ensin mainitut tutkimukset ymmärtävät väkivallan viimeksi mainittuja laajemmin, vaikka keskittyisivätkin kysymään tiettyä väkivallan muotoa, kun taas vanhempien tekemää väkivaltaa tarkastelevat tutkimukset kiinnittyvät usein kurittamisen viitekehykseen. Lasten kurittaminenhan on ollut Suomessa vuodesta 1984 asti lailla kiellettyä ja kuuluu yksiselitteisesti väkivaltailmiön piiriin.

Yleisesti lasten kokemaa väkivaltaa tarkastelevia kotimaisia kyselytutkimuksia ovat Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemät nuorisoriikollisuuskyselyt (NRK, vuodesta 1995) ja Stakesin kouluterveyskyselyt (KTK, sisältäen rikollisuus- ja uhrikysymyksiä vuodesta 2000). Kaikkein laajimmin väkivaltaa tarkasteltiin kuitenkin Lastensuojelun Keskusliiton vuonna 1988 tekemässä tutkimuksessa Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset (Sariola 1990). Tämän tutkimuksen aineisto alkaa olla jo suhteellisen vanha, mutta se on toistaiseksi Suomen ainoa lapsiin kohdistettu kokonaisvaltainen uhritutkimus ja siksi edelleen varsin tärkeä. Kaikki nämä tutkimukset on toteutettu koululaiskyselyinä peruskoulun yhdeksäsluokkalaisilla. Vaikka kyselyt sisältävät kysymyksiä liittyen lasten koko elinaikaan, tarkoittaa tämä sitä, että luotettavaa tietoa lasten väkivaltakokemuksista on vain nuorison osalta. Toisaalta varsinkin NRK ja KTK mahdollistavat nuoriin kohdistuvan väkivallan ajallisen kehityksen arvioinnin viime vuosien ajalta.

Vuoden 2004 nuorisoriikollisuuskyselyn mukaan 16 prosenttia nuorista oli joutunut viimeisen 12 kuukauden aikana väkivallan kohteeksi. Vastaajista 22 prosenttia ilmoitti joutuneensa väkivallalla uhkaamisen kohteeksi. Kyselyn luonteesta johtuen voidaan olettaa, että suurin osa näiden väkivaltatekojen tekijöistä oli muita nuoria. Vastaavasti vuoden 2006 kouluterveyskyselyssä 10 prosenttia vastaajista ilmoitti joutuneensa väkivallan uhriksi ja 14 prosenttia väkivallalla uhkaamisen kohteeksi. Väkivallan kokemisen vähäisempi määrä verrattuna nuorisoriikollisuuskyselyyn johtunee siitä, että kouluterveyskyselyssä kysymyksellä viitattiin vakavimpiin väkivallan tekoihin, kuten lyömiseen, potkimiseen tai aseiden käyttöön, kun taas nuorisoriikollisuuskyselyssä ei teko tapaa tarkennettu.

Nuorisoriikollisuuskyselyn ja kouluterveyskyselyn perusteella voidaankin luotettavasti sanoa, että suomalaisista yhdeksäsluokkalaisista useampi kuin joka kymmenes joutuu vuosittain väkivallan uhriksi – useimmiten väkivallan harjoittaja on toinen nuori, ei aikuinen. Vaikka määrä tuntuu huolestuttavan suurelta, voidaan sen sanoa laskeneen verrattuna aikaisempiin vuosiin.

Väärinkäytön uhriksi joutuneita lapsia pitää auttaa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Molempien kyselyjen mukaan nuorten joutuminen väkivallan uhriksi näyttäisi jonkin verran vähentyneen viimeisten vuosien aikana.

Omien vanhempien tekemää väkivaltaa on tarkasteltu perusteellisimmin mainitussa Lastensuojelun Keskusliiton lapsiuhritutkimuksessa (1988). Lisäksi Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos teki Helsingissä vuodenvaihteessa 2002–2003 Mare Balticum -nuorisoväkivaltakyselyn (MB), johon sisältyi kysymyksiä vanhempien lapsiinsa kohdistamasta väkivallasta. Väkivallan määrän osalta nämä tutkimukset eivät ole vertailukelpoisia johtuen erilaisista kysymysmuotoiluista ja muistelu väleistä.

MB-tutkimuksen mukaan noin joka viides 15-vuotias nuori oli joutunut vanhempiensa tarttumisen, tönäisyn tai läimäytyksen kohteeksi kuluneen vuoden aikana. Joka kymmenettä nuorta jompikumpi vanhempi oli heittänyt jollain esineellä. Näitäkin vakavampia väkivallan muotoja, kuten lyömistä tai potkimista, kuristamista tai hakkaamista oli kokenut 1–4 prosenttia nuorista. Kaikissa kysytyissä väkivallan muodoissa tytöt ilmoittivat joutuneensa selvästi useammin vanhempiensa väkivallan uhriksi kuin pojat. Jopa 25 prosenttia tytöistä oli kokenut vanhempien fyysisistä tarttumista tai tönäisystä ja 8 prosenttia vakavia väkivallan muotoja, kun vastaavat luvut pojilla olivat 16 prosenttia ja 5 prosenttia. Suurin osa nuorista ilmoitti kokeneensa teon 1–2 kertaa vuodessa. Tätä jatkuvamman väkivallan kohteena oli huomattavan pieni osa nuorista.

Se, että vanhempi kohdistaa nuoreen väkivaltaa, näyttäisi korreloivan voimakkaasti vanhempien välisen väkivallan kanssa. Nuoren riski kokea väkivaltaa on selvästi koholla perheissä, joissa esiintyy vanhempien välistä väkivaltaa. Vakavan väkivallan osalta riskiero on huomattavan suuri. Havainto on merkityksellinen myös käytännön kannalta. Kun tulee ilmi vanhempien välistä väkivaltaa, on syytä huomioida lapsen kohdistuvan väkivallan mahdollisuus – ja vastaavasti, kun tulee ilmi lapsen kohdistuvaa väkivaltaa, on syytä huomioida vanhempien välisen väkivallan mahdollisuus.

Vastaavantyyppisiä tuloksia on luettavissa vuoden 1988 lapsiuhritutkimuksesta. Myös sen mukaan tytöt joutuvat herkemmin vanhempien väkivallan uhriksi kuin pojat, oli kyseessä sitten lievä tai sitä vakavampi väkivalta. Väkivaltaa kokevat myös useammin uusperheessä kuin perinteisessä ydinperheessä asuvat nuoret. Useimmiten lievästä väkivallasta kertoivat vastaajat, jotka asuivat isän ja äitipuolen luona, kun taas vähiten lievää väkivaltaa raportoivat lapset yksi-huoltajaäidin kanssa. Vakavan väkivallan kohdalla eniten vakavaa väkivaltaa raportoivat äidin ja isäpuolen kanssa asuvat. Kokonaisuudessaan 65 prosenttia vastaajista ilmoitti kokeneensa joskus lievää väkivaltaa, kuten läimäytyksiä, tönimistä tai piiskaamista ja seitsemällä prosentilla näitä kokemuksia oli usein. Vakavaa väkivaltaa, kuten lyömistä, potkimista tai aseella uhkaamista tai sen käyttöä oli puolestaan joskus kokenut seitsemän prosenttia nuorista ja usein tällaisia kokemuksia oli noin yhdellä prosentilla vastaajista.

Lakia rikkoneita lapsia pitää suojella ja heidän oikeuksiaan pitää kunnioittaa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

Lievän ja vakavan fyysisen väkivallan lisäksi tässä Lastensuojelun Keskusliiton tutkimuksessa selvitettiin nuorten seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksia. Näiden negatiivisten seksuaalikokemusten lisäksi tutkimuksessa haluttiin kuitenkin kuvaa myös positiivisista seksuaalikokemuksista ja siksi tutkimuksessa ei suoraan kysytty hyväksikäytön kokemuksia vaan ”koettuja seksuaalikokemuksia aikuisen kanssa”. Tutkimuksen osallistuneista 18 prosenttia tytöistä ja 7 prosenttia pojista ilmoitti seksuaalikokemuksista aikuisen kanssa. Seksuaalikokemuksia omaavista tytöistä 10 prosenttia oli kokenut pakottamista seksuaalisen kanssakäymisen yhteydessä ja 6 prosenttia väkivaltaa. Pojat eivät juurikaan ilmoittaneet pakosta tai väkivallasta seksuaalikokemuksiin liittyen. Useimmin väkivaltaa tyttöjä kohtaan olivat käyttäneet tytölle tuntemattomat miehet.

Edellä esitetyt tutkimukset tarkastelivat kaikki myös niitä lievän väkivallan muotoja, joiden usein ajatellaan olevan myös kurittamisen muotoja. Tutkimukset eivät kuitenkaan puhuneet piiskaamisen, läimäisyjen ja tönimisten kohdalla kurittamisesta vaan lievästä väkivallasta. Lasten kokema väkivaltaa nimenomaan kurittamisena on oikeastaan tutkittu suhteellisen vähän. Taustalla voi olla se sinänsä oikea ajatus, että lapseen tai nuoreen kohdistuvan väkivallan rangaistusluonne ei tee siitä yhtään laillisempaa tai hyväksyttävämpää. Kuitenkin jos halutaan yleisesti kartoittaa sitä, miten vanhemmat ”rankaisevat” lapsiaan, kurituksen tutkiminen on perusteltua. Esimerkiksi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen NRK-tutkimuksessa (2004) selvitettiin kurittamisen yleisyyttä.

Kaikista vuoden 2004 kyselyyn vastanneista yhdeksän luokan oppilaista 46 prosenttia oli kokenut elämänsä aikana ruumiillista kurittamista isän, äidin, isäpuolen tai äitipuolen taholta. Tyttöillä osuus oli 48 prosenttia ja pojilla 44 prosenttia. Lukuihin sisältyvät kaikki nuoret, joita on ainakin kerran kuritettu – siis myös ne, joita on kuritettu esimerkiksi kerran elämänsä aikana. Nuorilta kysyttiin myös, ovatko he saaneet vanhemmiltaan ruumiillisia rangaistuksia kyselyä edeltäneen vuoden aikana, eli ollessaan vähintään 15-vuotiaita. Kaikista vastaajista seitsemän prosenttia oli kokenut tällaista vuoden aikana. Tyttöillä osuus oli yhdeksän prosenttia, pojilla kuusi prosenttia. Sukupuolten välinen ero on samansuuntainen kuin Mare Balticum -tutkimuksessa havaittu. Näitäkin lukuja voidaan pitää verraten korkeina, kun huomioidaan, että 15-vuotiaat nuoret voivat olla fyysisesti varsin kypsyneitä. Seitsemän prosenttia tarkoittaa lukumääränä sitä, että kaikkiaan noin 4 200 maamme yhdeksäsluokkalaista oli 15-vuotiaana joutunut vanhempiensa kurituksen kohteeksi, heistä 2 700 useammin kuin kerran. Tyttöihin kohdistetaan hieman useammin ruumiillista kuritusta kuin poikiin sekä lapsuudessa että 15-vuotiaana.

Ihmisten asenteita kurittamiseen hyväksyttävyyteen on tutkittu sen sijaan paljonkin. Yleisesti näistä tutkimuksista voidaan sanoa, että ruumiillisen kurituksen kannalla on edelleenkin huomattava osa suomalaisista (Lastensuojelun Keskusliitto 2006). Suomen Unicefin (2006) teettämästä asennekyselystä käy ilmi, että nuoristakin joka toinen hyväksyy lievän kurittamisen, kuten tukkapölyn, tietyissä tilanteissa. Joka kolmas vastaajista oli puolestaan sitä mieltä, ettei lasta saa kurittaa mitenkään. Kaikenlaisen ruumiillisen kurittamisen kannalla oli 8 prosenttia vastaajista. Mielenkiintoinen havainto on myös se, että joka kolmas vastaajista uskoi ruumiillisen kurittamisen vaikuttavan lapsen väkivaltaiseen käyttäytymiseen sitä lisäävästi.

Lopuksi

Kokonaiskuva lapsiin kohdistuvan väkivallan määrästä on melko vaikeasti tulkittava, koska nykyiset tietolähteet ovat puutteellisia. Viranomaistilastot viittaavat siihen, että väkivaltakokemukset yleistyvät, mitä vanhemmaksi lapsi tulee. Kyselyaineistojen perusteella ei puolestaan voida tehdä ikäryhmi- en välistä vertailua, sillä suurin osa kyselytutkimuksista on tehty vain yhdeksäsluokkalaisille.

Poliisin tilastojen perusteella väkivalta näyttäisi eroavan lapsen sukupuolen mukaan niin, että tyttöihin kohdistuu enemmän seksuaalista väkivaltaa kuin poikiin. Muun väkivallan kohdalla tilanne on päinvastainen: poikiin kohdistuu muuta kuin seksuaalista väkivaltaa jonkin verran tyttöjä enemmän. Hoitoilmoitusrekisterin perusteella pojat ovat huomattavasti useammin sairaalahoitossa väkivallan takia kuin tytöt. Tämä johtunee siitä, että pojat kokevat tyttöjä useammin vakavaa väkivaltaa, joka vaatii vuodeosastohoitoa.

Kyselyaineistojen valossa tyttöjen ja poikien väliset erot väkivallan kokemisessa näyttävät puolestaan kaksijakoisilta. Kun väkivaltaa tarkastellaan määrittämättä väkivallan tekijää, näyttää siltä, että pojat ilmoittavat kokevansa useammin väkivaltaa kuin tytöt. Tällöin kyse on pääasiassa muiden nuorten tekemästä väkivallasta. Jos taas kysytään vanhempien tekemästä väkivallasta, tytöistä jonkin verran poikia suurempi osa ilmoittaa kokeneensa sitä.

Myös lapsiin ja nuoriin kohdistuvan kokonaisväkivallan trendeistä voidaan nykytietolähteiden valossa sanoa valitettavan vähän. Nuorten kokemasta väkivallasta on olemassa muutamia toistuviin kyselymittauksiin perustuvia sarjoja (NRK vuodesta 1998 ja KTK vuodesta 2000), jotka viittaavat verraten vakaaseen tai lievästi myönteiseen kehitykseen. Kumpikaan sarja ei viittaa siihen, että nuorten kokema väkivalta olisi lisääntynyt. Mainitut sarjat kuvaavat yleensä nuoriin kohdistunutta väkivaltaa, riippumatta siitä, kuka oli tekijä. Valtaosin kyse on nuorten keskinäisestä väkivallasta. Vanhempien harjoittamasta väkivallasta ja kurituksesta on arvokkaita yksittäismittauksia, muttei sellaisia vertailukelpoisia kyselyitä, joiden avulla voitaisiin kuvata niiden kehitystä.

Viranomaistilastot ovat tärkeä tietolähde lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan arvioinnissa. Esimerkiksi kaikkein nuorimpiin lapsiin kohdistuvan ei-kuolettavan väkivallan tilannekuvaus nojannee jatkossakin poliisi- ja terveystilastojen lähdekriittiseen tutkimiseen.

Virallistilastot ovat kuitenkin yksinomaaisena tietolähteenä riittämättömiä, koska niihin ei sisälly väkivalta, joka jää tulematta poliisin ja muiden viranomaisten tietoon. Lisäksi viranomaistilastojen tietosisällöt ovat verraten niukkoja, sillä niitä ei ole suunniteltu tutkimuksellisiin tarkoituksiin.

Nuoriin kohdistuvan kokonaisväkivaltarikollisuuden seuraamiseksi ja tutkimiseksi tarvitaankin kyselytutkimuksiin nojaavia hankkeita. Tarve lapsiin kohdistuvan väkivallan kokonaisosoitinjärjestelmälle on siis olemassa.

Nuoriin kohdistuvan kokonaisväkivaltarikollisuuden seuraamiseksi ja tutkimiseksi tarvitaankin kyselytutkimuksiin nojaavia hankkeita. Tarve lapsiin kohdistuvan väkivallan kokonaisosoitinjärjestelmälle on siis olemassa. Osittain tähän saadaan vastausta vuoden 2007 elokuussa alkavasta Poliisiammattikorkeakoulussa toteutettavasta tutkimushankkeesta Lapsiin kohdistuva väkivalta Suomessa, jonka tarkoituksena on tuottaa laaja uhritutkimus erikäisten lasten moninaisista väkivaltakokemuksista. Tarkoituksena on selvittää paitsi lapsiin kohdistuvan väkivallan määrä ja muotoja myös sitä, minkä tyyppiset tapaukset tulevat viranomaisten tietoon. Ensimmäisiä tuloksia tästä hankkeesta on odotettavissa vuoden 2008 puoliväliin mennessä. Toivon mukaan kyseinen tutkimus johtaa siihen, että maahamme syntyy säännönmukaisesti toistettaviin mittauksiin nojaava lapsiuhritutkimus. •

Seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemuksia yli kymmenellä prosentilla kahdeksaluokkalaisista

Seksuaalinen kaltoinkohtelu on yllättävän yleistä, ilmeni Väestöliiton Seksuaaliterveysklinikan tekemässä kyselyssä 8.-luokkalaisille. Se jää kuitenkin erittäin usein havaitsematta ja kohtaamatta, joten on varmistettava riittävät henkilökuntaresurssit sekä tietoa ja koulutusta lasten ja nuorten parissa tehtävään työhön.

Raisa Cacciatore on lastenpsykiatri, joka työskentelee Väestöliiton Seksuaaliterveysklinikan asiantuntijalääkärinä. Porras on sairaanhoitaja ja erityistason seksuaaliterapeutti (NACS), joka toimii NUSKA-projektin projektikoordinaattorina.

Kysymys 1.

Seksuaalista häirintää ja/tai seksuaalista hyväksikäyttöä on

- 1) sopimattomat intiimit ehdotellut
- 2) kehon intiimien alueiden koskettelu vasten tahtoa
- 3) pakottaminen yhdyntään tai muunlaiseen seksiin
- 4) kaikki edellä olevat

Kysymys 2.

Millaista seksuaalista kaltoinkohtelua olet kokenut? Oletko koskaan kokenut jotain seuraavista?

- Jos olet, vastaa vakavimman kokemuksesi mukaan
- 1) nimittelyä esim. huorittelua tai homottelua
 - 2) kehon intiimien alueiden koskettelu vasten tahoa
 - 3) yhdyntään tai muunlaiseen seksiin pakottamista
 - 4) en ole kokenut seksuaalista häirintää tai seksuaalista hyväksikäyttöä

Vastauksissa ei eroteltu tekijän ikää tai muuta suhdetta vastaajaan. Kaikkien vastaajien ikä oli alle 16 vuotta, joka on lapsen suojaikäraja. Rikosoikeudellinen vastuikäraja on 15 vuotta, eli 15 vuotta täyttänyt voidaan tuomita lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä

Seksuaalisuuteen ja väkivaltaan liittyvät kyselyiden tuloksissa on otettava huomioon, että aiheena on kaksi tabua, joita voi olla vaikea kohdata sekä kasvokkain haastattelussa että nimettömässä kyselykaavakkeessa koulutunnillakin. Niin nuori kuin aikuinenkin saattaa myös ymmärtää näillä sanoilla eri asioita. Lisäksi omakohtaiset ja ehkä täysin käsittelemättömät traumat voivat jäädä ilmoittamatta, sillä etenkin nuorten tavallinen selviytymisstrategia on asian kieltäminen ja painaminen pois tietoisuudesta. Toisaalta nuoruusiässä voi olla tarve liioitella kokemuksia – tulisiko se esille nyt kaltoinkohtelun kokemusten ilmoittamisessa, on taas toinen kysymys.

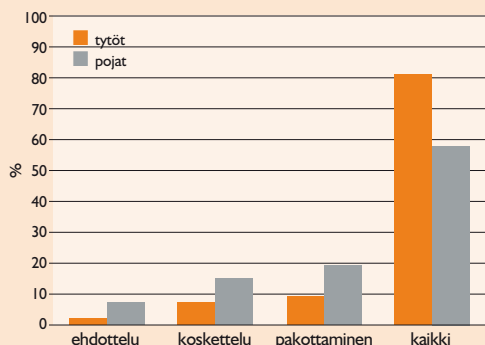
Se, mitä nuoret ymmärtävät seksuaalisella häirinnällä ja hyväksikäytöllä vaihtelee (Kysymys 1.). Käytimme 2. kysymyksessä sanaa "kaltoinkohtelu" käsittämään kaikenlaiset seksuaaliset loukkaukset. Tytöistä 75,7 prosenttia ja pojista 83,6 prosenttia ei sanonut koskaan kokeneensa edes huorittelua tai homottelua (ehdotettu a-vaihtoehto). Tästä vastauksesta tulee vaikutelma, etteivät nuoret ainakaan liioitelleet kokemuksiaan, tietäen tässä iässä usein käytetyn rajun kielen.

Emme tiedä, mitä nuori ymmärtää intiimialueilla, mutta kysymyksenasettelussa lähdimme siitä, että riittää, että nuori on kokenut kosketuksen rajojaan loukkaavaksi (Kysymys 2.). Myöskään termiä "muunlainen seksi" ei määritelty.

Seksuaalisella kaltoinkohtelulla on usein vakavat ja pitkäkestoiset sekä haitalliset seuraukset nuoren elämään ja kehitykseen. Seuraukset tulevat esiin välittömästi teon jälkeen tai myöhemmin erilaisina oireina ja häiriöinä. Seksuaalinen kaltoinkohtelu on myös yksi suurimpia riskitekijöitä nuoren itsemurhaan. Se on kriittinen riskitekijä fyysiseen ja psyykkiseen "uhriutumiseen", aikuisuudessa seksuaalisen kaltoinkohtelun jatkumiseen tai uusiutumiseen sekä itsetuhoisuuteen ja syrjäytymisuhkaan, koska nuoren omat rajat ja kokemus elämänhallinnasta ovat tulleet rajusti rikotuksi.

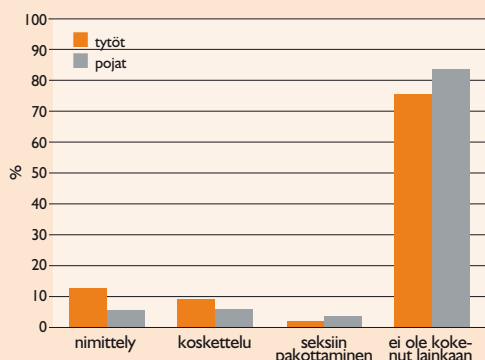
Pojat uhreina

Poikien kokema suurempi määrä vakavinta kaltoinkohtelua – yhdyntään tai muuhun seksiin pakottamista – on aiempiin suomalaistutkimuksiin verrattuna uusi ilmiö ja tulos on hyvin huolestuttava. Emme tiedä kuka pakottajana on ollut, mutta tulos selkeästi kertoo sekä tyttöjen että poikien seksuaalisen kehityksen olevan turvatonta.

Seksuaalista häirintää ja/tai hyväksikäyttöä on? (%) 2006

Tytöt useammin (82%) kuin pojat (58%) pitivät kaikkia mainittuja (sopimattomat intiimit ehdottelut, kehon intiimialueiden koskettelu vasten tahtoa ja yhdyntään tai muunlaiseen seksiin pakottaminen) häirintänä/hyväksikäyttönä.

Millaista seksuaalista kaltoinkohtelua olet kokenut? (Vakavimman mukaan)(%) 2006

Vastanneista pojista neljä viidesosaa ja tytöistä kolme neljäsosaa ei ilmoittanut kokeneensa minkäänlaista seksuaalista kaltoinkohtelua. Niitä, joiden vakavimpana kokemuksena oli kehon intiimialueiden koskettelu vasten tahtoa, oli paljon: 6,2 prosenttia pojista ja 9,2 prosenttia tytöistä. Yhdyntään tai muuhun seksiin pakotettuja oli myös paljon: 4,1 prosenttia pojista ja 2,3 prosenttia tytöistä. Yhteen laskettuna seksuaalista kaltoinkohtelua ilmoitti siis kokeneensa 10,3 prosenttia pojista ja 11,5 prosenttia tytöistä. Runsas 10 prosenttia 14-vuotiaista ei siis ole mikään marginaalinen joukko nuoria.

Poikien seksuaalisuutta ei ilmeisesti osata tarpeeksi suojata. Tämä johtuu osin ehkä siksi, että seksuaalisen kaltoinkohtelun kuvitellaan kohdistuvan enemmän tyttöihin ja että tutkimuksetkin ovat niin tähän asti kertoneet – toisaalta monet tutkimukset ovat kohdistuneet pelkästään tyttöihin ja naisiin. On kuitenkin myös niin, että ilmiötä ei tunnusteta hyvin poikien kohdalla, heitä ei ohjata hoitoon eikä heille ole riittävästi hoitopaikkoja. Ylivoimaisesti suurin osa niukoista nuorten seksuaaliterveyspalveluista tavoittaa tytöt huomattavasti paremmin kuin pojat.

Kaltoinkohdeltujen määrä kasvanut

Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskevien rikosilmoitusten määrä on kasvanut nopeasti 2000-luvulla. Vuonna 2005 poliisille tehtiin 948 ilmoitusta, 157 enemmän kuin edellisenä vuonna.

Neljännes ilmoituksista koski tapauksia perheen sisällä. Myös lääkärin ja hoitohenkilöstö ovat saaneet vaikutelman, että seksuaalisesti kaltoinkohdeltujen nuorten määrä on viime vuosina kasvanut.

Nuori saatetaan kuitenkin ohjata auttamistahosta toiseen tai koko psykososiaalisen tuki jää saamatta. Tällöin nuorelle tulee pahimmillaan tunne, että asia on niin vaikea kohdattavaksi, ettei kukaan, eivät edes turvallisiksi koetut aikuiset pysty häntä auttamaan. Valtakunnallisesti alle 18-vuotiaille nuorille kohdennettuja palveluja seksuaalisen hyväksikäyttötilanteen jälkeen on niukasti.

Rikosilmoituksia ei tule lähellekään oman tutkimuksemme tuloksia vastaavia määriä. Monet tekijät estävät ilmoitusten teossa. Lapset/nuoret pelkäävät aikuisbyrokratioita. Seksuaalista kaltoinkohtelua kokenut lapsi tai nuori yleensä haluaa unohtaa karmean tapahtuman, eikä halua ajatella tekijää. Hän ei halua tavata tekijää enää koskaan missään tilanteessa ja häntä pelottaa, että tekijä kostaa, jos hän kertoo asiasta. Uhria myös usein hävettää tunne omasta tyhmyydestä ja hän pelkää, ettei kuitenkaan ole riittävästi näyttänyt. Hän myös pelkää, että saa itse ongelmia, kuten syytteen perättömästä ilmiannosta.

Näyttäytykö luvuissa myös nuorten välinen seksuaalinen kiusaaminen? Missä määrin kyseessä on aikuisen lapsen kohdistama seksuaalinen teko? Näihin kysymyksiin emme tässä saaneet vastausta.

Suosituks

Kohtaamiemme nuorten kertomuksen mukaan seksuaalinen kaltoinkohtelu on ammattilaisillekin usein vaikea asia kohdata. Moni seksuaalista kaltoinkohtelua kokenut jää edelleen ilman ammattiapua sekä nähdäksi tulemista. Moni on yrittänyt aiemmin kertoa, mutta asia on ohitettu, tai nuori on ohjattu kerta toisensa jälkeen uuteen pisteeseen. Tärkeintä on kuitenkin

Huoli pojista

■ Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja nuorten puhelimeen tulee vuosittain yli 50 000 puhelua, joista 40 prosenttia on pojilta. Vuonna 2006 poikien puheluissa kysyttiin eniten seksistä ja murrosiän kehityksestä – jo toista vuotta peräkkäin. Seksi nousi yleisimmäksi kysymysaiheeksi nyt myös alakouluikäisillä 11–13-vuotiailla pojilla.

Väestöliitto tarjoaa seksuaaliterveystietoja pojille Nettipalvelussa, jossa käy kuukausittain 20–30 000 eri kävijää. Valmiita kysymys-vastaus-pareja on selattavissa tuhansia ja jokaisella on vapaa mahdollisuus kysyä lisää, tai varata kahdenkeskeinen vastaanottoaika ammattilaisen kanssa on-line.

Seksuaaliterveyspalveluissa kohdataan huomattavasti vähemmän poikia kuin tyttöjä, joten pojille on ilmeisesti tyttöjä vaikeampaa hakea apua seksuaalisen väkivallan jälkeen. Nuoruusikäinen poika ei halua myöntää olleensa uhri ja/tai saattaa pelätä pojan/miehen tekemän väkivallan jälkeen leimautuvansa homoksi.

Väestöliitto aloittaa elokuussa 2007 Poikien palvelevan puhelimen, jossa ammattilainen vastaa joka arki-iltapäivä klo 13–18. Neuvonta on suunnattu etenkin 2–20-vuotiaille pojille. •

Kolmensadan oppilaan yläasteella on seksuaalisen hyväksikäytön uhreja noin 30. Heitä on yli kaksikymmentä kertaa niin paljon kuin diabeetikkoja, viisi kertaa niin paljon kuin astmaatikkoja, yli kaksi kertaa niin paljon kuin huumeita kokeilleita ja suunnilleen yhtä paljon kuin oppimisvaikeuksista kärsiviä. Väestöliiton kyselyssä vakavinta seksuaalisen kaltoinkohtelun muotoa, seksiin pakottamista, ilmoitti kokeneensa useammin poika kuin tyttö.

tulla kuulluksi juuri siinä paikassa, jossa uskaltautuu kertomaan kokemuksestaan. Moni kertoo, ettei seksuaalisesta kaltoinkohtelusta ole koskaan suoraan kysytty, vaikka nuori on voinut oireilla monin eri tavoin. Kokemuksemme mukaan nuoret pitävät hyvänä sitä, että asiaa kysytään suoraan vastaanotolla.

Ongelman vähättely tai vaikeneminen siitä ei auta uhreja. Puhumalla selkeästi seksuaalisuudesta ja vastuusta, erottaen seksin rikollisuudesta, tabut ja vaikenemisen suoja hälvänevät. Näin lapset ja nuoret uskaltavat ja ymmärtävät suojata itseään ahdistavissa tilanteissa ja osaavat puhua ja hakea apua ja turvaa. Samoin jo hyväksikäyttöä kohdanneet uhrit ehkä lakkaavat kokemasta häpeää ja syyllisyyttä asioista, joiden tapahtumisesta he eivät mitenkään voineet olla vastuussa, uskaltautuen puhumaan kokemuksistaan ja hakemaan apua.

Valtiovallan ja kuntien tehtävä on varmistaa riittävä henkilökuntamäärä lasten ja nuorten parissa tehtävään työhön. Nyt tarvitaan kipeästi suunnitelmallista ja ikätasoon sopivaa opetusta päiväkodeissa lastentarhanopettajien ja koulussa opettajien toimesta, jotta voidaan tukea lasten ja nuorten itsesuojelukykyä. Lisäksi tarvitaan tehokkaampaa valvontaa ja ohjausta koulu- ja muun terveydenhuollon, poliisin, neuvolan ja sosiaalityön toimesta. Ammattilaisten vastuu kaltoinkohtelun ennaltaehkäisyssä, kokemusten kartoittamisessa sekä lasten ja nuorten suojaamisessa on suuri ja tarvittavia hoitotoimia on heiltä edellytettävä. Hyvin tärkeää on huomioida paljon sivuutettu poikien kokema seksuaalinen kaltoinkohtelu sekä poikien ja tyttöjen avun saamisen vaikeus. Ennen muuta tarvitaan rohkeutta sekä terveydenhuollossa että kasvatus- ja sosiaalialalla kysyä seksuaalisesta väkivallasta aina, kun sellaista on syytä epäillä oireiden perusteella.

Lasten ja nuorten kokemaa seksuaalista kaltoinkohtelua tulee tutkia laajemmin kartoittaen muun muassa rikoksen yleisyyttä, tekijän suhdetta uhriin, kaltoinkohtelun muotoa ja missä iässä seksuaalinen kaltoinkohtelu on tapahtunut. Tätä kautta ilmiöön päästään puuttumaan tehokkaammin ja vaikuttamaan sen vähenemiseen.

Seksuaalisen hyväksikäytön epäily on aina vakava asia. Se on vakava, koska se koskettaa kaikkien asianosaisten hyvin henkilökohtaisia ja arkoja alueita. Väärä epäily aiheuttaa sekä epäilyn kohteelle että lapselle ja kaikille, joita asia koskettaa, paljon turhaa tuskaa ja vaikeuksia ihmissuhteissa. Se myös leimaa henkilön lähes pysyvästi jotenkin epäilyttäväksi.

Väärän epäilyn pelossa ei aiheellista tutkimusta tule kuitenkaan jättää tekemättä. Oikeaan osunut epäily auttaa lasta. Salaisuuden lopettaminen ja lapsen tai nuoren tukeminen helpottavat usein valtavasti. Selvittämättä jäävä seksuaalinen hyväksikäyttö jää usein myös kokonaan hoitoa vaille ja voi johtaa hyväksikäytön jatkumiseen tai toistumiseen muual-

Rikosprosessiin on saatava "hoitotakuu", niin että viimeistään kuuden kuukauden sisällä rikosilmoituksen teosta asian tulee olla syyteharkinnassa.

la. Seksuaalisen kaltoinkohtelun selvittelyä ei pidä pelätä. Päätöksen tutkinnasta tekee aina viranomainen.

Rikosprosessiin on saatava "hoitotakuu", niin että viimeistään kuuden kuukauden sisällä rikosilmoituksen teosta asian tulee olla syyteharkinnassa. Nuorelle jo puoli vuotta on hyvin pitkä aika ottaen huomioon jatkuvan kehityksen, epätietoisuuden ja pelon, joka liittyy tulevaan oikeusprosessiin sekä sen, että tekijä saattaa oleilla uhrin ympäristössä edelleen, jopa päivittäin. Tällä

hetkellä prosessissa joskus käy niin, että nuori ei vuoteen kuule asiasta mitään tehtyään rikosilmoituksen, eikä hänelle tiedoteta tutkimuksen vaiheista tai esteistä usein lainkaan. Tämä aiheuttaa lisäähdistusta, oman syyllisyyskokemuksen voimistumista, lisäpelkoja ja traumaoireiden pahenemista. Nuoren henkiset resurssit ja hallintakeinot ovat keskeneräisiä. Jo se, että väkivallan kohteeksi joutunut nuori yleensä uskalttaa nostaa syytteen uhkaavaa aikuista vastaan, harvoin toteutuu. Niinpä nuorten asianomistajien tuen ja informoinnin tulisi olla erityisen hyvää. Usein pedofiileillä on lukuisia uhreja ja on kaikkien etu, että näistä rikollisista mahdollisimman moni saatetaan vastuuseen teoistaan. Nyt nuoret eivät usein uskalla ryhtyä tähän prosessiin. •

NUSKA-kohtaamisprojekti

■ Väestöliiton Seksuaaliterveysklinikan NUSKA-kohtaamisprojekti (Nuorten Seksuaalisen Kaltoin-kohtelun kohtaamis- ja verkostoitumismalli) seksuaalista kaltoinkohtelua kokeneiden nuorten auttamiseksi on Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama kolmivuotinen projekti. Päämääränä on kehittää julkisen sektorin ammatilaisille kohtaamis- ja verkostoitumismalli 12–16-vuotiaiden seksuaalisesti kaltoinkohdeltujen nuorten kohtaamiseen ja tukemiseen. Kohtaamis- ja verkostoitumismallissa keskitytään seksuaalisesti kaltoinkohdeltujen nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten tiedon ja uskalluksen lisäämiseen sekä parantamaan seksuaalisesti kaltoinkohdeltujen nuorten hoidon yhtenäisyyttä ja suunnitelmallisuutta (www.vaestoliitto.fi/seksuaaliterveys/nuorten_seksuaalinen_kaltoinkoht/)

NUSKA toteutti keväällä 2006 Väestöliiton nuorten seksuaaliterveystietotutkimuksen yhteydessä oman kyselyn, joka käsitti kaksi kysymystä. Kyselyyn vastasi anonymisti noin puolet Suomen 8.-luokkalaisista tytöistä ja pojista eli 33 819 keskimäärin 14,8-vuotiaasta nuorta. Kyselyssä oli kaksi kysymystä koskien seksuaalista kaltoinkohtelua. •

Lasten ja nuorten itsemurhat Suomessa

Suomen nuoriso on yksi maailman itsetuhoisimmista: meillä nuoret päätyvät itsemurhaan yhtä todennäköisesti kuin aikuiset. Itsemurhien kokonaismäärä on Suomessa pikkuhiljaa laskenut. Naisten ja tyttöjen itsemurhien osuus ja määrä on kuitenkin kasvamassa.

Tuula Uusitalo on rovaniemeläinen kasvatustieteen tohtori ja luokanopettaja.

Joka vuosi yli sadan suomalaisnuoren elämä päättyy omaehtoiseen kuolemaan, itsemurhaan. Lukumäärä merkitsee sitä, että vähintään joka kymmenes itsensä surmannut suomalainen on alle 24-vuotias. Itsemurhayrityksiä arvelaan olevan 10–15-kertainen määrä.

Kansainväliset vertailut osoittavat, että maamme nuoriso on yksi maailman itsetuhoisimmista. Viimeisimpien saatavilla olevien Maailman terveysjärjestön WHO:n tilastojen mukaan suomalaiset nuoret miehet tekevät maailman viidenneksi eniten itsemurhia. Nuorten naisten tilanne on vielä huolestuttavampi: suomalaiset ovat tilastoissa toisena.

Väestötutkimukset ovat karua luettavaa, sillä vakavia ja toistuvia itsemurha-ajatuksia on noin 10–15 prosentilla nuorista ja nuoruusiän kuluessa itsemurhaa yrittää nuorista noin 3–5 prosenttia. Vuoden 2005 tilastoissa itsemurha oli toiseksi yleisin 15–24-vuotiaiden nuorten kuolinsyy. Suomalaisen itsemurhan erityispiirre on, että meillä nuoret päätyvät itsemurhaan yhtä todennäköisesti kuin aikuiset, kun vastaavasti useimmissa muissa maissa aikuisväestön itsemurhat ovat yleisempiä kuin nuorten.

Kahden viime vuosikymmenen itsemurhatilastot osoittavat, että itsemurhien kokonaismäärä on pikkuhiljaa laskenut ja että miehet ovat tehneet lähestulkoon 80 prosenttia itsemurhista. Tilastojen lähitarkastelu kuitenkin paljastaa, että naisten itsemurhien osuus ja määrä ovat kasvamassa. Vuonna 2005 nuoret tekivät ennätyksellisen vähän itsemurhia, mutta muutos johtui pelkästään poikien ja nuorten miesten itsemurhien voimakkaasta vähenemisestä. 15–24-vuotiaiden naisten itsemurhien määrät ovat pysyneet kutakuinkin samana koko tarkastelujakson ajan.

Suomessa olisi siis syytä kehittää nuorten itsemurhien ehkäisytyötä ja suunnata siihen yhä enemmän voimavaroja. Itsetuhoisuuden riskitekijöistä ja ennusmerkeistä sekä itsemurhailta suojaavista tekijöistä tulisi olla tarjolla runsaasti tietoutta niin vanhemmille kuin lasten ja nuorten parissa työskenteleville ammattilaisille. Erityisen tärkeää olisi oppia tunnistamaan masentuneet ja itsemurhavaarassa olevat lapset ja nuoret.

Suuri osa nuorten itsemurhista on hetken mielijohteesta tehtyä. Siksi itsemurhan toteutuksen vaikeuttaminen on yksi tärkeimmistä itsemurhien ehkäisykeinoista. Vanhemmuuden tukemisella ja mahdollisimman varhaisella lasten ongelmiin puuttumisella voidaan katkaista mahdollisesti jo alkanut itsemurhaprosessi. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen, elämänhallintataitojen opettaminen sekä itsemurhien ehkäiseminen tulisi sisällyttää koulujen ja oppilaitosten opetussuunnitelmiin. Kouluterveydenhuoltoa ja koulujen kriisitoimintamalleja tulisi kehittää siten, että masentuneet ja itsetuhoiset lapset ja nuoret saataisiin entistä tehokkaammin seuloituiksi. Stakesin kouluterveyskyselyyn tulisi myös liittää nuorten itsetuhoisuutta kartoittava osuus. Lasten ja nuorten psykiatriseen hoitoon tulisi niin ikään kohdentaa runsaasti lisäresursseja.

Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota suomalaisten nuorten itsemurhalukuihin. Komitea on suositellut, että Suomi tehostaa toimenpiteitään nuorten itsemurhien estämiseksi ja vahvistaa mielenterveyspalvelujaan. Suositukset liittyvät Suomen vuonna 2005 antamaan määräaikaisraporttiin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta toteuttamisesta. •

Suomalaisnuoret tilastojen kärkipäässä

■ Suomessa tehtiin vuonna 2005 yhteensä 994 itsemurhaa. Näistä 724 oli miesten ja 270 naisten tekemiä. 10–24-vuotiaista itsemurhaan päätyi 103 lasta ja nuorta. Vuosittainen itsemurhakuolleisuus on liikenneonnettomuuksiin verrattuna kolminkertainen. Itsemurha on neljänneksi yleisin työikäisten ja toiseksi yleisin 15–24-vuotiaiden nuorten kuolinsyy. (Tilastokeskus 2006.)

Lasten itsemurhat ovat Suomessa harvinaisia ja niitä tapahtuu vuosittain vain muutama. Itsetuhoisuus lisääntyy kuitenkin dramaattisesti murrosiän kynnyksellä ja sen jälkeen. (Haarasilta, Pelkonen & Marttunen 2002; Tilastokeskus 2006.)

Suomi kuuluu niiden maiden joukkoon, joissa tehdään väkimäärään suhteutettuna paljon itsemurhia. Viimeisimmissä saatavilla olevassa tilastossa suomalaismiehet ovat maailman 11.:ksi ja naiset maailman 13.:ksi itsemurha-alteimpia. (WHO 2006.)

Nuoret päätyvät itsemurhiin aikuisia harvemmin lähes kaikkialla maailmassa. Suomessa nuoret tekevät itsemurhia jopa enemmän kuin aikuiset keskimäärin. Itsemurhatutkijat ovat syystä olleet huolissaan nuoren miesväestömme korkeasta (33.1/100 000 as.) itsemurhakuolleisuudesta.

Suurin yksittäinen nuorten itsemurhia selittävä tekijä on masennus ja siihen liittyvä epäsosiaalinen käyttäytyminen. Noin 75 prosentilla itsemurhaan päätyneistä nuorista on ollut yksi tai useampi masennusoire ja moni näistä nuorista on kärsinyt vakavasta masennuksesta. On arveltu, että noin 2–4 prosenttia lievästi masentuneista ja 15–20 prosenttia vakavasti masentuneista aikuisista päätyy lopulta itsemurhaan (ks. esim. Urponen-Tuukkanen 2003, 20; Salokangas 1997, 133; Upanne ym. 1992, 31).

Koska itsemurhan taustalla on usein masennus, on syytä olla huolissaan Stakesin kouluterveyskyselyjen tuloksista. Niiden mukaan noin joka kymmenes yläkoulu- ja lukioikäinen nuori kärsii keskivaikeista tai vaikeista masennusoireista. Tytöt potevat masennusoireita poikia enemmän. Lisäksi viime vuosina nimenomaan tyttöjen masennusoireet ovat huolestuttavasti lisääntyneet. Viimeisimmissä kouluterveyskyselyissä ilmeni, että 18 prosenttia peruskouluikäisistä ja 14 prosenttia lukioikäisistä kärsi masennusoireista. (Stakes 2006.) Itsemurhien ehkäisytyön näkökulmasta yksi yhteiskuntamme suurimpia haasteita onkin masennuksen tunnistaminen sekä masennuksesta kärsivien lasten ja nuorten auttaminen. •

15–24-VUOTIAAT NAISET:

•Kazakstan 2003	11.1
• Suomi 2004	9.7
•Singapore 2003	8.9
•Kiina 1999	8.6
•Venäjä 2004	8.2
•Japani 2003	7.8
•Liettua 2004	7.4

•Norja 2003	6.3

•Ruotsi 2002	4.5

•Tanska 2001	2.4

15–24-VUOTIAAT MIEHET:

•Venäjä 2004	47.4
•Kazakstan 2003	45.0
•Liettua 2004	42.9
•Valko-Venäjä 2003	34.6
• Suomi 2004	33.1
•Viro 2002	32.8

•Islanti 2003	22.9
•Norja 2003	20.6
•Ruotsi 2002	14.6
•Tanska 2001	12.5

Nuorten itsemurhamäärät
(/100 000 as) eri maissa.

Lähde: WHO 2006; poimintoja
viimeisimmistä saatavilla olevista
tilastoista, koontanut Uusitalo.

Lasten sivistykselliset oikeudet ja niiden toteutuminen

Lasten koulunkäyntiin liittyvässä päätöksenteossa oleellisia asioita ovat koulun koko, opetusryhmän koko, koulunpidon yleinen toimivuus ja kustannukset. Oppilaan oikeuksien kannalta avainasia on opetussuunnitelman mukainen opetus. Tässä artikkelissa tarkastellaan lasten sivistyksellisten oikeuksien toteutumista Suomessa käyttäen ajantasaista tilasto-, arviointi- ja tutkimustietoa. Oikeuksien toteutumisen arvottamisessa käytetään voimassa olevia säädöksiä ja määräyksiä. Ne antavat koulutuksen sivistystehtävälle pääsisällön.

Esko Korkeakoski on kasvatustieteen tohtori, Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen dosentti ja toimii perusopetuksen arvioinnin pääsuunnittelijana Koulutuksen arviointisihteeristössä Jyväskylässä.

Suomen kansalaisten sivistykselliset oikeudet on todettu perustuslaissa (731/1999). Perusopetuksen oppilaan keskeiset oikeudet on määritelty perusopetuslaissa (628/1998) ja sen muutoksissa. Koulukasvatuksen sivistyspyrkimykset kuvataan hyvin kulloinkin voimassaolevissa opetussuunnitelman perusteissa (esim. Opetushallitus 2004, 16–29).

Lapsilla tarkoitetaan tässä ensisijaisesti esiopetuksen ja oppivelvollisuuden (perusopetus) piirissä olevia oppilaita sekä alle 18-vuotiaita (vrt. lastensuojelulaki 683/1983). Kun tarkastelemme sivistyksellisten oikeuksien toteutumista, ovat optimaaliset edistymisen mahdollisuudet ideologinen avainkysymys kaikkien lasten kannalta.

Perusturvan toteutuminen oppilaan oikeuksien kannalta

Kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville lapsille oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna esiopetusta (PL 4 §). Lapsilla on oikeus maksuttomaan esiopetukseen ja kuljetukseen. Esiopetuksen tavoitteena on osana varhaiskasvatusta parantaa lasten oppimisedellytyksiä (PL 2 §).

Esiopetukseen osallistuu noin 96 prosenttia lapsista, mikä on OECD:n huippua. Kuljetusetuus on parantanut kaikkien lasten mahdollisuuksia osallistua opetukseen. Esiopetus edistää hyvin lasten valmiuksia koulunkäyntiin. Oikeus turvalliseen ja terveelliseen oppimisympäristöön toteutuu hyvin. Esiopetusryhmistä 60 prosentissa on erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Joka kolmannessa opetusryhmässä oppilashuolto on riittämätöntä. Opettajista 94 prosentilla on kelpoisuus tehtäväänsä. (Opetusministeriö 2004, 6–7.)

Esiopetuslain nojalla järjestetyn opetuksen perusteella on panostettu lasten vuorovaikutustaitoihin ja oppimishaluun. Lisäksi opetuksessa on otettu käyttöön monipuolisia ja eri näkökulmia esiin tuovia arviointitapoja. Vanhempien mielestä esiopetus vastaa hyvin perheiden tarpeita. (Kankaanranta ym. 2005.)

Suomessa vakinaisesti asuvat lapset ovat oppivelvollisia (PL 25 §). Oppivelvollisuutensa suorittaa loppuun asianomaisesta ikäluokasta 99, 7 prosenttia (Korkeakoski 2005a, 46), mikä on kansainvälisesti vertaillen erittäin hyvää tasoa. Vuosittain ilman päättötodistusta oppivelvollisiin ohittaneita oppilaita on kuitenkin tuota lukua selvästi enemmän. Oppivelvollisuutensa kokonaan laiminlyövien 7–17-vuotiaiden lasten ja nuorten määrä on viime vuosina ollut noin 70–90. (Lindström 2005.) Päättöarviointia vaille jääminen on yksi selvä indikaattori ennustettaessa nuorten jatkokoulutuksesta ja työelämästä syrjäytymistä.

Kouluverkko ja koulumatkat

Jos oppilaan koulumatka on viittä kilometriä pitempi, oppilaalla on oikeus maksuttomaan kuljetukseen, mutta myös silloin, jos matka oppilaan ikä ja muut olosuhteet huomioon ottaen muodostuu oppilaalle liian vaikeaksi, rasittavaksi tai vaaralliseksi (PL 32 §).

Perusopetuksen kouluverkko on harventunut viimeisen vuosikymmenen aikana nopeasti, jopa nopeutuen, mistä on seurannut keskimäärin suuremmat koulut, usein suuremmat opetusryhmät ja yhä harvempien pitkät tai pitenevät koulumatkat. Kouluissa annetussa esiopetuksessa mukana olevien lasten määrä on jossain määrin hidastanut kouluverkon harvenemista.

Kuljetusjärjestelyt ovat harvoin olleet oppilaille osoitetun lähikoulun vaihtamisen syynä. Syy koulun vaihtoon on useimmiten ollut opetuksellinen. Tämä tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuutta saada halutun kielen opetusta, erityistä oppimisen tukea tai painottaa opintoja taideaineisiin. (Korkeakoski 2005b.) Halutun kielen opiskelun mahdollisuudet voivat silti olla rajallisia pienissä kouluissa ja haja-asutusalueella.

Saamelaisoppilaiden vähäisen määrän ja pitkien koulumatkojen vuoksi puolella perusopetusikäisistä saamelaislapsista (noin 480) on mahdollisuus saada oman kielen tai omakielistä opetusta. Luku sisältää myös heidän kotiseutualueensa ulkopuoliset lapset. (ks. Aikio-Puoskari 2005.) Perustuslain (17 §) mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään.

Lukuvuonna 2003–2004 vuosiluokkien 1–6 oppilaista 94 prosenttia ja vuosiluokkien 7–9 oppilaista 78 prosenttia asui enintään viiden kilometrin sisällä koulustansa. Mainittuna lukuvuonna Lapin läänissä koulumatkoihin odotuksineen kului yli säädösten salliman rajan 32 oppilaalla. Harvan ja harvenevan kouluverkon vuoksi tilanne Lapin läänissä on koulumatkojen osalta suhteellisesti vaikein maassamme. Olennaista on, kuinka tarkoituksenmukaisesti kyyditykset kyetään järjestämään odotus- ja matka-aikojen sekä riittävän levon ja virkistykseen kannalta erityisesti pienimpien lasten kohdalla.

Koulun koko ja oppimistulokset

Oppilaan koulupaikasta todetaan perusopetuslaissa, että oppilaiden matkat ovat asutuksen, koulujen ja muiden opetuksen järjestämipaikkojen sijainti ja liikenneyhteydet huomioon ottaen mahdollisimman turvallisia ja lyhyitä (PL 6 §). Perusopetuslaki ei ota kantaa koulun kokoon. Koulun koko on erittäin merkittävä keskustelun aihe silloin, kun opetuksen järjestäjä tarkistaa kouluverkkoaan ja suunnittelee koulun lakkauttamista. Oppimisen edellytyksiä vertaillaan tällöin erikokoisissa kouluissa lähinnä mielipiteiden ja kokemustietojen varassa.

Suomessa lakkautettiin perusopetuksen kouluja 1990-luvulla keskimäärin noin 80 koulua vuosittain. Sen jälkeen lakkautustahti on hieman kiihtynyt, mutta ikäluokkien pieneneminen on hillinnyt koulujen keskikoon kasvua.

Vuonna 2006 koulujen keskikoko oli 175 oppilasta. Kouluista on edelleen 28 prosenttia alle 50 oppilaan kouluja. Viisi prosenttia kouluista on yli 500 oppilaan kouluja. (Tilastokeskus 2006.) Kouluverkkomme on kansainvälisesti verraten edelleen melko tiheä. Se tarjoaa Suomessa monille hyvin saavutettavan oppimisen tyyssijan esiopetuksesta aikuisopetukseen saakka.

Suomalaisissa tutkimuksissa tai arvioinneissa ei ole havaittu koulun koolla ja mitatuilla oppimistuloksilla olevan juurikaan yhteyttä – ei liioin erillisluokkia ja yhdysluokkia käsittävien koulujen välillä (Kupari ym. 2004; Korkeakoski 2001a). Kansainvälisissä tutkimuksissa on kuitenkin raportoitu tuloksia, joiden mukaan oppilasmäärän kasvu voi tietyin ehdoin vaikuttaa oppimistuloksia heikentävästi (Summers & Wolfe 1975; Eberts ym. 1990).

Sekä suurten että pienten koulujen opetuksellisia vahvuuksia ja puutteita on raportoitu, mutta koulun kokoa ei meillä ole voitu osoittaa uhkaksi opetussuunnitelman mukaisen opetuksen, oppimistulosten tai oppilaan oikeuksien toteutumisen kannalta. Pienten koulujen kasvatuksellisia etuja puolustetaan muun muassa kokemuksellisilla, oppilastyytyväisyyteen ja arvostuksiin perustuvilla syillä. Näiden etujen merkityksestä mitattuihin tuloksiin ei ole riittävästi luotettavaa tietoa.

Opetusryhmän koko, opetus ja oppimistulokset

Opetusryhmä tulee muodostaa siten, että opetuksessa voidaan saavuttaa opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet (PL 30 §). Perusopetuksen luokkien (perusopetusryhmien) keskikoko oli vuonna 2004 noin 20 oppilasta. Näiden ryhmien keskikoko on yhteydessä koulun kokoon, korrelaation ollessa korkea (0,618), joten kuntien ja läänien väliset erot opetusryhmien keskikokoja verrattaessa ovat yhteydessä lähinnä tähän tekijään. Suurimpien koulujen ryhmässä (oppilaita yli 500) perusopetusryhmien keskikoko on noin 23 oppilasta ja pienimmissä kouluissa (alle 50 oppilasta) keskimäärin noin 13 oppilasta. (Korkeakoski 2004.)

Suomalaisissa vertailuissa ei ole havaittu opetusryhmän koon vaihtelusta johtuvia yksiselitteisiä oppimistulosten eroja. Yhteyksien selittäminen on ongelmallista asiaan vaikuttavien tekijöiden runsauden vuoksi. Suuri koulun tai opetusryhmän koko voi vaikuttaa kuitenkin siihen, miten hyvin oppilaiden tuen tarpeet kyetään tunnistamaan (Puro 2005).

Kansainvälisissä vertailuissa ei yleensä ole havaittu yhteyttä opetusryhmän koon ja oppilaiden suoritusten välillä. Glass ym. (1982) osoittivat kuitenkin, että enemmistössä tutkimuksia (noin 60 %) pieni ryhmä osoittautui suurta paremmaksi, jos myös pedagogiikka muuttui ryhmäkoon mukaan. Shapson ym. (1980) totesivat, että opettajan ja oppilaan vuorovaikutus lisääntyy lineaarisesti oppilasmäärän pudotessa 37:stä 16 oppilaaseen, jolloin myös oppilaiden asenteet koulutyöhön paranivat. Työrauhahäiriöiden ja keskeytysten havaittiin olevan vähäisempiä pienissä luokissa (Pate-Bain ym. 1992). Näyttöä siitä, että opetus mukautuu menetelmällisesti opetusryhmän koon mukaan, ei meillä kansallisesti ole.

Opetusryhmän koon vaihtelua ei Suomessa ole voitu osoittaa uhkaksi opetussuunnitelman mukaisen opetuksen, oppimistulosten tai koulutuksen perusturvan kannalta. Opetusryhmän koostumus lienee sekä opetuksen että hyvän oppimisen kannalta haasteellisempi asia kuin opetusryhmän koko. Ryhmäkoon kasvu merkitsee kuitenkin aina, opetusmenetelmistä riippumatta, keskimääräistä työmäärän kasvua opettajille. Opettajien jaksamiseen liittyvät pulmat heijastuvat taas suoraan opetukseen. Ryhmäkoon yhteydestä oppimistuloksiin ei ole aukotonta tietoa.

Ulkopuolinen arviointi opetuksen kannalta

Opetuksen järjestäjän tulee arvioida antamaansa koulutusta ja sen vaikuttavuutta (PL 21 §). Koulutuksen ulkopuolisen arvioinnin tavoitteena on muun muassa tukea opiskelijoiden oppimista (Asetus 2003, 2 §).

Syksyllä 2004 oli toimiva opetuksen arviointijärjestelmä tai -ohjelma 74 prosentilla yleissivistävän koulutuksen järjestäjistä. Tilanne oli parantunut vuodesta 2000, jolloin vastaava järjestelmä oli 32 prosentilla perusopetuksen järjestäjistä ja 35 prosentilla lukiokoulutuksen järjestäjistä. (Niemi 2005, 15.) Paikallisiin arviointeihin kuuluu harvoin oppimistulosten arviointeja opetuksen järjestäjän toimesta.

Rehtoreiden ilmoitusten mukaan opetuksen järjestäjien arviointituloksia hyödynnetään opetuksessa keskimäärin enemmän kuin kansallisten arviointien tuloksia. Kansallisten arviointien tuloksia hyödynnetään kouluissa yleensä varsin vähän. Hyödyntämisen määrä on yhteydessä muun muassa siihen, missä määrin koulut ovat olleet mukana kansallisissa oppimistulosten arvioinneissa. (Korkeakoski 2004b, 93.) Kansallinen ja paikallinen arviointi hakevat vielä paikkaansa ja keskinäistä koordinaatiotaan. Arviointitoiminnan vahvuudet ja puutteet heijastuvat luonnollisesti oppimiseen saakka.

Oppilaan arvioinnin toimivuus

Oppilaan oppimista, työskentelyä ja käyttäytymistä tulee arvioida monipuolisesti ja suhteessa opetussuunnitelman tavoitteisiin. Lisäksi oppilaan edellytyksiä itsearviointiin on pyrittävä kehittämään. (PL 22 §; Opetushallitus 2004, 260.) Oppilaan päättöarvioinnin tulee olla valtakunnallisesti vertailukelpoista ja kohdella oppilaita tasavertaisesti (Opetushallitus 2004, 264).

Rehtoreiden antamien tietojen mukaan opetuksessa on otettu huomioon melko hyvin oppimisen, työskentelyn ja käyttäytymisen arvioinnin monipuolisuus. Oppilaan itsearviointitaitojen kehittämiseen on kiinnitetty vähemmän huomiota. (Korkeakoski 2004b, 91.)

Oppilaan arvioinnissa esiintyy kuitenkin sellaista vaihtelua koulujen ja kuntien välillä, jota tulisi pienentää. Oppilaiden arvosanojen jakaumien ero on suurimmillaan B-ruotsin sekä äidinkielen ja kirjallisuuden välillä. Koulujen välinen arvosanojen vaihtelu voi olla enimmillään 1,5–2 arvosanaa arviointikokeiden perusteella keskimäärin samantasoisilla oppilailla. Tyttöjen ja poikien arvosanoissa toteutuu sukupuolistereotypia siten, että matematiikassa samaan arvosanaan vaaditaan pojilta keskimäärin enemmän kuin tytöiltä. Tilanne on päinvastainen äidinkielessä ja kirjallisuudessa. Lukioon aikovia arvostellaan muita oppilaita ankarammin. (Kuusela 2006, 8–15.)

Vaikka oppilaiden arvosanat eivät aina vastaa todellista osaamista eivätkä saadut arvosanat aina noudata yhtäläisiä perusteita, huoltajien tyytyväisyyttä oppilasarviointiin kuvaa jossain määrin se, että oppilasarvioinnin oikaisupyyntöjä tehtiin esimerkiksi vuonna 2004 vain 15 kappaletta (ks. Lukkarinen 2005).

Opiskeluympäristön turvallisuus

Opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön (PL 29 §). Turvallisuus liittyy oppilaan fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin kokemuksiin koulussa. Kokonaisuutena perusopetus tarjoaa selvälle enemmistölle turvallisen opiskeluympäristön.

Työrauha on huono tai välttävä alle yhdessä prosentissa kouluja. Puutteita työrauhassa ilmoitettiin olevan kaikkiaan noin 20 prosentissa kouluja. Oppilaat arvioivat työrauhan rehtoreita ja opettajia kielteisempänä ja vanhemmat taas myönteisemmin. (Korkeakoski 2005b.) Stakesin kouluterveyskyselyssä vuonna 2006 ilmoitti 8.–9. vuosiluokkien oppilaista 11 prosenttia olevansa täysin eri mieltä väitteestä, jonka mukaan luokassani on hyvä työrauha ja 44 prosenttia ilmoitti pitävänsä koulunkäynnistä vähän tai ei lainkaan (Stakes 2006). Tarpeista parantaa kouluviihtyvyyttä ovat raportoineet esimerkiksi Puro (2005) ja Korkeakoski (2005b, 43). Inhimillinen vuorovaikutus on itsestään selvä tavoite koulussa (Opetushallitus 2004, 12). Humanismia on kuitenkin vaadittu lisääväksi koulun toiminnassa (esim. Nieminen 1992, 37).

Koulukiusattujen oppilaiden määrä vaihtelee edelleen noin 5–10 prosentin välillä. Määrä on pysynyt itsepintaisesti toimenpiteistä huolimatta jokseenkin ennallaan yli 10 vuoden ajan. Koulukiusaamisessa Suomi on WHO:n tilastoissa keskivaiheilla. (Salmivalli 2005.) Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2006) selvityksen mukaan internetin kuvagallerian käyttäjistä nuorista noin joka viides oli joutunut nettikiusaamisen kohteeksi.

Vuosiluokkien 1–6 koulujen fyysisen toimintaympäristön puutteet liittyvät useimmiten homeeseen (noin 7 % kouluista), ilmanvaihtoon (noin 27 % kouluista) ja ahtaisiin tiloihin (noin 23 % kouluista) (Korkeakoski ym. 2001). Stakesin vuonna 2006 tekemän kouluterveyskyselyn mukaan 51 prosenttia 8.–9. vuosiluokkien oppilaista ilmoitti huonon ilmanvaihdon tai huoneilman haittaavan työskentelyä melko paljon tai erittäin paljon koulussa (Stakes 2006).

Vakavimmat puutteet oppimisympäristön psyykkisen turvallisuuden kannalta liittyvät koulukiusaamiseen ja fyysisen ympäristön osalta ilmanvaihtoon ja homeeseen. Kiusaamiseen on kiinnitetty useimmissa kouluissa suunnitelmallisesti huomiota. Työ näyttää vaikuttavan lyhyellä tähtäimellä eniten siihen osuuteen oppilaita, jotka ovat kiusaajina ja kiusattuina kaikkein lievimpiä tapauksia.

Oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen

Oppilailla on oikeus saada työpäivinä opetussuunnitelman mukaista opetusta (PL 30 §). Opettajan tulee noudattaa opetuksessaan opetuksen järjestäjän vahvistamaa opetussuunnitelmaa, mutta opetuksen järjestäjän on taas noudatettava sitä, mitä opetussuunnitelman perusteissa 2004 on määrätty (Opetushallitus 2004).

Suomalaisoppilaiden PISAn ja 1990-luvulta alkaen myös IEA:n oppimistulosten kansallista tasoa voidaan pitää erinomaisena osallistujamaiden tulostasoon verrattuna. Tulokset ovat yhdensuuntaisia kansallisiin tuloksiin nähden tasa-arvon toteutumisesta alueellisen ja koulujen välisten erojen kriteerien osalta. Sen sijaan suomalaistytöjen ja -poikien suuristakin tasoeroista on raportoitu sekä kansallisissa että kansainvälisissä oppimistulosten arvioinneissa. Kansallisissa arvioinneissa tulostaso on ollut kuitenkin yleensä kohtalainen tai tyydyttävä. Vaikutelmaa tasoerosta kansainvälisiin tuloksiin nähden voidaan selittää mm. sillä, että näissä arvioinneissa mitataan hieman eri asioita. Voidaan kuitenkin kysyä, mistä PISA:n tulokset ovat seurausta, jos kouluopetus ei tähtää PISAssa mitattujen tavoitteiden saavuttamiseen (tulevaisuuden yhteiskunnan, työtehtävien ja elämänlaadun kannalta keskeiset tiedot ja taidot), vaan opetussuunnitelman perusteiden tavoitteisiin.

Suomalaista perusopetusta voidaan luonnehtia oppimateriaalisidonnaiseksi. Oppikirja on yleisimmin käytetty oppimateriaali. Opetussuunnitelman mukaisen opetuksen kannalta on ongelmallista se, ettei tietoa juuri ole siitä, miten hyvin oppimateriaalit vastaavat opetussuunnitelman perusteiden tavoitteita (esim. Kuusisto 1989). Tällöin saman oppiaineen eri oppikirjojen käyttö saattaa johtaa oppimistulosten vaihteluun arvioitaessa oppimistuloksia opetussuunnitelman perusteiden mukaan (esim. Niemi 2004). Liika sitoutuminen oppikirjoihin rajoittaa laajempien tavoitteiden toteuttamista, jolloin oppilaiden ensisijainen tavoite voi olla mieleen painaminen, ei asioiden ymmärtäminen (Mikkilä-Erdmann, Olkinuora & Mattila 1999) eikä tiedon soveltamista tukevan tietämyksen rakentaminen prosessuaalisesti.

Opetussuunnitelman mukaisen opetuksen saamiseen liittyy ongelmia. Kysymys ei ole opettajien osaamisen puutteista. Muodollisesti ei-kelpoisillakin opettajilla on usein runsaasti relevantteja opintoja. Ongelmat liittyvät a) opetussuunnitelman todelliseen merkitykseen oppimateriaalien rinnalla ja b) opetussuunnitelman perusteiden tavoitteiden toteutumisen tasoon. Kysymys on perimmältään opetussuunnitelman perusteiden ohjaavuudesta käytännössä.

Taiteen ja kulttuurin tarjonnassa vaihtelua

Vaikka osaaminen, tutkimus ja koulutus ovat Suomessa kansainvälisissä vertailuissa Ruotsin ja Tanskan ohella huippuluokkaa (Tilastokeskus 2004, 48), taideopetuksen ja kulttuuritarjonnan saavutettavuudessa on havaittavissa hyvän kasautumista suuriin keskuksiin jo perusopetusvaiheessa. Tilannetta on pidettävä epätydyttävänä.

Vapaaehtoinen ja maksullinen taiteen perusopetus saavuttaa lähinnä suuret kaupungit – sekä osallistujavolyymeiltään että eri taiteenalat kattaen. Ylivoimainen enemmistö osallistujista on tyttöjä. Tätä ei ole tavoiteltu. Perusopetusvaiheen mahdollisuuksien tasa-arvo ei toteudu tässä asiassa.

Esimerkiksi musiikin ja kuvataiteen opetusta tarjotaan pienten kuntien vuosiluokkien 7–9 kouluissa tavallisesti vain kaikille yhteisenä opetuksena – minimimäärä! Opettajina toimivat tällöin usein muodollisesti ei-kelpoiset opettajat. Opiskelu valinnaisena aineena ei liene näillä ehdoilla mielekäästä eikä usein mahdollistakaan. Kuvattua tilannetta voi pahentaa taideopetuksen puutteiden jatkumo jo alemmilta vuosiluokilta. Haja-asutusalueiden pienillä kouluilla ei ole useinkaan esimerkiksi musiikin opetukseen riittävää osaamista kaikkia vuosiluokkia 1–6 varten. Tämä tilanne tarkoittaa pienehkön osan oppilaista jäävän kouluhistoriassaan erittäin vähäisen taideopetuksen varaan. Sivistykselliset oikeudet eivät toteudu tarkoitetulla tavalla. Perusopetuksen laaja-alainen sivistystehtävä jää näin puolinaiseksi.

Monissa suurissa kaupungeissa niin sanotut lastenkulttuurikeskukset (enemmän tai vähemmän valtion tuella) ja paikalliset taidelaitokset tarjoavat monipuolisia palvelujaan oman kunnan ja usein sen lähikuntien lapsille. Kyse on myös koulun kulttuuri- ja taideopetuksen tasokkaasta ja monipuolisesta tukemisesta julkisin varoin näissä kunnissa. Talous- ja toimintatukea olisi kansallisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta suunnattava toisin. Myös koulujen kerhotoiminnan aktivoimiseen olisi tarvetta (Puro 2005; Korkeakoski 2005b). Se on kuitenkin vain osa asian hoitoa.

Oppilaiden opintososiaaliset edut

Opetus ja sen edellyttämät oppikirjat ja muu materiaali sekä työvälineet ja työaineet ovat oppilaille maksuttomia (PL 31 §). Lain hengen voidaan sanoa nyt toteutuvan, mutta maksuttoman opetuksen takaamiseksi palveluiden laadusta tai määrästä tingitään kuitenkin melko usein suhteessa tavoitteisiin ja koettuihin tarpeisiin.

Kouluille syksyllä 2004 tehdyn kyselyn mukaan esimerkiksi työ- tai harjoituskirjoista oli tingitty 43 prosentissa ja oppi- ja työvälineissä 41 prosentissa vastanneista kouluista. Huoltajat osallistuvat melko yleisesti (noin kolmasosassa kouluista) niin sanotun koulun ulkopuolisen toiminnan (esim. retket ja opintokäynnit) kustannuksiin tai sitä muuten tukien. Yritys- tai liike-elämän sponsorointi on vähäistä ja satunnaista. Nykyisellään sillä ei ole merkitystä mahdollisuuksien tasa-arvoon. (Korkeakoski 2005b.)

Koulun käytössä olevat määrärahat säätelevät opetusta ja siihen liittyviä hankintoja ehdottomammin kuin se, mitä opetussuunnitelmassa tai koulun työsuunnitelmassa on paikallisesti päätetty. Pulma lienee osin päätöksenteon rakenteissa ja asenteissa.

Päätelmiä perusturvan toteutumisesta

Koulutuksen perusturva on hyvää tasoa perusopetuksessa. Myös opetuksen saavutettavuus on alueellisen kriteerin mukaan hyvä. Erot arvioiduissa kohteissa ovat pieniä eivätkä yksittäisetkään puutteet kasaudu alueellisesti tai kieliryhmän mukaan (suomi/ruotsi). Jos opetuksen saavutettavuutta tarkastellaan opetussuunnitelman mukaisuutena, ei tilanne ole täysin tyydyttävä. Oppilaan arviointi toimii yleensä yhdenvertaisesti. Koulutuksen ulkopuolisen arvioinnin tuloksia hyödynnetään opetuksen kehittämisessä liian vähän.

Opetussuunnitelma on virallisesti koulun työn, opetuksen, arvioinnin ja kehittämisen avainasiakirja. Monet muut asiat määrittävät kuitenkin opetusta ja koulun toimintaa – jopa vahvemmin. Olisi lasten edun mukaista, jos meillä olisi tietoa enemmän ns. informaalien oppimisympäristöjen roolista oppilaiden osaamisen ja kehityksen kannalta. Niiden merkitys lienee vahvistumassa kaiken aikaa. Oppimateriaaleilla on mahdollisuus reagoida nopeimmin ja osuvimmin lasten kehitysympäristöjen muutoksiin. Tietäen oppimateriaalien vahva rooli opetuksessa, on lasten edun mukaista, että opetuksessa käytetään tutkittua oppimateriaalia. Sen laatua olisi säännöllisesti arvioitava. Tätä laadun parantamisen mekanismia ei kuitenkaan ole.

Erityisiä huolenaiheita lasten sivistyksellisten oikeuksien kannalta ovat kiusaaminen sekä koulu-tiloissa esiintyvä home ja ilman laatu. Resurssien puute ilmoitetaan tavallisimmin tavoitteiden toteutumisen kannalta havaittujen puutteiden ensisijaiseksi syyksi.

Oppimisen erityisen tuen toteutuminen

Jos oppilaalle ei voida vammaisuuden, kehityksessä viivästyksen tai tunne-elämän häiriön taikka muun niihin verrattavan syyn vuoksi antaa opetusta muuten, tulee oppilas ottaa tai siirtää erityisopetukseen. Oppilaalla, jolla taas on lieviä oppimis- ja sopeutumisvaikeuksia, on oikeus saada erityisopetusta muun opetuksen ohessa. (PL 17 §.)

Erityisopetukseen siirrettyjen tai otettujen määrä yli kaksinkertaistui vuosina 1995–2005. Tällöin näiden oppilaiden osuus ikäluokasta kasvoi 2,9 prosentista 7,3 prosenttiin. Osa-aikaista erityisopetusta saavien määrä kasvoi vuosina 2001–2004 koko ikäluokasta laskien 20 prosentista 22 prosenttiin. Aikaisempaa tilastotietoa ei näistä oppilaista ole. Poikien määrä erityisopetuksessa on ollut noin 65 prosentin vaiheilla. Lahtisen ja Strömin (2005) mukaan tilanne ruotsinkielisessä erityisopetuksessa on jokseenkin samanlainen kuin koko maassa.

Noin 17 prosenttia lukion oppilaista tarvitsee jotain apua oppimisen vaikeuksiinsa. Tarve on koulukohtaista eikä ole yhteydessä juurikaan alueellisiin tekijöihin tai opiskelijoiden yleiseen tasoon. Selvää erityisopetuksen lisäämisen tarvetta on lukioissa yleisesti sekä määrällisesti että laadullisesti. (Mehtäläinen 2005.) Syksyllä 2004 ammatillisissa oppilaitoksissa oli noin 5 prosenttia erityisoppilaita. Heistä noin kaksi kolmasosaa opiskeli integroituna samassa ryhmässä muiden opiskelijoiden kanssa. (Tilastokeskus 2006.)

Erityisopetuksessa olevien oppilaiden määrän kasvu osoittaa yhtäältä tarpeiden kasvua mutta toisaalta tarjonnan lisääntymistä rinnan tarpeiden diagnosoinnin paranemisen. Taustalla on ilmeisesti erilaisia huono-osaisuuden ketjuuntumisia perheissä ja työelämässä. Alkoholin väärinkäyttö yhdessä sen kulutuksen kasvun kanssa liittyyneen ilmiön taustatekijöihin. Esimerkkinä erityisen tuen tarpeiden yksittäisestä selitystekijästä voitaneen mainita esimerkiksi tutkimustiedot raskausaikana nautitun alkoholin haitoista sikiölle, mikä näkyy aikanaan lapsen erityisen tuen tarpeena. Alkoholin väärinkäyttö kotona heijastuu koulussa ehkä välittömimmin lasten turvattomuuden tunteena.

Häiriöpalvelujen kasvu (mielenterveyspalvelut, lastensuojelutapaukset, huostaanotot, hoitotuki, lääkkeiden käyttö yms.) on 1990-luvun alkupuolelta lähtien ollut käytössä olevien tietojen perusteella nähtävissä. Kasvuun liittyy myös investointien kasvu näihin palveluihin. Erityisopetukseen siirrettyjen ja otettujen oppilaiden tuoma valtionosuuden lisäys saattaa houkutella joissakin tapauksissa tekemään päätöksiä liian lievin perustein. Lasten oikeuksien ja yhteiskunnallisten kehittämistöimien osuvuuden kannalta olisi välttämätöntä tietää enemmän, mitä kasvulukujen taustalta löytyy.

Rehtori-, erityisopettaja- ja kuraattorihaastattelut kertovat, että oppilaiden ongelmat ovat viime vuosina hankaloituneet (erityisesti sosioemotionaaliset ja psykiatriset tapaukset) ja samalla määrällisesti lisääntyneet (mm. moniongelmaisuus). Näiden ohella monien perheiden yleisen tuen ja kasvattaja-avun tarpeet ovat lisääntyneet. (Korkeakoski 2005b; 2001.)

Arkkiatri Risto Pelkosen mukaan esimerkiksi yli kymmenvuotiaat viettävät koulupäivinä vanhempiensa kanssa aikaa keskimäärin noin 4 minuuttia, kavereiden kanssa 42 minuuttia ja television katselussa 115 minuuttia. Tämä on huono lähtökohta sosiaalisen alkupääoman kartuttamiselle, kun tiedetään, että kaksi viidestä esitetystä televisio-ohjelmasta sisältää väkivaltaa. Huolta on kannettu myös videopelien maailmasta, jossa yhdessä toimiminen ja toisesta välittäminen ovat harvinaista. (Pelkonen 2004.) Kotien erilaiset hyvinvoinnin tilanteet heijastuvat koulu- ja varhaiskasvatuksen arkeen entistä näkyvämmiin.

Annetun erityisopetuksen kasvusta huolimatta erityisen tuen tarpeita on enemmän kuin palveluja – koulun koosta riippumatta. Oppimisen tuen lisätarpeiden määrä ei kuitenkaan ollut yhteydessä opetuksen järjestäjän (kunnat) taloudellisen tilan keskeisiin tunnuslukuihin tai nämä yhteydet olivat matalia. Koulut ilmoittivat kuitenkin resurssien puutteen merkittävimmäksi syyksi siihen, miksi erityisopetusta ei anneta riittävästi. Kysymys on tällöin taloudellisista resursseista ja erityisen tuen antamiseen liittyvien ammatillisen osaamisen puutteista. (Korkeakoski 2005b.)

Tukiopetus ja oppimisen parantaminen

Tukiopetusta tulee antaa opinnoissa tilapäisesti jälkeen jääneille tai muutoin erityistä tukea tarvitseville (PL 16 §). Syksyllä 2004 tukiopetusta oli saanut keskimäärin hieman alle 15 prosenttia oppilaista. Käytännössä tukiopetusta annettiin eniten suurituntisissa välineaineissa ja jossain määrin myös kasvatuksellisten syiden vuoksi. Muista syistä poissaolot olivat määrällisesti suurin tukiopetuksen syy.

Läänien ja kuntaryhmien välillä erot ovat pieniä tukiopetukseen osallistuneiden suhteellisissa määrissä. Tukiopetus painottuu alemmille vuosiluokille ja opetuksen jälkeiseen opetukseen. Ennakoivaa tukiopetusta annetaan vähän. Tukiopetusta saavien määrä ei ollut yhteydessä erityisopetuksen lisätarpeisiin.

Tukiopetuksessa oppilaan oikeudet eivät toteudu lain kirjaimen mukaan. Koulut (yli 50 % vastanneista) ilmoittivat resurssien puutteen tärkeimmäksi syyksi sille, miksi tukiopetusta ei ollut annettu tarpeita vastaavasti. Muut syyt liittyvät lähinnä opetusjärjestelyihin. Tukiopetuksen käyttöä voitaisiin kuitenkin tehostaa. Resurssien niukkuudella ei tukiopetuksen määrää voida säädellä, vaikka opetukselle onkin ominaista yksilölliset tehtävät, yksilöllinen ajankäyttö ja ohjaus (ks. Opetushallitus 2004, 22). Mahdollisuuksia ennakoivaan tukiopetukseen tulisi vahvistaa, mikä tutkimusten mukaan on osoittautunut tehokkaaksi opetusjärjestelyksi. Yksilökohtaiset tukitoimet heikentävät aina tuottavuutta, mutta pitemmällä aikavälillä tulokset muuttuvat todennäköisesti toiseen suuntaan.

Oppilashuollon palvelut

Oppilaalla on oikeus saada maksutta opetuksen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto (PL 31 a §). Oppilashuoltoon sisältyy opetussuunnitelman mukainen oppilashuolto sekä palvelut, jotka ovat kansanterveyslaissa (66/1972) tarkoitettu kouluterveydenhuolto sekä lastensuojelulaissa (683/1983) tarkoitettu kasvatuksen tukeminen.

Oppilaita, joiden asiaa on toistuvasti käsitelty oppilashuoltotyöryhmissä, oli vuoden 2004 aineistossa noin 7 prosenttia. Oppilashuollollisten palvelujen saatavuus vaihtelee kouluittain, mutta palvelut ovat kuitenkin yleensä saatavilla kohtuullisessa ajassa, etäisyydellä ja riittävällä asiantuntemuksella. Oppilashuollollisia tarpeita on enemmän kuin näitä palveluja. Oppilashuollon kokonaissuunnitelma oli noin 57 prosentilla kouluja. (Korkeakoski 2005b.)

Oppilashuollon palvelutarpeista hammaslääkärin, kouluterveydenhoitajan ja koululääkärin palvelut koettiin koulun näkökulmasta parhaiten riittäviksi. Stakesin (2006) selvityksen mukaan kuitenkin vain noin joka kolmannessa (35 %) terveyskeskuksessa on kouluterveydenhuollon laatusuosituksen mukaan päivitetty toimintasuunnitelma. Kouluterveydenhuollon järjestämisessä esiintyi aineiston mukaan selviä puutteita esimerkiksi terveystarkastusten osalta.

Kouluille osoitetun kyselyn mukaan eniten palvelutarpeita oli mielenterveys- ja puheterapeuttien palveluissa. Moniammatillista oppilashuollon suunnittelua ja toimintaa voitaisiin tehostaa entisestään. Tällöin painopiste voisi olla entistä enemmän ennaltaehkäisevässä työssä.

Oppilaan oikeusturvan valvontaviranomaiselle (lääninhallitukset) vuosina 1999–2004 tulleiden valitusten, kanteluiden ja arvioinnin oikaisupyyntöjen määrät ovat olleet vähäisiä (keskimäärin noin 400 vuodessa). Vuosittaisen vaihtelun määrä on pieni. Tilanne kuvastanee kokonaisuutena huoltajien luottamusta koulun pyrkimykseen tukea lasten hyvinvointia (Korkeakoski 2005b; Puro 2005).

Päätelmiä erityisen tuen toteutumisesta

Erityis- ja tukiopetuksen sekä oppilashuollon palvelujen tilannetta voidaan pitää lasten kannalta kokonaisuutena tyydyttävänä. Erityisen tuen tarpeiden ja samalla myös palveluiden pitempiaikainen kasvu huolestuttaa. Palvelutarpeiden kasvun syiden selvittäminen on tärkeää. Erityis- ja tukiopetusta sekä oppilashuollon palveluja on tarpeisiin ja tarjontaan nähden riittämättömästi. (Korkeakoski 2004b.)

Resurssien niukkuudella selitetään yleisimmin erityisen tuen tarpeiden ja annettujen palvelujen välistä epäsuhdetta. Monilla opetuksen järjestäjillä saattaisi olla resursseja tukipalveluihin enemmänkin, jos myös tahtoa asian hoitamiseen löytyy.

Erityisopetuksen organisoinnissa ja erityistä tukea saavissa oppilasmäärissä on alueellisia, erityisesti maakunnallisia ja paikallisia eroja, joiden selittämiseen eivät käytettävissä olleet aineistot antaneet riittäviä perusteita. Erot annetuissa tuessa ja koetuissa tuen tarpeissa saattavat vaihdella merkittävästikin. Yhdenvertaisuuden takaamiseksi olisi syytä laatia kriteerit, joiden perusteella tarve diagnosoidaan ja oppilaan edut turvataan koko maassa. Kansallisen toimintastrategian suunnittelun kannalta olisi tärkeää tietää myös, miten vaikuttavaa erityisopetus on ja mitkä ovat sen merkittävimmät puutteet.

Kehittämis- ja arviointitarpeita

Lasten koulunkäyntiin liittyvässä päätöksenteossa oleellisia asioita ovat koulun koko, opetusryhmän koko, koulunpidon yleinen toimivuus ja kustannukset. Näiden tekijöiden merkityksestä koulun tuloksellisuuteen ei ole kuitenkaan kiistatonta tutkimustietoa. Tätä tietoa tarvitaan lisää. Kysymys on lapsen hyvän oppimisen, hyvinvoinnin ja terveyden kannalta oleellisista asioista. Yliopistojen koulutustutkimuksen, Koulutuksen arviointineuvoston ja Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskuksen yhteistyötä näissä asioissa tulisi entisestään tiivistää.

Opetussuunnitelman mukainen opetus on oppilaan oikeuksien kannalta avainasia – ei ainoastaan opetuksen tuntimäärien tai opetuksessa läsnäolon kannalta, vaan kaikkien kasvatus- ja opetustavoitteiden saavuttamisen takia. Opetussuunnitelman perusteiden ja siihen liittyvän kansallisen ja paikallisen ohjauksen merkityksestä opetustyössä ei tiedetä riittävästi. Opetushallituksen työtä kehittämisvirastona tulisi entisestään painottaa vuoropuhelussa koulutustiedon tuottajien ja oppilaitosten kanssa.

Erityisopetuksen kehittämiseksi tarvitaan lisää tietoa henkilökohtaisten opetuksen järjestämistä koskevien suunnitelmien (ns. HOJKS-suunnitelmat) tasosta ja niiden mukaan annetun opetuksen laadusta. Kysymys on laajemminkin erityisen tuen vaikuttavuudesta ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä. Se antaa lisää tietoa tehdä strategisia päätöksiä kansallista ja paikallista kehittämistä varten.

Opettajien ja opettajiksi valmistuvien erityispedagogista ja menetelmällisen eriyttämisen osaamista tulisi vahvistaa. Se luo edellytyksiä tehostaa moniammatillista yhteistyötä sosiaalityön, kotikasvatuksen, varhaiskasvatuksen sekä esi- ja kouluopetuksen välillä. Yhteistyön tarve on suurinta niissä tapauksissa, joissa lapsi tarvitsee kodin avuksi jo varhain laajempaa kasvatuksellista tukiverkkoa.

Erityistä tukea ja erityisopetusta tulisi vahvistaa jo varhaiskasvatuksessa. Tuen antamiselle tulee olla pitemmän ajan suunnitelmallinen jatkumo. Osa-aikaista erityisopetusta tulisi lisätä. Oppimisen erityisiä tukitarpeita tulisi korostaa silloin, kun opetusryhmien koosta päätetään.

Opiskelun mielekkyyden taustalla olevien tekijöiden merkitystä oppilaiden hyvään oppimiseen ja hyvinvointiin olisi tutkittava osana tukitoimia. Erityisen tuen puutteet kuuluvat tähän kokonaisuuteen. Siihen liittyvät kotitaustan vaikeudet, kiusaaminen, työrauhaongelmat, viihtymättömyys ja

opiskeltaviin asioihin liittyvä haasteettomuus – ei ainoastaan syrjäytymisvarassa olevien vaan myös koulumenestyjien osalta – sekä mahdolliset opetuksen sisällölliset ja pedagogiset puutteet.

Tieto siitä, millaisissa lasten kehitysympäristöissä tarve erityiseen tukeen syntyy tai lisääntyy, luo edellytyksiä päättää erityisen tuen antamista koskevasta kansallisesta kehittämislinjasta ja -strategiasta.

Resursseihin vetoaminen puutteiden esiintyessä on aina yleistä, mutta kouluopetuksen lisätarpeiden taustalta löytynee myös kuntatalouden ongelmia, päättäjien asenteisiin liittyviä tekijöitä ja sekä aitoja kustannustehokkuuden parantamistarpeita. Opetuksen taloudellisten edellytysten ja perusopetuksen rahoitusjärjestelmän yhteyksien arvioimista opetuksen edellytysten parantamisen kannalta tulisi jatkaa esimerkiksi Koulutuksen arviointineuvoston ja Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen yhteistyönä.

Edellä kuvatun aineiston perusteella voidaan todeta, että lasten sivistykselliset oikeudet toteutuvat Suomessa hyvin. Parantamisen ja selvittämisen kohteita on kuitenkin paljon. •

WHO-Koululaistutkimus

Suomalaiset koululaiset terveyspuntarissa

Kansainvälinen oppimistulosten tutkimusohjelma PISA kertoo suomalaislasten hyvästä osaamisesta koulussa, mutta terveystutkimukset viestivät oppilaiden oireilun yleistymisestä ja kansainvälisesti heikosta kouluviihtyvyydestä. Perheellä – vanhempien huolenpidolla, läsnäololla ja valvonnalla – on tärkeä merkitys yläkouluikäisten hyvinvoinnin kannalta.

TtT Raili Välimaa, THM Kristiina Ojala, LiT Jorma Tynjälä, TtM Mika Vuori, YM Jari Villberg ja professori Lasse Kangas toimivat WHO-Koululaistutkimuksen tutkijaryhmässä Jyväskylän yliopiston terveystieteiden laitoksen terveyden edistämisen tutkimuskeskuksessa. Tutkimuksen johtajana toimii Lasse Kannas ja päättökijana Jorma Tynjälä.

Lasten ja nuorten terveyteen ja voimavaroihin vaikuttavat monet yhteisölliset, yhteiskunnalliset sekä yksilölliset tekijät. Seuraavassa lasten ja nuorten hyvinvointia tarkastellaan heidän kasvuympäristöstään käsin. Perhe ja kouluympäristö voivat olla lasten ja nuorten tasapainoista kasvua ja kehitystä tukevia, mutta ne voivat sisältää myös kasvua uhkaavia ja vaurioittavia elementtejä.

Terveyden kokeminen

Kansainvälisen WHO-Koululaistutkimuksen vuoden 2002 tulosten mukaan suuri osa nuorista arvioi terveytensä olevan erinomainen tai hyvä, heillä ei ollut usein toistuvia oireita ja he olivat tyytyväisiä elämäänsä. Terveyden alueelliset ja sukupuolierot alkavat kuitenkin ilmetä jo nuoruusiässä.

Erityisesti Baltian maissa (lukuun ottamatta Viroa) ja Euroopan itäosissa tytöt arvioivat terveytensä ja elämänlaatunsa yleisesti huonoksi. (Torsheim ym. 2004.) Sitä vastoin vuodesta 1984 vuoteen 2006 yhä suurempi osa suomalaisista koululaista piti terveyttään erinomaisena, erityisesti pojat arvioivat terveytensä myönteisesti. (Välimaa 2004.) Korkeintaan kohtalaisena piti terveyttään vuonna 2006 suomalaisista 11–15-vuotiaista pojista joka kymmenes ja tytöistä hieman useampi.

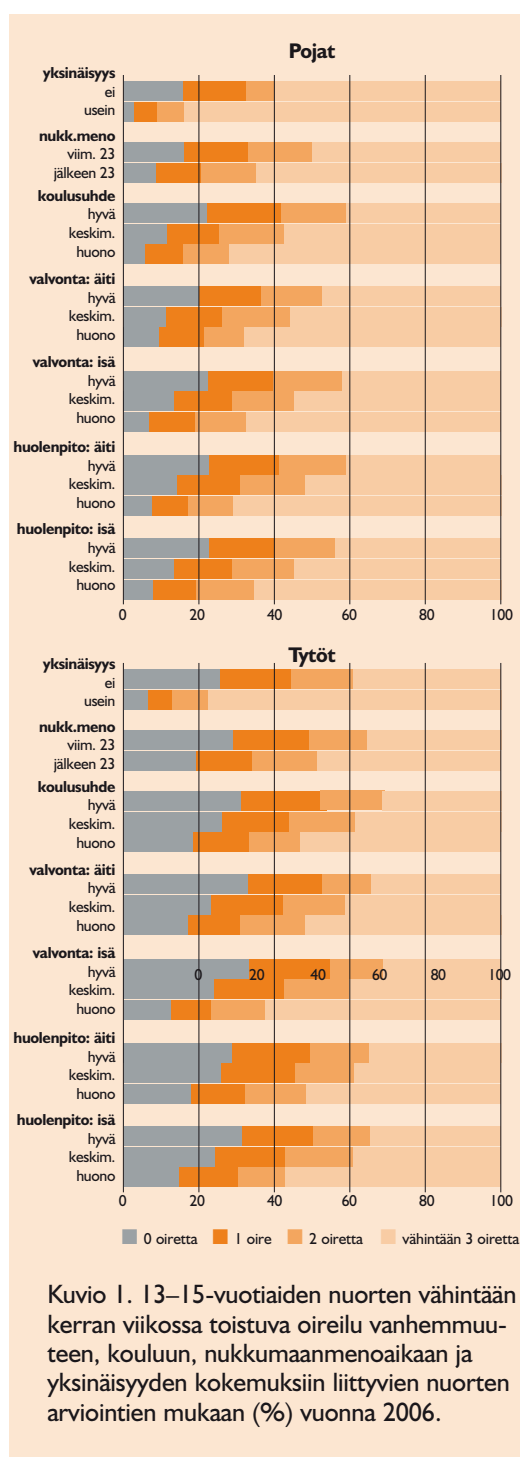
Nuoret käyttivät yleisesti särkylääkkeitä. Vuonna 2006 kyselyä edeltäneen kuukauden aikana 13–15-vuotiaista tytöistä kaksi kolmasosaa ja pojista puolet oli ottanut vähintään kerran lääkettä päänsärkyyn.

Kasvuympäristöt terveyden tukena

Vanhemmilta saatu huolenpito¹ ja heidän taholtaan koettu valvonta² sekä hyvä koulusuhde ja se ettei nuori kokenut itseään yksinäiseksi olivat yhteydessä vähäisempään oireiden kokemiseen yläkouluikäisillä tytöillä ja pojilla (Kuvio 1). Sopiva päivärhythmi eli nukkumaanmeno illalla viimeistään kello yksitoista tuki myös nuoren hyvinvointia ja vähäistä oireilua. Koulusuhdetta kuvaavaan kokonaisarvioon sisältyivät nuorten arviot omista vaikutusmahdollisuuksistaan koulussa, koulutyön vaativuudesta sekä opettajilta ja luokkakavereilta saamastaan tuesta.

1) Äitini/Isäni auttaa minua aina kun tarvitsen; antaa minun tehdä asioita, joista pidän; on rakastava; ymmärtää ongelmiani ja huoliani; pitää siitä, että päätän omista asioistani; yrittää määrätä kaikkea mitä teen; kohtelee minua kuin lasta; saa oloni tuntumaan paremmalta, kun olen pahoittanut mieleni.

2) Kuinka paljon äitisi/isäsi todella tietää siitä...? keitä ystäväsi ovat; kuinka käytät rahasi; missä vietät aikaa; si koulun jälkeen; missä olet iltaisin; mitä teet vapaa-aikanasi.

Yli puolelta yläkouluikäisistä jäi aamiainen syömättä ainakin yhtenä koulupäivänä viikossa. Kolmen aterian – aamiainen, lounas, iltateria – päivittäistä ruokarytmiä noudatti noin joka toinen suomalaisista 11-vuotiaista koululaisista. Yläkouluikäisistä 13- ja 15-vuotiaista pojista noin 40 prosenttia ja vajaa 30 prosenttia tytöistä söi kaikki kolme kysyttyä ateriaa jokaisena koulupäivänään vuonna 2002. Koululaisia, joiden ruokailu muodostui pääsääntöisesti muunlaisesta syömisestä kuin kokonaisista aterioista, oli muutama prosentti pojista ja noin 10 prosenttia tytöistä. Epäsäännölliseen ateriointiin olivat tytöillä yhteydessä viikoittainen alkoholin käyttö ja tupakointi, pojilla hampaiden harjaamattomuus ja vähäinen liikunnan harrastaminen. (Ojala ym. 2006, Ojala 2006.)

Nuorten vuorovaikutusta läheisiinsä tarkasteltiin pyytämällä nuoria arvioimaan kuinka helppona tai vaikeana he pitävät itseä todella vaivaavista asioista puhumista äidille, isälle ja parhaalle ystävälle. Ystävät olivat 11–15-vuotiaille tytöille ja pojille luottohenkilöitä, joiden puoleen oli helppo kääntyä omissa asioissa. Äidille puhuminen sinnitteli toisella sijalla, vaikka 15-vuotiaista tytöistä joka neljäs ja pojista joka viides piti sitä vaikeana. Isälle puhuminen ei missään ikäryhmässä yltänyt samaan helppouteen kuin äidille puhuminen, 15-vuotiaista tytöistä puolet ja pojista joka neljäs piti sitä vaikeana.

Tulokset haastavat pohtimaan erityisesti isän roolia perheessä – ja ehkä perheiden kohtaamisen kulttuuria ja vuorovaikutussuhteita yleisimminkin. Ystävät ovat yläkouluikäisten tärkeitä, mutta monet tapahtumat ja tunteet nuorten elämässä kaipaivat myös aikuisen näkökulmaa ja tukea antavaa läsnäoloa.

Ravintoa keholle ja mielelle

Yläkouluikäisessä perheen vaikutus nuoren ruokatottumuksiin heikkenee ja kavereiden vaikutus vahvistuu. Haaveet täydellisestä vartalosta ja mainonta vaikuttavat myös syömiseen. Ikävaihe on erityisen tärkeä, sillä ne koululaiset, joiden ruokatottumukset muodostuvat terveelliseksi aikaisessa vaiheessa, säilyttävät todennäköisemmin nämä tottumukset jatkossakin.

WHO-Koululaistutkimuksen ruokatulokset vuodelta 2006 olivat myönteisiä vuoden 2002 tuloksiin verrattuna. Hedelmien ja kasvien päivittäinen syöminen oli yleistynyt, päivittäinen karkkien syöminen ja limsojen juominen oli harvinaistunut ja vähärasvaisen tai rasvattoman maidon päivittäinen juominen oli lähtenyt hienoiseen nousuun. Kokonaan maitoa juomattomien nuorten osuus jäi alle kymmenyksen.

Vaikka tulokset ovat myönteisiä aikaisempiin verrattuna, hyvinä niitä ei voida pitää. Merkittävällä osalla nuorista ei ole ravitsemussuosituksen mukainen ruokavalio. Kasvien päivittäinen syöminen ei vastaa ravitsemussuosituksia 5–6 kourallisesta/annoksesta päivässä. Vuonna 2006 vain joka viides poika ja kolmas tyttö söi päivittäin hedelmiä. Vihanneksia söi päivittäin joka viides poika ja neljäs tyttö. Lähes kaksi kolmasosaa yläkouluikäisistä popsi makeisia vähintään kahtena päivänä viikossa. Reilusti yli puolet 9-luokkalaisista pojista ja kolmannes tytöistä joi limsaa vähintään kahtena päivänä viikossa.

Kansainvälisten WHO-Koululaistutkimuksen tulosten perusteella eurooppalainen koululainen söi hedelmiä sitä yleisemmin, mitä paremmin nuori koki perheensä tulevan taloudellisesti toimeen ja mitä korkeampi oli vanhempien ammattiasema (Vereecken ym. 2005). Janssen ym. (2006) raportoivat alemman sosioekonomisen aseman, epäterveellisen syömisen ja lihavuuden yhteyksistä.

Perheiden ruuanlaitolle ja syömiselle antamat merkitykset kuitenkin vaihtelevat eri kulttuureissa. Esimerkiksi säännöllisen aterioinnin kannalta Suomessa perheen sosioekonomista asemaa tärkeämpi tekijä näyttäisi olevan perheen yhteinen ruokailu ja nuoren kokemus huolenpito vanhempien taholta (Ojala ym. 2006). Arkinen perheruokailu on yleistynyt noin 10 prosenttia vuoteen 1998 verrattuna. Vuonna 2006 yli puolessa suomalaisperheistä, joissa on 5.-luokkalainen koululainen, syötiin koulupäivinä yhteinen ateria. Viikonloppujen perheen yhteinen ateriointi on säilyttänyt suosionsa, silloin yli 70 prosenttia viides- ja seitsemäsluokkalaisista ja 65 prosenttia yhdeksäsluokkalaisista koululaisista ilmoitti ruokailevansa yhdessä perheensä kanssa. (Ojala 2006.)

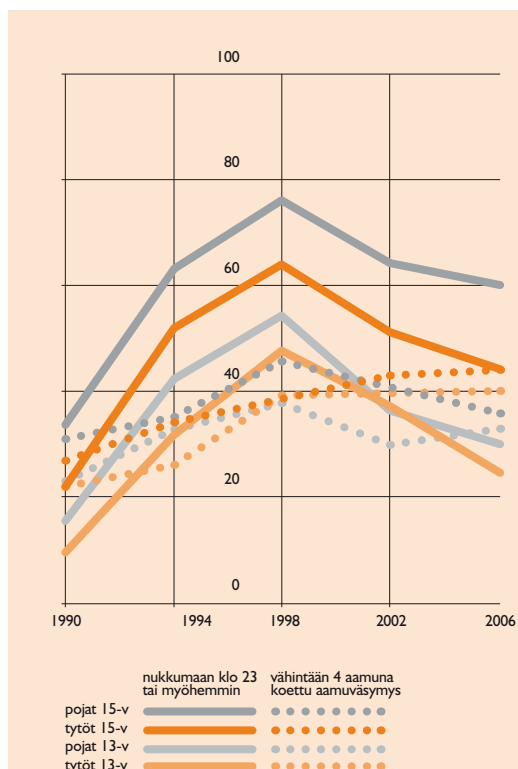
Aterioita suomalaisperheissä valmistetaan paljon, vaikkeivät kaikki perheenjäsenet ehdi varsinkin arkisin yhtä aikaa syömään. Vain 6–14 prosenttia koululaisista ilmoitti, ettei perheessä ole varsinaista ateriaa koulupäivinä vaan jokainen ottaa itselleen syötävää. Viikonloppuisin vastaavat osuudet olivat vielä pienempiä (4–7 %).

Aterioitten valmistaminen on aikuisten vastuulla, sillä ruuanlaittoon 9.-luokkalaiset koululaiset osallistuivat melko vaatimattomasti. Suurin osa pojista, lähes puolet, ei ollut auttanut ruuanlaitossa tai laittanut itse ruokaa kertaakaan viimeisten seitsemän päivän aikana. Tyttöjen yleisin vastaus oli yhtenä tai kahtena päivänä (46 %). Joka päivä keittiössä auttoi tai valmisti itse ruokaa 2 prosenttia pojista ja 3 prosenttia tytöistä. (Ojala 2006.)

Virkistävätkö nuorten nukkumistottumukset?

Nuorten nukkumistottumuksissa, kuten nukkumaanmenoajoissa ja yön pitempänä, tapahtui 1980-luvulla vain vähäisiä muutoksia. Vuosien 1990 ja 1998 välillä suhteellisen myöhään kouluviikolla nukkumaan menevien osuus lisääntyi ja kouluviikon aikainen yöni lyheni (Tynjälä, Välimaa 2000, Tynjälä ym. 2002) (Kuvio 2). Vuoden 1998 jälkeen kouluviikolla myöhään valvominen vähentyi ja nuoret nukkuivat jonkin verran pidempään kouluöisin (Tynjälä, Kannas 2004). Myönteisestä kehityksestä huolimatta vuonna 2006 neljä kymmenestä 13-vuotiaasta ja vain joka viides 15-vuotias nukkuu kouluöisin vähintään yhdeksän tuntia, mitä on unitutkimuksissa pidetty ihanteellisena yön pitempänä 10–17-vuotiailla. Viikonloppuisin nuoret nukkuivat 1,5 tunnista lähes kahteen tuntiin pidempää yötä kuin kouluöisin.

Kouluaamuisin koetussa väsymyksessä ei ilmennyt selkeää trendiä vuosien 1984 ja 1990 välillä. Sen sijaan vuodesta 1990 vuoteen 1998 vähintään neljänä kouluaamuna viikossa koettu väsymys yleistyi jyrkästi kaikissa ikäryhmissä tytöillä ja pojilla (Tynjälä ym. 2002). Tämä osuus pieneni vuosien 1998 ja 2006 välillä lukuun ottamatta 13- ja 15-vuotiaita tyttöjä. Vuoden 2006 aineistossa vanhimpien tyttöjen aamuväsymyksen syynä kouluviikolla voi olla runsas tietokoneen käyttö, mikä vähentää nukkumiseen käytettävää aikaa. Sukupuolten väliset erot olivat kuitenkin yleensä vähäisiä kaikkina tutkimusvuosina ja aamuväsymys oli selvästi yleisempää 13- ja 15-vuotiaisiin verrattuna.

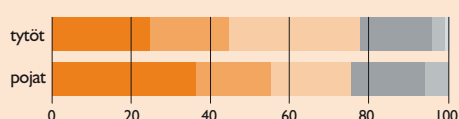

Kuvio 2. Kouluviikolla kello 23 tai myöhemmin nukkumaan menevien osuudet sekä vähintään neljänä kouluaamuna väsymystä kokeneiden 13- ja 15-vuotiaiden osuudet vuodesta 1990 vuoteen 2006 (%).

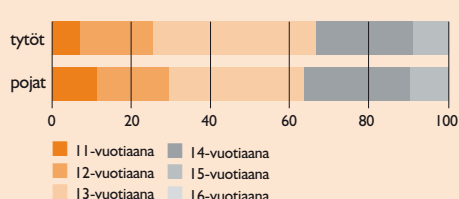
Tupakkaan ja alkoholiin tutustutaan varhain

Peruskoulun 9-luokkalaisilta kysyttiin ensimmäisiä alkoholi- ja tupakkakokeiluja. Ensimmäinen alkoholin juomiskerta (enemmän kuin vain pieni määrä alkoholia) oli pojilla yleisimmin 13–15-vuotiaana. Tytöt tutustuivat alkoholiin poikia yleisemmin jo 13-vuotiaana. Noin kolmasosa pojista ja tytöistä vastasi, ettei ole koskaan juonut alkoholia. Ensimmäiset humalakokemukset sijoittuivat samoihin ajankohtiin kuin alkoholikokeilut, kolmannes pojista oli ollut humalassa jo 13–14-vuotiaana, tytöistä 37 prosenttia. Pojista noin joka kymmenes ja tytöistä 6 prosenttia ilmoitti olleensa humalassa 12-vuotiaana tai nuorempana. 15-vuotiaista pojista ja tytöistä reilu 40 prosenttia ilmoitti, ettei ole ollut humalassa.

päivittäin tupakoivat

vähintään 4 kertaa humalassa

Kuvio 3. Ensimmäisten tupakka- ja humalakokeilujen ajoittuminen kyselyhetken päivittäisen tupakoinnin ja elämänaikaisen humalakokemusten mukaan, 15-vuotiaat (%).

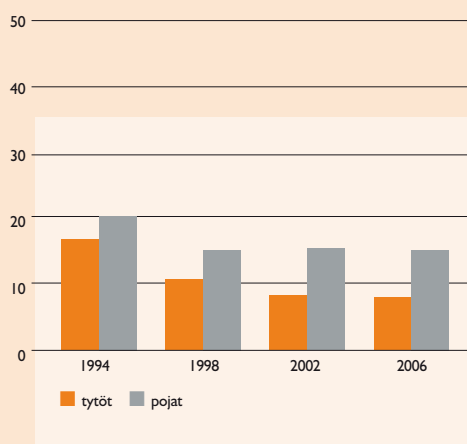
Nuoret näyttävät olevan hieman paremmin turvassa tupakka- kuin alkoholikokeiluilta. Silti ensimmäisen savukkeen polttaminen ajoittui neljänneksellä pojista jo alakouluikään. Tyttöillä alakouluiässä tapahtuneet tupakointikokeilut olivat harvinaisempia kuin pojilla, kuitenkin joka kahdeksas tyttö poltti ensimmäisen savukkeensa ennen yläkouluun tuloa.

WHO-Koululaistutkimuksen mukaan nuorten humalajuominen ja tupakointi ovat laskusuunnassa. Itsensä vähintään neljästi humalaan asti juoneita nuoria oli 13-vuotiaissa 2 prosenttia, 15-vuotiaissa 36 prosenttia, tyttöillä vastaavat luvut olivat 4 ja 27. Vuonna 2006 päivittäin tupakoivia poikia 13-vuotiaista 3 prosenttia ja 15-vuotiaista 19 prosenttia, Tyttöillä vastaavat prosentiosuudet olivat 5 ja 15.

Alkoholia usein humalaan asti juoneista sekä päivittäin tupakoi- vista nuorista useimmat olivat aloittaneet kokeilut jo varhain. Yli neljä kertaa humalassa olleista 15-vuotiaista pojista joka kymmenes oli ollut ensimmäisen kerran humalassa jo 11-vuotiaana, joka kolmas 12-vuotiaana. Usein humalaan juoneista tytöistä 7 prosenttia oli kokenut ensimmäisen humalansa 11-vuotiaana ja joka neljäs 12-vuotiaana. Kyselyajankohtana päivittäin tupakoi- vista 15-vuotiaista pojista reilu kolmasosa ja tytöistä neljäsosa oli polttanut ensimmäisen savukkeensa jo alle 11-vuotiaana. Päivittäin tupakoi- vista tytöistä vain kolme prosenttia oli polt- tanut ensimmäisen savukkeensa vasta 15-vuotiaana. (Kuvio 3.) Kyselyhetkellä tupakoimattomista pojista ja tytöistä noin 60 prosenttia ei ollut lainkaan kokeillut tupakkaa.

Koulukiusaaminen alakoulussa

Alakoulun viidesluokkalaisten kokema koulukiusaaminen on hieman vähentynyt yhdeksänkymmentäluvun alkupuolelta. Kuitenkin noin joka kahdeksatta poikaa ja joka kymmenettä tyttöä kiusataan vähintään kaksi tai kolme kertaa kuukaudessa. (Kuvio 4.) Vähintään viikoittain koulukiusaamisen uhriksi jou- tuu pojista 7 prosenttia ja tytöistä 3 prosenttia.

Kuvio 4. Vähintään kaksi tai kolme kertaa kuukaudessa kiusatuiksi tul- leiden 11-vuotiaiden osuudet, (%).

WHO-Koululaistutkimus

■ WHO-Koululaistutkimus (*Health Behaviour in School-aged Children, HBSC Study*) on vuonna 1984 perustettu kansainvälinen tutkimushanke. Sen tavoitteena on tuottaa tietoa kouluikäisten lasten ja nuorten terveyden kokemuksista ja terveystietoisuudesta toistuvien aineistonkeräysten avulla, tiedottaa tuloksista ja tukea kouluikäisten terveydenedistämistyötä kussakin tutkimusmaassa ja kansainvälisesti yhteistyössä Maailman terveysjärjestön (WHO) ja kansallisten viranomaisten kanssa.

WHO-Koululaistutkimuksen kansallisesti edustavat, 11-, 13- ja 15-vuotiaiden koululaisten kyselyaineistot on kerätty standardoituilla kyselylomakkeella neljän vuoden välein vuodesta 1986 lähtien (Currie ym. 2002, Kannas 2004). Tässä artikkelissa esitettävät tulokset perustuvat vuosina 1984–2006 tehtyjen tutkimusten aineistoihin (Roberts ym. 2004, Villberg, Tynjälä 2004). Vuonna 2006 Suomea koskevan tutkimuksen aineisto muodostui suomenkielisessä perusopetuksessa olevien 2 510 pojan ja 2 739 tytön vastauksista. •

Johtopäätöksiä

Tutkimustulokset korostavat lasten ja nuorten kasvuolosuhteiden merkitystä heidän hyvinvointinsa ja terveytensä tukemisessa. Toimiva vuorovaikutus kotona, koulussa saadut kokemukset hyväksytyksi tulemisesta ja omana itsenä kelpaamisesta ovat tärkeitä kasvamisen peruspilareita. On tärkeää, että koulun ja lähiyhteisön aikuiset ovat lasten ja nuorten tavoitettavissa ja ottavat heidät huomioon lasta ja nuorta kunnioittavalla tavalla. Turvallinen koulu, joka mahdollistaa itsensä ilmaisemisen ja tukee myös koulun aikuisten hyvinvointia on hyvä lähtökohhta ihmisenä kasvamiselle. Koulussa on myös isoja oppimisen haasteita. Tulokset osoittavat päihteiden olevan osalle alakoululaisista tuttuja. Siksi päihdeopetuksen oikea-aikainen ajoitus, menetelmät ja sisällöt vaativat kehittämistä.

Myös terveellisestä syömisestä nuorten tulisi saada samansuuntaisia viestejä kotoa, koulusta, terveydenhuollosta, järjestöiltä, joukkotiedotusvälineistä ja valtion taholta. Terveellisen ruokatottumusten imagoa tulisi edistää ja nuorille maistuvien vaihtoehtojen saatavuutta parantaa.

Nuorten liikunta- ja ruokatottumuksiin sekä käsityksiin omasta painosta ja pyrkimyksiin laihtuttaa vaikuttavat monet yhteisölliset ja yhteiskunnalliset tekijät – kyse ei ole vain yksilön valinnoista. Erityisesti poikien ylipainoisuuden ehkäisyssä ollaan haasteiden edessä, sillä kevyt ruokavalio ja liikuminen energiankulutuksen vuoksi eivät näytä puhuttelevan normaali- tai lievästi ylipainoisia poikia (Ojala ym. b 2006). Suomalaispoikien ylipainoisuus oli yleisempää kuin WHO-Koululaistutkimukseen osallistuvissa maissa keskimäärin.

Uni on tärkeä terveyden ja hyvinvoinnin resurssi sekä oppimisen tuki. Kiireinen elämänrytmi ei tue tasapainoista päivärhythmiä, joten riittävän unen ja säännöllisen nukkumisrytmin tärkeyttä tulee toistuvasti välittää oppilaiden vanhemmille ja kaikille nuorten parissa työskenteleville. Kouluterveydenhuollon vastaanotoilla nukkumistottumukset ovat oleellinen osa selvitetäessä lasten ja nuorten hyvinvointia ja jaksamista. Uni- ja lepotema vaatii riittävästi oppitunteja myös koulun terveysopetuksessa. Rauhoittumiselle olisi hyvä varata tilaa myös koulupäivään. Jääkö kaikille perheenjäsenille työn, koulun ja muiden tehtävien ja harrastusten jälkeen riittävästi aikaa rentoutumiseen, joutenoloon ja nukkumiseen? •

Kouluterveyskysely 1997–2006

Yläluokkalaisten ja lukiolaisten hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin trendit

Valtaosa yläluokkalaisista ja lukiolaisista nuorista voi hyvin. Kouluterveyskyselyn tuloksien mukaan 14–18-vuotiaiden elinolojen ja terveystottumusten positiivisesta kehityksestä huolimatta nuorten terveydessä ei kuitenkaan ole nähtävissä vastaavaa positiivista kehitystä. Pahoinvointi ja epäterveelliset tottumukset kasaantuvat noin joka kuudennelle nuorelle.

Minna Pietikäinen on filosofian tohtori, Stakesin erikoistutkija, joka toimii vastavana tutkijana Kouluterveyskyselyssä.

Kouluterveyskyselyssä kerätään tietoja oppilaiden koulukokemuksista, koulujen ja oppilaiden työoloista sekä oppilaiden terveydestä ja elämäntavoista. Kyselylomaketta uudistetaan kahden vuoden välein parillisina vuosina.

Elinolot

Nuorten elinoloissa on tapahtunut pääosin myönteisiä muutoksia. Vanhempien työttömyys on vähentynyt ja nuorilla on aiempaa enemmän käytössään rahaa viikoittain.

Vanhemmat tietävät lastensa viikonloppuiltojen viettopaikan aiempaa paremmin, joskin edelleen reilu kolmasosa yläluokkalaisista ja lukiolaisista ilmoitti, ettei heidän vanhempansa tiedä heidän viikonloppuiltojen viettopaikkaa. Vanhemmat tietävät huonommin poikiensa kuin tyttäriensä viikonloppu illanviettopaikan. Yläluokkalaisten poikien vanhemmista 35 prosenttia ja lukiolaispoikien vanhemmista 39 prosenttia ei tiedä lastensa viikonloppuiltojen viettopaikkaa. Tyttöjen vastaavat osuudet olivat 4 prosenttiyksikköä suuremmat.

Niiden osuus, joilla ei ole yhtään läheistä ystävää, on pysynyt ennallaan. Edelleenkin pojat ilmoittivat tyttöjä yleisemmin, ettei heillä ole lainkaan läheisiä ystäviä. Peruskoulun yläluokilla vailla läheisiä ystäviä oli 16 prosenttia ja lukiossa 12 prosenttia pojista. Vastaavat osuudet tytöistä olivat yli puolet pienemmät.

Rikkeiden tekeminen on vähentynyt lukiolaispojilla 14 prosentista 8 prosenttiin vuodesta 2001/2002 vuoteen 2005/2006. Tytöillä rikkeiden tekeminen on pysynyt ennallaan 5 prosenttiyksikössä. Yläluokkalaisilla pojilla rikkeiden tekeminen on vähentynyt 28 prosentista viidennekseen ja tytöillä 17 prosentista 13 prosenttiin neljässä vuodessa. Myös fyysistä uhkaa vuoden aikana kokeneiden osuus on vähentynyt lukiolaisilla; pojilla joka neljänestä 18 prosenttiin ja tytöillä 12 prosentista 9 prosenttiin. Yläluokkalaisilla fyysisen uhan kokeminen on pysynyt ennallaan, pojilla runsaassa viideksennessä ja tytöillä 13–14 prosentissa.

Kouluolot

Myös kouluoloissa on tapahtunut paljon myönteisiä muutoksia. Koulussa kuulluksi tuleminen parantui vuoteen 2003/2004 saakka. Vuonna 2005/2006 koettiin koulussa kuulluksi tuleminen kuitenkin aiempaa huonommaksi: yläluokkien pojista joka

kolmas ja tytöistä 29 prosenttia koki, ettei tule kuulluksi. Lukiossa joka viides koko ettei tule kuulluksi koulussa.

Keskimäärin puolet yläluokkalaisista ja 40 prosenttia lukiolaisista koki, ettei heidän mielipiteitään oteta huomioon koulutyötä kehitettäessä. Ongelmat työilmapiirissä vähentyivät sekä lukiossa, että yläluokilla (vuoteen 2003/2004 saakka): yläluokilla joka kolmannesta 27 prosenttiin ja lukiossa 16 prosentista reiluun kymmenennekseen. Hyvä kehitys kuitenkin pysähtyi yläluokilla vuonna 2005/2006.

Fyysiset työolot ovat parantuneet erityisesti lukiossa: vuonna 1998/2000 55 prosenttia ja kuusi vuotta myöhemmin 45 prosenttia koki puutteita fyysisissä työoloissa. Peruskoululaisista 58 prosenttia koki koulun fyysisissä työoloissa puutteita, prosenttiosuus on pysynyt koko tutkimusajan lähes ennallaan.

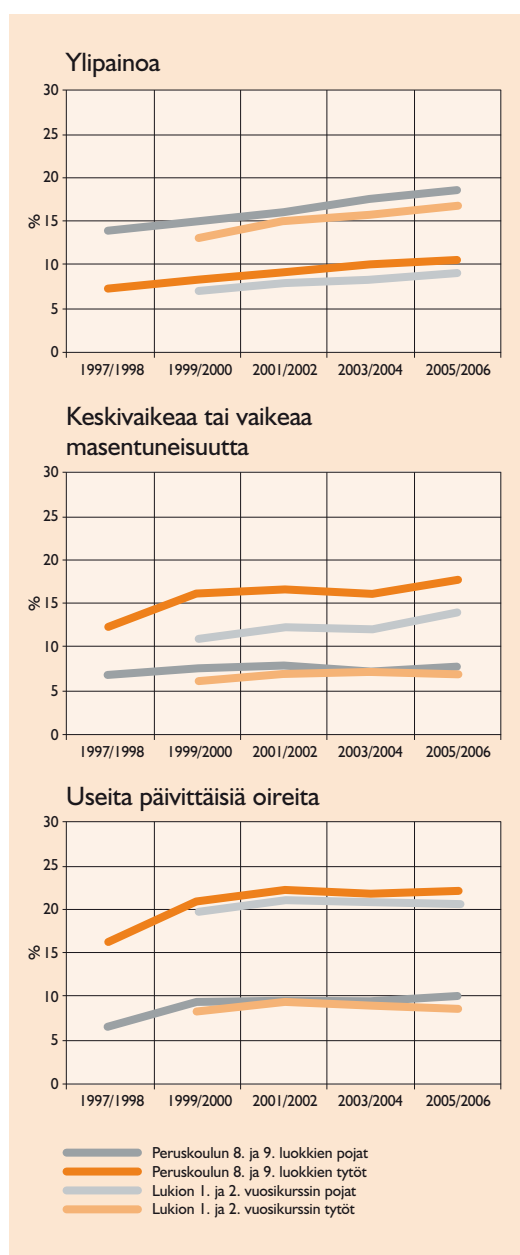
Koulukiusaus on pysynyt ennallaan sekä yläluokilla että lukioissa. Yläluokkalaisista pojista 8 prosenttia ilmoitti tulleen koulukiusatuksi vuonna 1997/1998 ja 9 prosenttia vuonna 2005/2006. Yläluokkaisten tyttöjen ilmoittama koulukiusatuksi tuleminen on pysynyt 5 prosenttiyksikössä. Lukiolaisista pojista 2 prosenttia ja tytöistä 1 prosentti on ilmoittanut tulleen koulukiusatuksi.

Terveys

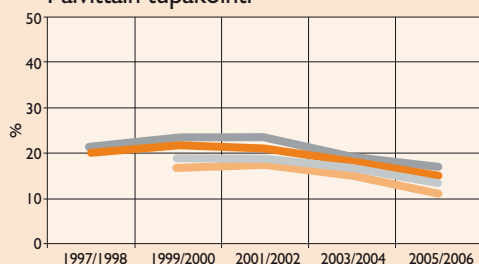
Vähintään kahdesta päivittäisestä oireesta (kivut, jännittyneisyys, väsymys tms.) kärsi vuonna 2005/2006 joka kymmenes yläluokkalainen ja lukiolainen poika ja joka viides tyttö. Useat päivittäiset oireet ovat lisääntyneet selvästi yläluokkalaisilla kahdeksassa vuodessa; pojilla 7 prosentista 10 prosenttiin ja tytöillä 16 prosentista 22 prosenttiin. Lukiolaisilla useat päivittäiset oireet ovat pysyneet lähes ennallaan.

Sekä peruskoulun yläluokkien että lukion oppilaiden ylipainoisuus on lisääntynyt vuosi vuodelta. Kuuden vuoden aikana ylipainoisten osuus yläluokkalaisista on kasvanut 11 prosentista 15 prosenttiin ja lukiolaisista 9 prosentista 13 prosenttiin. Ylipainoisuus on pojilla yleisempää kuin tytöillä: pojista lähes viidesosa ja tytöistä noin kymmenesosa oli ylipainoisia vuonna 2005/2006.

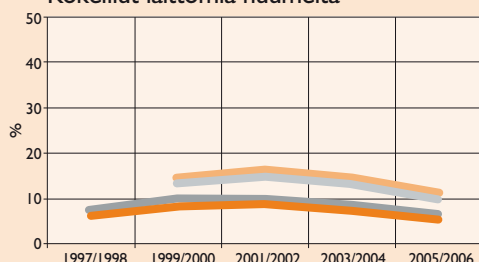
Keskivaikea tai vaikea masentuneisuus on sen sijaan lisääntynyt erityisesti tytöillä. Masentuneisuutta on tytöillä enemmän kuin pojilla: vuonna 2005/2006 yläluokilla 18 prosenttia ja lukiossa 14 prosenttia tytöistä oli vaikeasti tai keskivaikkeasti masentuneita. Vastaavat prosenttiosuudet pojilla olivat 8 prosenttia yläluokilla ja 7 prosenttia lukiossa. Koulu-uupumusta mitattiin ensimmäistä kertaa vuosina 2005/2006. Sitä oli 12 prosentilla yläluokkalaisista pojista ja 13 prosentilla yläluokkalaisista tytöistä. Lukiolaistytöillä koulu-uupumusta oli 14 prosentilla ja pojilla 9 prosentilla.

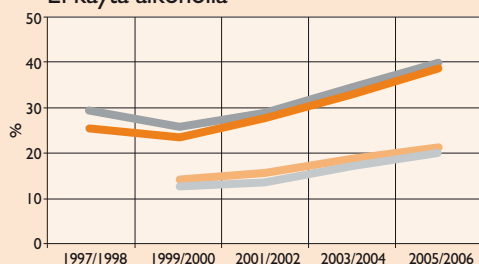
Päivittäin tupakointi

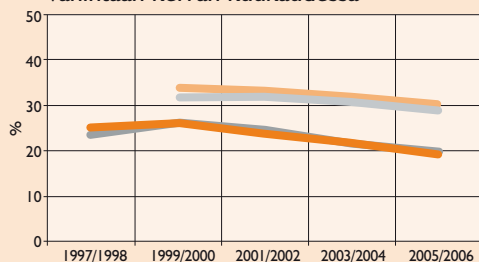
Kokeillut laittomia huumeita

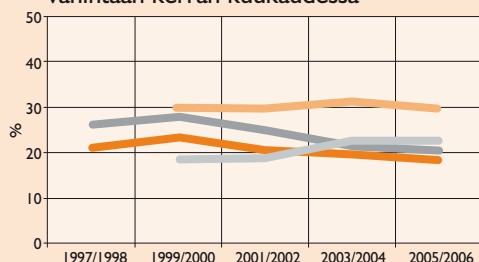
Ei käytä alkoholia

Käyttää alkoholia vähintään kerran kuukaudessa

Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa

— Peruskoulun 8. ja 9. luokkien pojat
 — Peruskoulun 8. ja 9. luokkien tytöt
 — Lukion 1. ja 2. vuosikurssin pojat
 — Lukion 1. ja 2. vuosikurssin tytöt

Päihteiden käyttö

Päivittäin tupakointi on vähentynyt vuodesta 1999/2000 vuoteen 2005/2006 sekä yläluokkalaisilla tytöillä että pojilla. Myös lukion 1. ja 2. vuosikurssilla päivittäin tupakointi vähentyi vuoden 2001/2002 jälkeen sekä pojilla että tytöillä.

Vähintään kerran kuukaudessa alkoholia käyttävien peruskouluisten osuus laski kuuden viime vuoden aikana sekä pojilla että tytöillä. Lukiolaisilla alkoholin käytön useus muuttui samalla aikavälillä vähemmän.

Sen sijaan tosi humalaan vähintään kerran kuukaudessa juovien osuus lisääntyi lukiolaisilla selvästi vuodesta 2001/2002 vuoteen 2003/2004. Humalaan juominen kääntyi sen jälkeen laskuun lukiolaispojilla, mutta pysyi tytöillä lähes ennallaan. Yläluokkalaisilla humalajuominen sen sijaan on laskenut koko tutkimusajan. Yläluokkalaistyttöillä ja -pojilla tosi humalaan juominen on vähentynyt vuodesta 1999/2000 alkaen.

Erityisen positiivista on täysin raittiitten osuuden lisääntyminen, yläluokkalaisilla pojilla 26 prosentista 40 prosenttiin ja tytöillä 23 prosentista 38 prosenttiin. Lukiolaisilla raittiiden osuus lisääntyi maltillisemmin, pojilla 14 prosentista 21 prosenttiin ja tytöillä 13 prosentista 20 prosenttiin.

Laittomien huumeiden kokeilut vähentyivät vuodesta 2001/2002 alkaen. Laittomien huumeiden kokeilut olivat koko tutkimusajan pojilla yleisempiä kuin tytöillä.

Asenteet päihteiden käyttöä kohtaan

Päivittäin vähintään 10 savukkeen polton hyväksyvien yläluokkalaisten ja lukiolaisten osuus lisääntyi vuoteen 2001/2002 saakka. Sen jälkeen päivittäin tupakoinnin hyväksyvien osuus on lähtenyt laskuun. Vuonna 2005/2006 yläluokkien ja lukioiden pojista joka neljäs ja tytöistä joka viides hyväksyi päivittäin tupakoimisen.

Myös kerran viikossa humalaan juomisen hyväksyvien osuus lisääntyi 2001/2002 vuoteen saakka. Tämän jälkeen asenteet tiukentuivat. Vuonna 2005/2006 yläluokkalaisista pojista 36 prosenttia ja tytöistä 28 prosenttia hyväksyy humalan kerran viikossa. Vastaavat prosenttiosuudet olivat lukiolaisilla 42 ja 29 prosenttia.

Samoin marihuanan säännöllisen polttamisen hyväksyvien prosenttiosuus kääntyi laskuun vuonna 2001/2002. Vuonna 2005/2006 yläluokkalaisista pojista 5 prosenttia ja lukiolaisista pojista 7 prosenttia hyväksyi marihuanan säännöllisen polttamisen. Yläluokkalaisista ja lukiolaisista tytöistä 2 prosenttia hyväksyi säännöllisen marihuanan polttamisen.

Kouluruokailu, liikunta ja nukkuminen

Kouluruokaa syömättömien osuus vähentyi peruskoulun 8. ja 9. luokilla vuodesta 1999/2000 alkaen, pojilla 8 prosentista 5 prosenttiin ja tytöillä 9 prosentista 5 prosenttiin. Myös lukiolaisilla kouluruokaa syömättömien osuus laski sekä pojilla että tytöillä.

Huolestuttavaa on, että peruskoululaisista ainoastaan joka kolmas ja lukiolaisista 40 prosenttia syö kaikki aterianosat koululounaalla. Joka viides yläluokkalainen ja joka kuudes lukiolainen jättää vähintään kaksi aterianosaa syömättä. Pojat jättävät yleisimmin syömättä salaatin ja tytöt jättävät yleisimmin juomatta maidon tai piimän.

Liikuntaa harvemmin kuin kerran viikossa vapaa-aikanaan harrastavien osuus vähentyi hieman vuodesta 1999/2000, erityisesti peruskoulun pojilla (11 % → 9 %) ja tytöillä (10 % → 7 %). Lukiolaisilla pojilla (10 % → 9 %) ja tytöillä (9 % → 8 %) liikunnallisesti passiivisten osuus pysyi lähes ennallaan.

Arki-iltaisin myöhään valvominen vähentyi vuonna 2003/2004, mutta on sen jälkeen palannut vuoden 2001/2002 tasolle. Myöhäinen nukkumaanmeno aika oli pojille tyypillisempi kuin tytöille. Vuonna 2005/2006 yläluokkalaisista pojista 29 prosenttia ja lukiolaisista pojista 45 prosenttia meni nukkumaan kello 23 jälkeen koulupäiviä edeltävinä iltoina. Vastaavat osuudet tytöistä olivat 20 ja 27 prosenttia.

Kouluterveydenhuolto ja oppilashuolto

Yläluokkalaisista pojista ja tytöistä joka kymmenes koki kouluterveydenhoitajan vastaanotolle pääsyn melko tai erittäin vaikeaksi vuonna 2005/2006. Vastaavat prosenttiosuudet lukiolaisilla pojilla on 15 prosenttia ja tytöillä 18 prosenttia. Lääkärin vastaanotolle pääsy koettiin tätäkin vaikeammaksi. Yläluokkalaisista pojista 41 prosenttia ja tytöistä puolet koki lääkärin vastaanotolle pääsyn melko tai erittäin vaikeaksi, lukiolaispojista 36 prosenttia ja -tytöistä 47 prosenttia.

Joka kymmenes yläluokkalainen ja lukiolainen ilmoitti, ettei saa apua koulunkäynnin ja opiskelun vaikeuksiin koulusta eikä kotoa. Lukiolaisilla pojilla avun saanti on hieman parantunut, muilla pysynyt ennallaan 2001/2002 ja 2005/2006 välisenä aikana. Nuorilta kysyttiin vuosina 2005/2006, kuinka hyvin he saavat apua muihin kuin koulunkäyntiin liittyviin asioihin terveydenhoitajalta, lääkäriltä, koulupsykologilta, kuraattorilta ja opettajalta. Yläluokkalaisista pojista 14 prosenttia ja tytöistä 12 prosenttia ilmoitti, ettei saa apua keneltäkään edellä mainituista. Vastaavasti lukiolaisista pojista ja tytöistä joka kymmenes ilmoitti, ettei saa apua keneltäkään.

Yhteenveto

Valtaosa yläluokkalaisista ja lukiolaisista nuorista voi hyvin. Pahoinvointi ja epäterveelliset tottumukset kasaantuvat noin joka kuudennelle nuorelle.

Peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisten ja lukioden 1.- ja 2.-vuosikurssilaisten elinolot kehittyivät positiiviseen suuntaan. Kouluolot kehittyivät hieman aiempaa parempaan suuntaan. Kuitenkin koulussa kuulluksi tuleminen huonontui hieman ja oppilaiden osallisuuden sekä fyysisten työolojen edelleen kehittäminen on tarpeen. Koulukiusaus ei ole tähänastisilla toimenpiteillä vähentynyt.

Nuorten terveys on monelta osin huonontunut. Erityisesti ylipaino, masentuneisuus ja koulu-uupumus ovat nousseet huolen aiheina. Terveystottumuksissa oli paljon positiivista muutosta, mm. päihteiden käyttö on vähentynyt aiemmista vuosista ja asenteet päihteiden käyttöä kohtaan ovat tiukentuneet. Myös raittiiden osuus on jatkuvasti lisääntynyt. Kuitenkin humalajuominen on edelleen varsin yleistä sekä yläluokkalaisilla että erityisesti lukiolaisilla.

Kouluterveyskysely

■ Kouluterveyskysely tuottaa tietoa nuorten elinoloista, kouluoloista terveydestä, terveys-tottumuksista, -osaamisesta sekä oppilas- tai opiskelijahuollosta kuntien ja koulujen käyttöön. Tiedot kerätään samoissa kunnissa joka toinen vuosi opettajan ohjaamassa luokkakyselyssä. Kyselyjen tekeminen pääosin samalla lomakkeella, samaan aikaan vuodesta ja samalla menetelmällä mahdollistaa kouluja ja koululaisia koskevan vertailukelpoisen tiedon saannin kahden vuoden välein.

Kunta- ja koulukohtaiset tulokset toimitetaan tutkimuksen tilaaville kunnille. Maakunta-, lääni- ja koko tutkimusaluekohtaiset tulokset julkaitaan Stakesin verkkosivuilla kunkin tutkimusvuoden loppuun mennessä.

Kouluterveyskyselyä on tehty vuodesta 1996 alkaen peruskoulun 8. ja 9. luokilla sekä lukion 2. luokalla. Vuodesta 1999 lähtien kyselyyn ovat vastanneet myös lukion 1. luokan opiskelijat. Kyselyyn on vuosina 1996–2006 osallistunut lähes 400 kuntaa ja vuosittain kyselyyn on vastannut 46 000–82 000 oppilasta. Kouluterveyskysely tehdään parillisina vuosina (1996–2006) Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin läänin kunnissa ja parittomina vuosina (1995–2007) Oulun ja Länsi-Suomen läänin sekä Ahvenanmaan maakunnan kunnissa.

Oheisessa tarkastelussa parillisten ja parittomien vuosien aineistot on yhdistetty, jolloin kahden perättäisen vuoden (1997/1998, 1999/2000, 2001/2002, 2003/2004 ja 2005/2006) tulokset kattavat koko Suomen. Tarkasteluun on otettu mukaan kaikki ne peruskoulut, jotka ovat osallistuneet kyselyyn kaikkina viitenä tutkimusvuotena (parillisina tai parittomina) vuosina 1997–2006. Aikaisempien vuosien aineistot on jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle niiden puutteellisuuden vuoksi.

Peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisia on mukana yhdistetyssä aineistossa 59 444–62 830 ja lukiolaisia 82 076–86 539 tutkimusvuodesta riippuen. Peruskoululaisten aineisto kattoi 46–48 prosenttia Suomen peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisista ja lukiolaisten aineisto 63–66 prosenttia lukioden 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijoista. Aineiston suuresta koosta johtuen jo 2 prosenttiyksikön muutokset ovat merkitseviä. •

Tarkemmat tiedot kyselystä, kyselylomake ja lisää tutkimuksen tuloksia löytyy osoitteesta info.stakes.fi/kouluterveyskysely.

Kouluruoan syöminen on valikoivaa ja arki-iltaisin valvotaan liian pitkään. Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon resurssien puutteet näkyvät oppilaiden vastauksissa kouluterveydenhoitajan ja lääkärin vastaanotolle pääsyn vaikeutena ja puutteellisuutena.

Tarkastellessamme kokonaisuutena 14–18-vuotiaiden peruskoululaisten ja lukiolaisten hyvinvointia huomio kiinnittyy siihen, että elinolojen ja terveystottumusten positiivisesta kehityksestä huolimatta nuorten terveydessä ei ole nähtävissä vastaavaa positiivista kehitystä. Tämä haastaakin pohtimaan aiempaa laajemmin yhteisöllistä vastuutamme ja toimenpiteiden kohdentamista ennaltaehkäisevään työhön nuorten fyysisen ja erityisesti psyykkisen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Hyvinvointia tukevien elinympäristöjen luominen, ennaltaehkäisyn ja varhaisen puuttumisen mahdollistaminen turvaamalla kouluterveydenhuollon resurssit kouluterveydenhoitajien ja heidän tukena toimivien lääkärin, psykologien ja kuraattorien palveluiden osalta sekä moniammatillisen oppilashuollon kehittäminen ovat keskeisiä haasteitamme. •

Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus kasaantuvat Pohjoismaissa

Lasten hyvinvointi Pohjoismaissa ei ole sillä hyvällä tasolla, jolla sen luulisi hyvinvointivaltiomallimme perusteella olevan. Pohjoismaisen vertailevan tutkimuksen mukaan suomalaislasten tilanne on monilta osin huonoin. Onko psykososiaalinen pahoinvointi menestyksen hinta – ovathan suomalaisten koulusuoritukset yliverataisiin moniin Euroopan maihin verrattuna?

Tutkimusaineisto koottiin Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Kaikissa näissä maissa hyvinvointi ja pahoinvointi kasaantuvat. Syrjäytymisriskiä ja sen ehkäisyä ajatellen tärkeää on tunnistaa ne lapset, joiden kohdalla kielteiset hyvinvoinnin osatekijät kasaantuvat.

Kirjoittaja työskentelee sosiaalipsykologian professorina Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksella. Hän on myös sosiaalipsykiatrian tutkimuksen dosentti sekä psykoterapeutti. Hän on toiminut johtajana kolmessa tutkimushankkeessa, joissa on selvitetty lasten syrjäytymisriskejä ja psykososiaalista eriarvoisuutta.

Lasten hyvinvointia tutkittiin kolmen indikaattorin avulla: itseä koskeva arvio eli identiteetti, kotona saatu perushoiva sekä lapsen integraatio sosiaalisissa suhteissaan. Valitut indikaattorit perustuvat lapsen myönteisen kehityksen edellytyksiä koskeviin teoreettisiin kriteereihin (ks. Järventie 2001, 104–117; Järventie 2005; ks. myös Leiulfstrud 2003, 1–8). Tutkimustulosten ymmärrettävyyden vuoksi on paikallaan lyhyesti selvittää indikaattoreiden rakenne.

Kukin lomake koostuu kysymyksistä eli osioista, joissa on kolme vaihtoehtoa. Ykkönen kuvaa hyvää tai riittävää, kakkonen lievästi puutteellista ja kolmonen puutteellista identiteetin, hoivan ja integraation tasoa. Identiteettiä mittaavassa lomakkeessa on 33 osiota, hoivaa mittaavassa 6 osiota ja integraatiota mittaavassa lomakkeessa 14 osiota. Ensimmäisessä analyysivaiheessa laskettiin, monestako ykkösestä, kakkosesta ja kolmosesta kunkin lapsen identiteetti, hoiva ja integraatio rakentuvat, jolloin saatiin muodostettua kunkin lapsen indikaattorikohtainen profiili.

Toisessa vaiheessa – aineiston rakennetta tutkimalla – indikaattoreista muodostettiin kolmiluokkaiset muuttujat, joiden perusteella aineisto jakautui kolmeen hyvinvoinnin lapsiryhmään (ks. myös Järventie 2003):

1. Lapsiryhmä = identiteetti, hoiva ja integraatio hyvätasoinen
2. Lapsiryhmä = identiteetti, hoiva ja integraatio lievästi ongelmallinen
3. Lapsiryhmä = identiteetti, hoiva ja integraatio ongelmallinen

Kolmannessa vaiheessa oli mahdollista vertailla eri maiden lapsia näiden kolmen hyvinvoinnin osatekijän suhteen sekä tutkia, kasautuvatko pahoinvointi ja hyvinvointi eli ovatko lapset hyvinvointinsa suhteen eriarvoisessa asemassa. Tulokset ovat systemaattisuudessaan kiinnostavia, huomiota herättäviä ja huolestuttavia.

Ensinnäkin yleistulos koko aineistossa on, ettei lasten hyvinvointi Pohjoismaissa ole sillä hyvällä tasolla, jolla sen luulisi hyvinvointivaltiomallimme perusteella olevan – vaikkakaan kolmanteen ryhmään kuuluvien lasten määrä ei ole suuri. Toiseksi suomalaislasten tilanne on huonoin ja ruotsalaislasten tilanne on paras. Suomen aineiston lapsista 56 prosentilla oli vähintään lievästi kielteinen identiteetti, 84 prosentilla sosiaalinen integraatio oli vähintään lievästi ongelmallista ja 38 prosentilla kotonaan saamassa perushoivassa oli puutteita.

Vastaavat luvut Norjan aineistossa olivat 55, 65 ja 47 ja Ruotsin aineistossa 44, 84 ja 37. Kun tätä tulosta vertaa Pisa-tutkimuksen tuloksiin, jotka osoittavat suomalaislasten koulusuoritusten yliveraisuuden monien eurooppalaisten maiden lapsiin nähden, on paikallaan kysyä, onko psykososiaalinen pahoinvointi menestyksen hinta.

Kolmanneksi kaikissa kolmessa maassa lapset näyttävät olevan keskenään eriarvoisessa asemassa sen vuoksi, että niin hyvinvointi kuin pahoinvointikin systemaattisesti ja linjakkaasti kasaantuvat. Tämä tarkoittaa, että lapsen saaman perushoivan ollessa huolestuttavalla tasolla myös hänen identiteettinsä eli käsityksensä itsestään on kielteinen ja hänen sosiaalinen integraationsa on ongelmallista. Kun sen sijaan lapsen perushoiva on hyvää ja riittävää, hänen käsityksensä itsestään on myönteinen ja sosiaalinen integraationsa hyvä.

Suomalaisaineistossa ongelmallisen sosiaalisen integraation lapsista 38 prosentilla oli kielteinen ja 45 prosentilla lievästi kielteinen käsitys itsestään ja puutteellisen hoivan lapsista 46 prosentilla oli kielteinen ja 40 prosentilla melko kielteinen kuva itsestään. Tältä osin suomalaisten ja norjalaisten lasten välillä ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja, kun taas ruotsalaiset lapset eroavat suomalaisista ja norjalaisista merkitsevästi siten, että heidän tilanteensa on paras.

Kielteinen minäkuva ja sosiaalinen integraatio yhteinen ongelma

Pohjoismaiden lasten identiteetit näyttävät suurelta osin samanlaisilta, mutta erojakin on. Suomalaisia lapsia (63 %) vaivaa ajatus, että heidän ulkonäössään on vikaa tai he pitävät itseään suorastaan rumana, toiset lapset kiusaavat heitä (45 %) ja he kiusaavat toisia lapsia (32 %). Nämä asiat eivät juurikaan näytä olevan norjalaisten ja ruotsalaisten lasten ongelma. Sen sijaan huomattavan suuri osa norjalaisista ja ruotsalaisista lapsista pelkää tai on varmoja siitä, että heille tulee tapahtumaan jotain kamalaa, kun taas suurin osa suomalaisista lapsista ei koe tulevaisuuttaan näin pelottavaksi. Enemmistö norjalais- ja ruotsalaislapsista ajattelee myös, että kamalat asiat ovat lähinnä heidän omaa syytään.

Perushoivaa kuvaava indikaattori sisältää tiedot viikon ajalta lasten levon, ravinnon, puhtauden ja turvallisuuden määrät. Yleistulos oli, että Pohjoismaissa lasten kotonaan saama perushoiva näyttää tämän aineiston valossa olevan hyvällä tasolla. Kuitenkin kaikkien kolmen maan aineistoissa oli sellaisiakin lapsia, joiden ravinnon saanti, levon määrä ja turvallisuus olivat puutteellisia. Suomessa 43 prosenttia lapsista nukkui liian vähän ja 15 prosenttia meni jopa 3–5:nä koulupäivää edeltävänä iltana nukkumaan vasta klo 23 jälkeen, 30 prosentin vanhemmat olivat poissa kotoa vähintään yhtenä iltana viikossa ja 26 prosenttia lapsista ei saanut koulupäivän jälkeen ravintoa eli välipalaa tai lämmintä ruokaa.

Kolmantena hyvinvoinnin indikaattorina käytettiin siis lasten sosiaalista integraatiota läheisryhmissä. Tämä on nuorin indikaattoreista ja sitä on tarkoitettu vielä kehitellä. Lapsia, joiden integraatio on ongelmallista, oli eniten suomalaisaineistossa ja vähiten norjalaisaineistossa. Kaikissa kolmessa maassa lapsista selvän enemmistön eli Suomessa ja Ruotsissa 84 prosentin ja Norjassa 65 prosentin sosiaalinen integraatio oli vähintään lievästi ongelmallista, mikä tarkoittaa erityisesti ohjattuihin harrastuksiin osallistumattomuutta, muiden kanssa leikkimisen vähäisyyttä, vanhempien kanssa vietetyn ajan ja tekemisen niukkuutta sekä koulussa viihtymättömyyttä.

Syrjäytymisriskin tunnuspiirteitä

Syrjäytymisriskiä ja sen ehkäisyä ajatellen tärkeää on tunnistaa ne lapset, joiden kohdalla kielteiset hyvinvoinnin osatekijät kasaantuvat. Tästä syystä selvitettiin seuraavaksi ne indikaattoreihin sisältyvät asiat, joiden osalta lasten hyvinvoinnissa erityisesti oli ongelmia eli jokaista osiota tutkittiin erikseen. Näin esiin saadut tiedot täsmentävät hyvinvoivien ja huonosti voivien lasten tunnuspiirteitä.

Suomalaisten lasten osalta projektissa tältä osin tuotettiin yksilöidympää tietoa. Kun identiteettiä kuvaavan indikaattorin kaikki 33 osiota ristiintaulukointiin edellä mainitun kolmiluokkaisen lapsiryhmä-muuttujan kanssa ja tulokset koottiin graafiseksi kokonaistaulukoksi, oli mahdollista saada esille lasten identiteettien yleisprofiilit. Lisäksi taulukot ryhmiteltiin kuvaamaan kolmea identiteetin ulottuvuutta, joita ovat psykologinen, sosiaalinen ja ruumiillinen identiteetti.¹

Ilmeni, että 5.–6.-luokkalaiset eli esipuberteetti-ikäiset lapset näyttävät muodostavan erityisen riskiryhmän. Tyttöjen ja poikien välillä ei sinällään ole merkitsevää riskiero, mutta identiteetterot syvenevät iän myötä. Tyttöjen sosiaalinen identiteetti on myönteisempi kuin poikien, mutta vastaavasti poikien psykologinen ja ruumiillinen identiteetti on myönteisempi kuin tyttöjen. (Pasanen 2004.) Lisäksi tyytymättömyys ulkonäköön yleistyy iän myötä; esimerkiksi 6.-luokkalaisista tytöistä ainoastaan 11 prosenttia piti itseään mukavan näköisenä. Vaikka tämä asia näyttää olevan erityisesti tyttöjen identiteetin tunnuspiirre, se on todettavissa myös poikien kohdalla ja on yhteydessä monitahoisesti heikentyneeseen psyykkiseen ja sosiaaliseen pahoinvointiin. Lisäksi pojilla ulkonäköongelma näyttää tyttöjä herkemmin muodostuvan yksilölliseksi vaietuksi taakaksi. (Lähde 2004.) Syömishäiriöt ja ankara laihuuden vaatimus ovat jo useiden vuosien ajan heijastaneet nuorten kulttuurin kielteisiä puolia, mutta ne liittyvät myös laajempiin, ajallemme tunnusomaisiin elämäntavallisiin vääristymiin.

Suomalaisten poikien keskuudessa aggressiivisuus on yllättävän yleistä. Yli neljäsosa eli 27 prosenttia pojista kertoi kiusaavansa toisia lapsia ja heistä 67 prosenttia halusi myös vahingoittaa toisia. Poikien identiteettimurheet korostuvat noin 10. ikävuodesta lukien ja myös huonot suhteet vanhempiin näyttävät yleistävän iän myötä. Ongelmien kasaantuminen ilmenee suomalaisaineistossa myös siinä, että aggressiivisista pojista selvästi suurempi osa on itseään kohtaan väkivaltainen, toisten lasten kiusaamisen kohteena, pelkää toisia lapsia ja kokee läheiset ihmiset harvemmin merkityksellisiksi verrattuna ei-aggressiivisiin poikiin. Toisin sanoen aggressiivisuus, itsetuhoisuus sekä huonot ja merkityksettömiksi koetut läheissuhteet assosioituvat – ja toisin päin ei-aggressiivisuus, ei-itsetuhoisuus sekä hyvät ja tärkeiksi koetut läheissuhteet assosioituvat. (Oksanen 2006, 301–322, 314.)

Kun erilaiset sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat tulevat yleisemmiksi sitä mukaa mitä vanhemmista peruskoululaisista on kyse, suomalaislapset myös lakkaavat leikkimästä ja halu siirtyä symbolisesti aikuisuuteen voimistuu; toisin kuin norjalaisilla ja ruotsalaisilla lapsilla (Oksanen 2006, 290.) Suomalaislapset siis luopuvat varhain lapsuudelle ominaisimmasta luovuuden toiminnasta, joten on paikallaan kysyä, ryhtyvätkö he sen sijaan suorittajiksi ja ponnistelevatko itsensä kansainvälisten tilastojen kärkeen koulumenestyjinä? Tämän oletuksen kanssa sopii hyvin yhteen tämän tutkimuksen tulos, että lasten enemmistöä (65 %) vaivaa ilon puute koulussa.

Jos nykylapsuuden tunnusmerkkinä luovuuden menetys on koulumenestyksen hinta, kyseessä on lapsuuden murhenäytelmä, jonka jäljet tulevat esille lastemme aikuisuudessa. Tulisikin kiireimmiten kiinnittää yleistä huomiota niihin tekijöihin, joilla lasten ja nuorten vapaata luovuuden harjoitusta voidaan edistää ja lisätä esimerkiksi leikin, taideaineiden ja harrastusten muodossa.

Lasten pahoinvoinnin riskitekijöitä

Tutkimuksessa haluttiin seuraavaksi selvittää, ovatko sukupuoli, luokka-aste (ikä), perhetyyppi, sisarusten olemassaolo, asumisaika nykyisessä kodissa (muutot), äidin ja isän työelämässä olo, vanhempien kanssa yhdessä vietetyn ajan määrä ja etninen tausta tilastollisesti merkitseviä psykososiaalisen pahoinvoinnin riskitekijöitä. Identiteettiä, hoivaa ja sosiaalista integraatiota tutkittiin kutakin erikseen.

Keskeinen tulos oli, että eri maissa lasten pahoinvoinnin riskiä nostivat pääasiassa eri tekijät.

1) Näin konstruoidut yleisprofiilit ovat keskimääriä ja sopivat hyvin lasten hyvinvointitypologian kuvaamiseen.

Suomessa kielteisen identiteetin riski on myös sitä suurempi, mitä harvemmin vanhempien kanssa vietetään yhteistä aikaa ja tehdään yhdessä jotain.

Kuitenkin yhdenmukaisesti kaikissa kolmessa maassa tätä riskiä nostaa selvästi vanhempien kanssa vietetyn ajan niukkuus, mutta eri maiden lapset eroavat toisistaan sen suhteen, mihin hyvinvoinnin indikaattoriin tämä riskitekijät liittyy. Suomessa kielteisen identiteetin riski on myös sitä suurempi, mitä harvemmin vanhempien kanssa vietetään yhteistä aikaa ja tehdään yhdessä jotain. Sama pätee myös Norjassa. Tällöin suomalaislasten identiteettiä luonnehtivat koulutyön vaikeudet ja ilon puute koulutyössä, tottelemattomuus, tunne ettei kukaan välitä tai rakasta, pessimismi tulevaisuuden suhteen, epäonnistumisen tunteet, kuoleman toiveet ja yleinen väsymyksen tunne. Lisäksi sekä Norjassa että Ruotsissa vähäinen vanhempien kanssa vietetty aika lähes kolminkertaistaa lasten puutteellisen hoivan riskin, mikä ilmenee erityisesti puutteellisenä unen ja ravinnon saantina sekä huonona hygieniatasona. Suomessa niukka yhdessä olo vanhempien kanssa ei heikennä hoivan tasoa.

Suomalaislasten pahoinvoinnin riskiä nostaa selvimmin se, jos äiti on työelämässä. Näillä lapsilla on lähes kolminkertainen kielteisen identiteetin riski ja yli kolminkertainen puutteellisen hoivan riski kuin lapsilla, joiden äiti on kotona. Äidin työelämässä oleminen nostaa tiettyjen identiteetin osioiden riskiä, jolloin identiteettiprofiilissa korostuu se, että lapset ovat pessimistisiä ja pelokkaita, kiusaavat muita, kokevat ettei heitä rakasteta, tuntevat vihaa itseään kohtaan, ovat itkuisia, heillä on kuoleman toiveita ja tuntevat itsensä muita huonommaksi, oksentelevat ja ovat pahoinvoivia sekä ovat usein kotona yksin iltaisin.

Maahanmuuttajaperheiden lapset ovat erityinen riskiryhmä. Norjassa maahanmuuttajataustan omaavilla lapsilla oli lähes kuusinkertainen kielteisen identiteetin riski syntyperäisiin norjalaislapsiin verrattuna. Suomen aineistossa ”lapsilla, joilla vähintään toinen vanhempi on maahanmuuttaja, on keskimäärin muita enemmän sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviä ongelmia ja psykosomaattisia oireita” (Pasanen 2004, 71.) Ruotsissa lapsen etnistä taustaa ei saanut kysyä, mutta sosiaalisesti ongelmaisen alueen koulun oppilaat olivat suurimmalta osin maahanmuuttajaperheiden lapsia ja peräti 75 prosenttia puhui äidinkielenään muuta kuin ruotsia, kun taas hyvän alueen oppilaista likimain kaikki olivat taustaltaan syntyperäisiä ruotsalaisia. (Leiulfstrud ym. 2003.) Sosiaalisesti kuormitetun alueen koulun oppilailla oli selvästi korkeampi kielteisen identiteetin riski ja, mikäli lapsi oli asunut tällä asuinalueellaan alle vuoden, alhaisen hyvinvointitason riski osoittautui kahdeksankertaiseksi verrattuna hyvällä alueella pitkään asuneisiin lapsiin.

Suomalainen erityisyys on se, ettei asuinalue vaikuta lasten identiteetin sisältöön. Sen sijaan sekä Ruotsissa että Norjassa tämä yhteys on erityisen selvä eli hyvällä alueella elävät lapset voivat paremmin kuin sosiaalisesti kuormitetulla alueella asuvat lapset. Tässä ilmeisesti Suomessa sovelletulla ns. positiivisen diskriminaation periaatteella on paljon selitysvoimaa, sillä alueellista eriarvoisuutta ei näytä olevan. Suomessa pahoinvoinnin riskiin ei vaikuta se, onko perheessä yksi vai kaksi vanhempaa, eikä myöskään se, onko lapsella sisaruksia ja kuinka monta heitä on, samoin kuin ei sekään, kuinka kauan perhe on asunut nykyisellä asuinalueella (Järventie 2005, Pasanen 2004.).

Vanhempien sosiaaliluokka osoittautui myös riskitekijäksi. Kaikissa kolmessa maassa lasten vanhempien sosiaaliluokka kuin myös se, oliko koulu sosiaalisesti hyvällä vai ongelmallisella alueella, oli vahvasti yhteydessä lasten koulutyoşkentelyssä ilmeneviin ongelmiin, joita koskeva tieto saatiin opettajilta. Koulutyön osalta Suomessa vanhempien sosiaaliluokalla oli selvästi suurempi painoarvo kuin Ruotsissa ja Norjassa. Alempiin sosiaaliluokkiin kuuluvilla lapsilla oli enemmän

vaikeuksia selvittää koulutyöstä, he tarvitsivat enemmän opettajan apua ja aiheuttivat opettajille enemmän lisätyötä mutta saivat vähemmän opettajien tukea ja apua kuin ylempiin sosiaaliluokkiin kuuluvien vanhempien lapset (Leiulfsrud 2005).

Johtopäätelmiä

Lasten hyvinvointierojen ratkaisemiseen ja -ongelmien vähentämiseen tarvittavien toimenpiteiden kehittämisessä on syytä kiinnittää huomio seuraaviin asioihin:

- Äidin työssäolo erityisenä riskitekijänä kertoo siitä, että hyvinvointivaltiomme ei ole onnistunut järjestämään kouluikäisille riittävän hyvää hoivaa koulutyön ulkopuolelle jäävänä aikana, kun vanhempi on vielä töissä. Se kertoo myös siitä, että työssä käyvät äidit ovat ylikuormitettuja. Tutkimustietoa tulisi tältä osin integroida, tarkentaa ja tarvittaessa lisätä.
- Liian vähäinen vanhempien kanssa vietetty aika on pohjoismaissa yleinen lasten hyvinvoinnin riskitekijä. Muut tutkimukset kertovat, että lapsiperheiden vanhemmat toivovat enemmän perheaikaa. Usein taloudelliset syyt pakottavat molemmat vanhemmat olemaan työelämässä. Kyse on elämäntapoihin liittyvistä toiminnallisista loukuista, joissa monenlaiset vaikeudet integroituvat ja kasaantuvat. Valistuksen paikka on silloin, kun vanhemmat mieluummin käyttävät aikansa toisin kuin lapsen kanssa.
- Iän myötä lasten hyvinvointiongelmien pahenevat ja lisääntyvät sekä tulevat selvemmin esille lasten käyttäytymisessä. Todennäköisimmin ongelmilla on kuitenkin pitkä historia, mutta niitä ei tunnisteta. Varhaista tunnistamista tulee parantaa tehostamalla terveystarkastuksia ja lisäkouluttamalla lapsiammattilaisia. Esipuberteetti-ikäisten lasten tilanteisiin on kiinnitettävä tarkennettua huomiota tukemalla nuoruuteen siirtymistä hyvinvointia edistävällä tavalla kuten kehittämällä nuorten kulttuuria ja harrastusmahdollisuuksia sekä ajanviettotiloja.
- Maahanmuuttajien lapset ovat erityisen vaikeassa asemassa, sillä monet riskitekijät kasautuvat heidän kohdallaan samalla kun heidän on ponnisteltava monessa suhteessa syntyperäisiä lapsia lapsia enemmän koulutyössä. Näiden lasten erityistukemiseen on panostettava monipuolisesti ja monella tavalla. Tutkimustiedon tarve on suuri.
- Alempien sosiaaliluokkien lasten koulutyöskentelyyn ja sen edellytyksiin tulee panostaa. Näidenkin lasten kohdalla tapahtuu monenlaista syrjäytymisriskiä nostavaa asioiden kasautumista. Opettajat eivät näytä tunnistavan sosiaaliluokan yhteyksiä lasten koulumenestykseen ja avun tarpeeseen eivätkä omaa taipumustaan auttaa paremmassa tilanteessa olevia oppilaita.

Ongelmiin voidaan puuttua ja vaikuttaa palveluja, päivähoitoa ja koulua kehittämällä sekä auttamalla lapsia, mutta näillä keinoilla on rajansa. Osa eriarvoistavista tekijöistä tulee kotien kulttuuritaustoista, tunneilmastosta ja toimintatavoista, ja niitä voi olla jopa mahdotonta yhteiskunnan toimenpiteillä tai lainsäädännöllä muuttaa. Monipuolisen lastenkulttuurin, liikunnan ja luovuutta kehittävien harrastusmahdollisuuksien lisääminen ovat ensiarvoisen tärkeä eriarvoisuutta tasoittava keino, jonka kanavoimisessa lasten elämään koululla on keskeinen rooli. •

Eriarvoinen lapsuus

■ Pohjoismaisessa vertailevassa tutkimuksessa *Inequal Childhood: A Comparative Study in the Nordic Countries* selvitettiin psykososiaalisia tekijöitä, joiden perusteella lapset ovat hyvinvointinsa suhteen eriarvoisessa asemassa ja joita sen vuoksi voidaan pitää lasten sosiaalisen syrjäytymisen riskitekijöinä. Myös selvitettiin, eroavatko suomalaiset, norjalaiset ja ruotsalaiset lapset tältä osin toisistaan. Lisäksi tehtiin lasten syrjäytymisriskiä ja eriarvoisuutta mittaavien indikaattoreiden kehittelytyötä.

Tutkimushankkeen rahoittivat Suomen Akatemia ja NOS-S vuosina 2001–2004. Sitä edelsi Helsingissä tehty sosiaali- ja terveysministeriön sekä Suomen Akatemian 1998–2000 rahoittama pilottitutkimus *Social Exclusion and Integration in Childhood*, jonka tuloksia käytettiin hyväksi Pohjoismaisen hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa.

Kyseessä ei ole otostutkimus vaan vertaileva tapaustutkimus, jossa aineistot ovat kokonais-aineistoja eivätkä edusta mitään suurempaa taustajoukkoa. Näin ollen tutkimustuloksia ei voida tilastollisessa mielessä yleistää koskemaan kaikkia pohjoismaisia lapsia, mutta tuloksiin on paikallaan suhtautua vakavasti suuntaa-antavina ja tehdä niiden perusteella johtopäätöksiä semminkin, kun kyse tässä kvantitatiivisessa aineistossa on tietoa suhteellisen suuresta määrästä lapsia. Tiedot saatiin 1302 lapselta, mutta pohjoismaiseen vertailuun otettiin vain 3.–6.-luokkalaiset lapset, joita on 925 (vrt. Järventie 2006).

Tapaustutkimuksen asetelmaan päädyttiin perustelluista syistä. Aineiston keruussa noudatettiin ns. optimaalisen riittävyyden kriteerit täyttävää asetelmaa sillä perusteella, että haluttiin saada mahdollisimman monipuolista ja tarkkaa tietoa lapsilta itseltään ja niin suurelta joukolta lapsia kuin pätevä kvantitatiivinen analyysi edellyttää. Lisäksi aineisto haluttiin koota siten, että kenttätutkijat, joiden määrä haluttiin pitää mahdollisimman alhaisena ns. tutkijavaikutusten minimoimiseksi, olivat läsnä lasten täyttäessä lomakkeet. Tuhansia lapsia käsittävän aineiston kokoaminen olisi mahdollista tällä tavalla. Vertaileva case-asetelma (ks. esim. Oinonen ja Alestalo 2006, 206–215) valittiin sopivana empiirisenä ratkaisuna aineiston keruun pohjaksi ja aineisto saatiin volyymiltaan riittävän suureksi sekä laadultaan varsin monipuoliseksi ja tutkijat lisäksi olivat henkilökohtaisessa kontaktissa lasten kanssa heidän täyttäessään lomakkeita.

Tutkimusaineisto koottiin Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa, koska maat edustavat samaa pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia ja ovat ylipäätään varsin samankaltaisia, mutta kuitenkin niiden välillä on myös poliittisia, historiallisia, kulttuurisia ja elämäntavallisia eroja. Lähtökohtaoletus oli, että lasten hyvinvointieroja ja eriarvoisuutta eivät niinkään selitä hyvinvointivaltioilliset rakenteet sinänsä vaan pikemminkin yhteiskuntapoliittiset, kulttuuriset ja sosiaaliset käytännöt. Tästä johtuen empiiriseen tutkimukseen valittu näkökulma on lasten elämämpiirien, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja lapsiyskilöiden tarkastelutaso. Erityisesti halusimme, että saamme tiedot lapsilta itseltään.

Pohjoismaisessa vertailussa käytetty kvantitatiivinen perusaineisto koottiin vuonna 2002. Suomessa lomaketiedot koottiin myös 7–8-vuotailta ja Norjassa 8-vuotailta, mutta Ruotsissa näin ei voitu menetellä lasten riittämättömän luku- ja kirjoitustaidon vuoksi. Aineistoa on myöhemmin (viimeksi 2006) täydennetty yksittäisin maakohtaisin kvalitatiivisin aineistoin. Tampereella, Trondheimissa ja Uppsalassa valittiin kaksi aluetta, jotka eroavat vastakohtaisina toisistaan syrjäytymisen riskitekijöiden perusteella. Näiltä alueilta kultakin valittiin peruskoulu, jonka oppilaat täyttivät neljä erilaista lomaketta ja opettajat täyttivät jokaista oppilastaan koskevan lomakkeen. Lomakkeiden kielellinen yhdenmukaistaminen tehtiin erittäin huolellisesti. Perusaineiston analysointi aloitettiin keväällä 2003 ja sen hyödyntäminen jatkuu edelleen. Tampereen aineiston kokosi kaksi tutkijaa ja kolme Tampereella koulutettua norjalaista tutkijaa kokosivat Trondheimin ja Uppsalan aineistot. Suomalaislapset täyttivät myös väkivaltaisuutta koskevan lomakkeen, jonka keräämiseen Norjassa ja Ruotsissa ei saatu tutkimuslupaa. Tutkimusaineiston osalta saavutettiin harvinaisen pieni eli vain muutaman prosentin kato. Aineistoa voidaan pitää tasokkaana myös minimaalisen tutkijavaikutuksen suhteen. Näiltä osin voimme pitää tuloksia varsin luotettavina. •

Sähköinen media ja pienten lasten hyvinvointi

Sähköinen media on uudenlainen lasten suojelua vaativa ilmiö. Sähköisen median nopea kasvu on jättänyt pienet lapset liian yksin alttiiksi erilaisille negatiivisille mediavaikutteille. Median tuottama turvattomuus ei ole riittävästi vanhempien tiedossa, vaan sitä aliarvioidaan. Miten lasten arkeen tulvivaa sähköistä virtaa ohjaillaan, padotaan ja uomataan? Millaisia arkielämän yhteisyyden muotoja pitäisi kehittää ja tukea, jotka voisivat kilpailla sähköisten laitteiden lumon kanssa?

Kirjoittajat ovat mukana Media ja lasten hyvinvointi yhteiskunnallisessa ja kulttuurissa kontekstissa -tutkimusprojektissa. Tutkimuksen johtaja, VTT Anja Riitta Lahikainen on Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen professori. YTM Piia Korhonen toimii saman laitoksen tutkijana. LT, VTK Paavonen on tutkijatohtori Helsingin yliopiston kehityopsykologian laitoksella.

Lasten subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimukseen on viime vuosina osoitettu kasvavaa kiinnostusta, samanaikaisesti kun lasten marginaalinen asema väestön osana on alkanut levitä laajempaan tietoisuuteen (Ben-Arieh, 2000, Ben-Arieh ja Goerge, 2001). Subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimukseen kuuluu myös lapsisubjektin oman kokemuksen olennaisuuden tunnustaminen. Esimerkiksi lasten perheitä koskevaa tietoa ei voida pitää riittävänä lasten hyvinvointiuhkien arvioimisessa, vaan tarvitaan lapsikohtaista tietoa.

Tutkimusprojektin *Lasten hyvinvointi ja media kulttuurissa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa* keskiössä on median rooli pienten lasten hyvinvoinnin säätelyssä. Yhteiskunnan informatioiden myötä sähköinen media on yhä enemmän läsnä lasten arjessa. Vaikka aiheesta on käyty viime vuosina julkista keskustelua ja siitä tunnetaan huolta, tutkimukseen perustuvaa tietoa on vain vähän. Erityisen vähän on alle kouluikäisiä lapsia käsittelevää tutkimusta, vaikka juuri tämän ryhmän tutkiminen on erityisen tärkeää: alle kouluikäisten lasten kyky hahmottaa kuvaa voi olla suuri, mutta heidän kykynsä ymmärtää sähköistä informaatiota on rajallinen.

Varhaisimmat mediavaikutuksia koskevat tutkimukset ovat peräisin 1950- ja 1960-luvuilta. Aikaisemman mediatutkimuksen hyödyntämisen ongelmana on kuitenkin se, että media on kehittynyt niin huomattavasti, ettei vanhempaa tutkimusta voida enää tänä päivänä soveltaa luotettavasti. Median merkityksen arvioimisen kannalta oleellisia muutoksia tai uusia elementtejä lapsen mediasuhteessa ovat mediatarjonnan, lähetyssuhteiden pituuden ja kanavien määrän kasvu, ohjelmien kansainvälistyminen ja samanaikaisesti niiden kontrollin vähyys sekä video- ja mediapelien valtava markkinoiden kasvu. Medialaitteisiin liittyviä muutoksia ovat esimerkiksi ruudun koon kasvu ja kuvan ja äänen tason parantuminen. Virtuaalinen ruutu kilpailee tehokkaasti arkitodellisuuden virikkeiden kanssa sekä visuaalisesti että auditiivisesti (Lahikainen, Korhonen, Taimalu ja Kraav, 2004, Lahikainen, 2005).

Uudempi lasten median käyttöä koskeva tutkimus on kohdistunut etupäässä kouluikäisiin, kun taas pienet lapset ovat pitkälti jääneet tutkimuksen ulkopuolelle (Livingstone ja Bovill, 2001). Tunnusomaista aiemmalle tutkimukselle on ollut nojautua aikuisiin tiedonantajina lasta koskevissa asioissa. Aikuisten käytöllä lasten hyvinvoinnin kuvauksessa on rajoituksensa, josta ollaan tultu entistä enemmän tietoisiksi (Lahikainen, Taimalu, Kirmanen ja Kraav, 2006).

Tutkimusprojektimme yksi erityispiirre on, että tietoa kerättiin suoraan 5–6-vuotiailta lapsilta itseltään. Sitä varten kehitettiin useita lasten kehitystason huomioonottavia menetelmiä, jotka

Digitaalinen lapsuus

■ ”Digitaalinen lapsuus. Media ja lasten hyvinvointi kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa” on poikkitieteellinen ja vertaileva tutkimusprojekti, jonka tavoitteena on analysoida, miten lasten subjektiivinen hyvinvointi muuttuu laajempien yhteiskunnallisten muutosten seurauksena. Tutkimusprojektissa tarkasteluajankohdat ovat 1993/1994 ja 2002/2003 ja vertailtavina maina Suomi ja Viro.

Aineisto on laaja. Se käsittää 735 lapsen haastattelua ja 716 heidän vanhempansa täyttämää moniosaista kyselyä. Se edustaa hyvin esimerkiksi eri sosiaaliluokkia (Paavonen, Pennonen, Roine, Valkonen ja Lahikainen 2006 ja Lahikainen, Taimalu, Korhonen ja Kraav 2006).

Tutkimusprojektia ovat rahoittaneet muun muassa Suomen Akatemia, OPM ja STM. •

perustuvat lapsen haastatteluun. Lisäksi vanhemmat arvioivat lastensa hyvinvointia. (Lahikainen, Kirmanen, Maijala ja Kraav 1995, Lahikainen, Kirmanen, Taimalu ja Kraav, 2003.)

Lasten hyvinvoinnin ilmaisimina käytettiin muuttujia, jotka kuvaavat lapsen ja hänen ympäristönsä välisen suhteen uhkatekijöitä ja ilmentävät turvattomuutta tai jatkuvuuden pelkoa omassa elämässä. Hyvinvoinnin vajeita ilmaisivat pelot, huolet, psykosomaattiset vaivat, unihäiriöt ja psyykkiset oireet. Positiivisina hyvinvoinnin mittareina käytettiin lapsen itsensä kuvaamaa sosiaalista verkostoa – tärkeiden ihmisten joukkoa – ja tulevaisuuden analyyseissa arvioidaan tämän verkoston kykyä toimia puskurina koettuja uhkia vastaan. Vanhemmat kuvasivat lasten hyvinvoinnin ilmenemistä myös heidän käyttäytymisensä ulkomaailmaa, toisia ihmisiä ja asioita kohtaan, osoittamalla kiinnostuksena.

Tutkimus antaa tietoa suomalaisen perhe- ja lapsipolitiikan toimivuudesta ja sen onnistuneisuudesta kokonaisuudessaan. Sähköisen median vaikutukset eivät ole muista ympäristön tapahtumista ja tekijöistä irrallisia, vaan ne ovat osa suurempaa kokonaisuutta, jonka ymmärtäminen on tärkeää. Muita yhteiskunnallisia muutoksia, jotka ovat tapahtuneet samanaikaisesti median ekspansion kanssa, ovat vanhempien työelämään liittyvien paineiden kasvu niin työllisten kuin työttömien vanhempienkin osalta, perhe-elämän monimuotoistuminen sekä demograafiset muutokset kuten väestön ikääntyminen ja lasten määrän väheneminen.

Seuraavassa esitellään niitä projektin tuloksia, jotka koskevat sähköisen median roolia lasten elämässä, ja joilla on välitöntä sovellusarvoa lasten ja nuorten hyvinvoinnin turvaamiseen ja suojeluun tähtäävässä toiminnassa, erityisesti poliittisessa päätöksenteossa.

Pienten lasten media-altistuneisuus

Vuonna 2003 kaikissa perheissä oli vähintään yksi televisio, 55 prosentilla kaksi tai useampia. Lapsista joka viidennellä oli televisio omassa huoneessaan. Televisio oli perheissä auki keskimäärin 4,2 tuntia päivässä, ja lapset katselivat televisiota keskimäärin 1,4 tuntia päivässä. Sen lisäksi lapset altistuivat television ohjelmavirralle tahattomasti (passiivinen televisionkatselu) keskimäärin 1,4 tuntia päivässä, mikä määriteltiin tässä tutkimuksessa niin, että televisio oli tällöin auki perheessä lapsen valvellaoloaikana, mutta lapset eivät vanhempien mukaan katsoneet televisiota.

Lähes 90 prosenttia lapsista katsoi televisiota vähintään kolmena päivänä viikossa. Sen lisäksi noin 40 prosenttia viisi–kuusivuotiaista lapsista katsoi videoita usein tai päivittäin. Paljon televisiota katsovissa perheissä lapset katsoivat myös videoita enemmän. Lisäksi lapset katsovat videoita ja televisiota naapurissa, päivähoitossa tai ystäviensä luona ja altistuvat ohjelmille myös monissa julkisissa tiloissa, kuten terveyskeskuksissa, kaupoissa ja ravintoloissa. (Roine, Valkonen ja Lahikainen, 2005, Paavonen, Pennonen, Roine, Valkonen ja Lahikainen 2006.)

Lasten haastatteluissa käsiteltiin television merkitystä lasten arjessa sekä lasten itsensä että tutkijan aloitteesta. Haastattelujen antama yleisvaikutelma oli, että sähköinen media on paljon suurempi osa lasten elämää kuin aikuiset – sekä vanhemmat että tutkijat – yleensä ajattelevat.

Sähköisen median vaikutusmekanismit

Sähköisen median informaatiavirta on tehokasta. Tutkimus antaa selviä viitteitä erilaisista vaikutusmekanismeista, jotka on tärkeitä tiedostaa päätöksenteossa.

Television informaatiavirta voi kuormittaa lasta liikaa. Yksi keskeinen vaikutusmekanismi on virtuaalisesti saadun informaation mieltä kuormittava vaikutus. Viisi–kuusivuotiaat lapset ovat median vaikutuspiirissä keskimäärin lähes kolmen aikuisen työpäivän verran joka viikko ja he joutuvat käsittelemään tätä aineistoa valtaosin yksin tai ikätovereidensa kanssa keskenään. Pienen lapsen on vaikea hallita, sisäistää (painaa mieleensä, ymmärtää ja liittää muihin yhteyksiin) tai ulkoistaa (esim. unohtaa) valtavaa informaation määrää. Vaikeutta lisää se, että sähköisessä mediassa käsitellään paljon asioita, jotka muutoin eivät ole läsnä lapsen elämässä, kuten sotaa, nälänhätää ja aseita. Vaikka lapset todennäköisesti harjaantuvatkin tällaisen informaation käsitteilyssä kokemuksen myötä, tutkimustietoa ei ole kuitenkaan riittävästi siitä, miten tämä muokkaus tapahtuu.

Media aiheuttaa ja muokkaa pelkoja. Toinen vaikutusmekanismi on television eri ohjelmasisältöjen herättämät pelot. Pienten lasten mukaan televisio-ohjelmat olivat yleisin pelon lähde Suomessa jo vuonna 1993 ja tällä hetkellä ne muodostavat yleisimmän pelkoryhmän myös Virossa. Neljä lasta viidestä raportoi sekä tv-pelkoja että painajaisunien pelkoja vuonna 2003. Mielikuvitusahmojen ja epätavallisten eläinten pelot olivat seuraavana yleisyysjärjestyksessä. Televisio-ohjelmilla on suora yhteys näihin pelkoihin: esimerkiksi monet unien sisällöistä saavat aineksia televisio-ohjelmista.

Pelot eivät sinänsä ole välttämättä huono ilmiö, vaan niillä on tehtävänsä lapsen kehityksessä. Vanhempien tulisi kuitenkin olla enemmän tietoisia lapsiaan askarruttavista asioista. Aineistomme osoittaa, etteivät vanhemmat ole riittävän laaja-alaisesti tietoisia lastensa media-peloista eivätkä syystä tai toisesta suhtaudu tai voi suhtautua asiaan riittävällä vakavuudella (Lahikainen, Taimalu, Kirmanen ja Kraav, 2006). Pelkojen käsittely tarkoittaa pelkoaiheiden punnintaa, niihin liittyvän tosiasiallisen uhan arviointia, ja hallintakeinojen työstämistä, mihin yleensä tarvitaan avuksi empaattisesti lapseen suhtautuvaa aikuista. Mikäli lapsi ei pysty itse käsittelemään riittävästi pelottavia ohjelmasisältöjä esimerkiksi turvautumalla hänelle läheisiin ihmisiin, pelot voivat siirtyä käsiteltäviksi uniin.

Televisio vaikuttaa lapsen yöunen laatuun. Kolmas television vaikutusmekanismi on yöunen häiriintyminen. Tutkimuksemme on osoittanut seuraavia yhteyksiä median katsomisen ja unihäiriöiden välillä:

- **Runsas aktiivinen television katselu** oli yhteydessä lyhyempään yöunen pituuteen ja nukahtamisvaikeuksiin.
- **Tahaton ruudun informaatiavirralla altistuminen** lisäsi merkittävästi lasten unihäiriöiden määrää ja/tai vaikeusastetta. Unihäiriöt ilmenivät vaikeutena nukahtaa, yöheräilyinä, painajaisunina ja kokonaisunian lyhyttenä.
- **Aikuisohjelmien**, kuten poliisisarjojen, aikuisten elokuvien, aikuisten tv-sarjojen ja ajankohtaisohjelmien katsominen lisäsi merkittävästi lasten unihäiriöiden riskiä.
- Mitä **useampia erityyppisiä** aikuisten ohjelmia lapset seurasivat, sitä enemmän heillä oli unihäiriöitä.
- Jos lapset katsoivat aktiivisesti televisiota yli 1,7 tuntia päivässä tai altistuivat tahattomasti tv:lle yli 2,1 tuntia päivässä, unihäiriöiden riski kolminkertaistui. Erityisen suuri unihäiriöiden vaara oli niillä, jotka saivat katsoa aikuisten ohjelmia ja altistuivat siten myös tahattomasti tv:n ohjelmavirralla.
- **Lastenohjelmien** katsomisen määrä ei ollut yhteydessä unihäiriöihin. (Paavonen, Pennonen, Roine, Valkonen ja Lahikainen, 2006).

Näiden tulosten merkitystä lisää se, että unihäiriöillä on edelleen erilaisia seurannaisvaikutuksia. Yöunen vähäisyys ja unihäiriöt ovat yhteydessä esimerkiksi päiväväsymykseen, levottomuuteen ja keskittymisvaikeuksiin, käytöshäiriöihin ja masentuneisuuteen. Nämä tekijät puolestaan altistavat tapaturmille, vaikeuttavat oppimista ja heikentävät koulumenestystä. (Paavonen, 2006).

Media luo perspektiiviharhoja kuvaan maailmasta. Neljäs vaikutusmekanismi on median tarjoaman maailmankuvan vääristyminen. Media tarjoaa ideologioita, toimintamalleja ja oppeja oikeasta ja väärästä elämän paradoksien lisäksi, jotka ovat monesti varsinkin pienelle lapselle liian vaikeasti ymmärrettäviä. Pienten lasten kognitiiviset kyvyt eivät ole vielä samalla tasolla kuin aikuisten, joten alle kouluikäiset lapset eivät vielä ymmärrä monimutkaisia ja abstrakteja ohjelmasisältöjä, esimerkiksi nälänhätää tai vakavia sairauksia, tai osaa tulkita oikein erilaisia tyyllilajeja kuten, ironiaa, parodiaa eikä mustaa huumoria, joita esiintyy lastenkin ohjelmissa. Kuva, jonka lapsi muodostaa maailmasta median perusteella, ei juuri ole aikuisten kontrolloitavissa, koska harvalla aikuisella on tarpeeksi aikaa perehtyä kaikkeen siihen ohjelmatarjontaan, mikä on lasten saatavilla. Vaikka aikaa olisikin, kokonaiskäsitteksen muodostaminen tarjonnasta voi olla yhdelle aikuiselle käytännössä lähes mahdotonta sen ylenpalttisuuden takia.

Sähköisen median tarjoama maailmankuva voi olla vääristynyt monella tavalla. Se painottaa draamaa, katastrofeja ja poikkeuksellista tavallisen ja välttämättömän arjen sijasta. Se vahvistaa maagista ajattelua, koska kuva ja tarina harvoin käsittelevät kattavasti ja ymmärrettävästi sitä monimutkaisuutta, mitä elämä on täynnä. Mikään draama ei pysty kuvaamaan niitä pitkäaikaisia prosesseja, joita ihmisten välillä tapahtuu. Se voi antaa illuusion nopeista patenttiratkaisuista, tarjota huonoja esikuvia, toimintamalleja ja vääristynyttä moraalialia.

Uhkakuvat voidaan toisaalta myös kääntää ylösalaisin ja nähdä sähköinen media mahdollisuuksina auttaa maailman ymmärtämisessä. Lasten haastattelut toivat esille monipuolisesti sekä positiivisia että negatiivisia ruudulta omaksuttuja aineksia, vaikka keskusteluun haastattelijan kanssa voidaan saada mukaan vain pieni osa kaikesta omaksutusta. Erityisen tärkeää sähköisen median tuomien haittojen ennaltaehkäisyssä on kiinnittää huomion ohjelmasisältöihin ja niihin prosesseihin, joiden tuloksena ohjelmavirrat syntyvät.

Media vaikuttaa lasten ihmissuhteisiin. Viides median vaikutusmekanismi on sen vaikutus lasten keskinäisiin suhteisiin ja aikuissuhteisiin. Sähköisestä mediasta on tullut pysyvä ja kasvava osa lasten arkielämää. Se tuo mukanaan laaja-alaisia ja pitkälti vielä tutkimattomia muutoksia lasten ihmissuhteisiin. Kun esimerkiksi median tarjontaa eriytetään lisääntyvästi eri kuluttajaryhmille, eri-ikäisten ihmisten maailmat viipaloituvat kiihtyvällä vauhdilla. Ikätoverit löytävät yhteenkuuluvuutta yhteisten ohjelmasisältöjen kautta, kun taas eri-ikäisten välimatkat kasvavat ja yhteiset leikkauspinnat vähenevät. Lasten vertaisryhmien voimistuva merkitys voi johtaa siihen illuusioon, että lapset tulevat hyvin toimeen ilman aikuisia, vaikka juuri sitä resurssia he juuri tarvitsevat omien kokemusten vähäisyyden vuoksi.

Sähköisen median käytön kontrolli ja sen vaikeus

Sähköinen media on uudenlainen lasten suojelua vaativa ilmiö. Projekti tarjoaa lasten itsensä tuottamaa todistusaineistoa siitä, miten sähköisen median nopea kasvu 1990-luvulla on jättänyt pienet lapset liian yksin alttiiksi erilaisille negatiivisille mediavaikutteille ja siten on pakottanut heidät aktiiviseen työhön saatujen vaikutteiden käsittelyssä. Medialähtöinen turvattomuus on lisääntynyt sekä Suomessa että erityisesti Virossa.

Vanhempien velvollisuus on kontrolloida lastensa median käyttöä, mutta käytännössä se on vaikeaa monista syistä. Ruudun tarjontaa lapsille pyritään kontrolloimaan vaikuttamalla ohjelmien lähetyssuorituksiin ja ikärajasuorituksiin, mutta järjestelmässä on puutteita. Tv-ohjelmien ikärajat tulee ilmoittaa lain mukaan, mutta tämä koskee vain aikuisille suunnattuja ohjelmia.

Lastenohjelmien suhteen ikärajoja ei aina tv-ohjelmatiedoissa ilmoiteta varsinkaan silloin, kun ohjelma on kielletty alle 7-vuotiailta. Lisäksi mainostauoilla, koko perheille suunnattujen harmitomien ohjelmien lomassa, voidaan esittää mainoksia mitä pelottavimmista ohjelmista. Ei ole kiellettyä mainostaa K15-ohjelmaa ennen klo 21, vaikka mainosepisodit sisältäisivät esimerkiksi ampumista, kuolemaa ja tulipaloja.

Lasten vanhemmat eivät voi olla yksinomaan vastuussa lasten mediasuhteen kehityksestä nykyaikaisessa yhteiskunnassa, jossa vanhempien työpanos on entistäkin tärkeämpi kodin ulkopuolisessa työssä. Kyse on perhe-elämää laajemmasta ilmiöstä, jonka hallinnassa vanhempien toimintamahdollisuudet ovat rajalliset ja joka koskee myös useita hallinnon alueita, kuten sivistys- ja opetustointia, mutta myös oikeus-, sosiaali- ja terveystoimia.

Onkin syytä pohtia entistä tarkemmin sitä, miten lasten arkeen tulvivaa sähköistä virtaa ohjaillaan, padotaan ja uomataan. On myös mietittävä millaisia arkielämän yhteisyyden muotoja pitäisi kehittää ja tukea, jotka voisivat kilpailla sähköisten laitteiden lumon kanssa. Median tuottama turvattomuus ei tällä hetkellä ole vielä riittävästi vanhempien tiedossa. Sitä aliarvioidaan.

Onkin syytä pohtia entistä tarkemmin sitä, miten lasten arkeen tulvivaa sähköistä virtaa ohjaillaan, padotaan ja uomataan. On myös mietittävä millaisia arkielämän yhteisyyden muotoja pitäisi kehittää ja tukea, jotka voisivat kilpailla sähköisten laitteiden lumon kanssa. Median tuottama turvattomuus ei tällä hetkellä ole vielä riittävästi vanhempien tiedossa. Sitä aliarvioidaan.

Vanhempien on käytännössä mahdotonta seurata lasten mediankäyttöä, silloin kun he itse eivät ole paikalla. Osa lapsista on yksin kotona tai kavereidensa kanssa keskenään huomattavia aikoja päivästä. Toisekseen jos perheessä on useita televisiolaitteita, vanhemmat eivät voi tietää, mitä ohjelmia lapset katsovat. Vanhemmat ovat myös hyvin kiireisiä kotona oloaikanaan. Heillä on tehtävänä kodin työt jolloin televisio ja videot toimivat usein epävirallisesti hyväksytyinä lastenvahteina. (Valkonen, Pennonen ja Lahikainen, 2006.)

Sähköinen media lumoo ja kiinnostaa lasta monista syistä. Lapset onnistuvat monesti johtamaan vanhempiaan harhaan. Jotkut lapset kertoivat katsovansa televisiota salaa ovenraosta tai sohvan takaa tai suljettujen ovien takana omassa huoneessaan, silloin kun vanhemmat katsoivat televisiota ja luulivat lapsensa olevan nukkumassa. Aikuiset voivat aliarvioida lasten vastaanottokykyä. Jos lapsi on samoissa tiloissa kuvan tai äänen ulottuvuudella, mutta näyttää tekevän muuta, esimerkiksi leikkii samanaikaisesti, voidaan luulla, ettei lapsi ole median vaikutuksen alaisena. Tämä oletus osoittautui vääräksi. Jo muutamien minuuttien vilkaisu kuvaruutuun voi jättää pysyviä muistijälkiä, samoin kuin ääniefektit voivat tallentua lapsen muistiin. Rikos- ja saippuasarjoista tai uutisista muodostuneita muistikuvia 5–6-vuotiaat olivat kykeneviä raportoimaan varsin tarkasti. (Valkonen, Pennonen ja Lahikainen, 2005.)

Tutkimusaineiston analyysi jatkuu. Piia Korhosen *5–6-vuotiaiden lasten televisio-ohjelmiin liittyvät pelot, painajaisunet ja pelonhallinta* ja Satu Valkosen *Lasten televisiosuhde, sosiokulttuurinen ja subjektiivisen kokemuksen näkökulma* väitöskirjakäsikirjoitukset syventävät tietoa sähköisestä mediasta pikkulasten elämässä. Tekeillä olevassa projektin päätösraportissa tullaan arvioimaan kokonaisvaltaisesti median osuutta muiden hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden rinnalla lasten hyvinvoinnin säätelyssä mediayhteiskunnassa. •

Lähteet ja lisätietoa

Maria Kaisa Aula:

Yleisarvio lasten hyvinvoinnista ja oikeuksista

Innocenti Report Card no. 7 Child Poverty in Perspective. An Overview of Child Well-being in Rich Countries. UNICEF 2007.

Valkonen Leena. Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 286. 2006.

Kyrönlampi-Kylmänen Taina. Arki lapsen kokemana. Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Acta Universitatis Lapponiensis 111. 2007.

Suomalainen lapsi 2007. Tilastokeskus. Helsinki 2007.

Anu-Leena Arponen:

Lasten mielipiteitä arkiympäristöstään

Arponen, Anu-Leena. 2007. "Miten nuo pienet osaa ajatella niin fiksusti?" Lasten mielipiteitä arkiympäristöstään. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1:2007. Saatavilla sähköisesti: <http://www.lapsiasia.fi/Resource.phx/lapsiasia/aineistot/julkaisut/index.htm>.i30.pdf

Nousiainen, L. & Piekkari, U. 2005. Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu. Oppilaskunnan ohjaavan opettajan opas. Opetusministeriön julkaisu 2005:19. Saatavilla sähköisesti: http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/osallistuva_oppilas_-_yhteisollinen_koulu_hanke/index.html

Liisa Nieminen:

Lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen Suomessa

Auvinen, Maija. Huoltoriidat tuomioistuimissa, Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu A-Sarja N:o 272. Helsinki 2006.

Fottrell, Deirdre (ed.). Revisiting Children's Rights. Kluwer Law International. The Hague – London – Boston 2000.

Hirvelä, Päivi. Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOYpro. Helsinki 2006.

Nieminen, Liisa. Lapsuudesta vanhuuteen: Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa. Edita Publishing. Helsinki 2006.

Pellonpää, Matti. Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum. Helsinki 2005.

Puonti, Anna-Maija – Saarnio, Tuula – Hujala, Anne (toim.). Lastensuojelu tänään. Tammi. Helsinki 2004.

Taskinen, Sirpa. Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen. Stakes. Helsinki 2006.

Valkama, Elisa – Litmala, Marjukka. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 224. Helsinki 2006.

Noora Ellonen, Janne Kivivuori, Juha Kääriäinen:

Lapsiin kohdistuva väkivalta Suomessa

Claussen, A. H. & Crittenden, P. M. (1991). Physical and psychological maltreatment: Relations among types of maltreatment. Journal of Child Abuse and Neglect, 15, 5–18.

Ellonen, N. & Kivivuori, J. & Kääriäinen, J. (2007). Lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta tilastojen ja kyselytutkimusten valossa. Julkaisematon raporttikäsikirjoitus.

Forsberg, H. (2005). Havaita, nimitä, uudelleen määrittää, vaieta – lapsia koskevan kotiväkivallan kategorisoinnista. Teoksessa Aatsinki, U. & Valenius, J. (toim.): Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Saarijärvi: Gummerus.

Kivivuori, J. (2006). Nuorisorikollisuuden kehitys. Teoksessa P. Honkatukia & J. Kivivuori (toim.): Nuorisorikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 221. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, sivut 27–28.

Kivivuori, J. & Karvonen, S. & Rimpelä, M. (2001). Nuorten rikoskäyttäytyminen kyselyjen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 54, Helsinki 2001.

Kivivuori, J. & Savolainen, J. (2003). Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 202, Helsinki.

Kivivuori, J. & Salmi, V. (2005). Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 214. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Kouluterveyskyselyt: www.stakes.fi/kouluterveyskysely (luettu 23.2.2007).

Krug, E., Dahlberg, L., Mercy, J., Zwi, A. & Lozano, R. (2005). Väkivalta ja terveys maailmassa. WHO:n raportti. Jyväskylä: Lääkärien sosiaalinen vastuu ry & Terveiden edistämisen keskus ry.

Kääriäinen, J. (2006). Väkivalta ja apuun turvautuminen. Teoksessa Heiskanen, M., Piispa, M.,

Kääriäinen, J. & Sirén, R.: Naisiin kohdistuva väkivalta 2005.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 225, Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipoliittikan Instituutti (HEUNI), Publication Series No. 51, Helsinki.

Lastensuojelun Keskusliitto (2006). Lapsiin kohdistuva väkivalta.

Omnibus-tutkimus 1/2006. Luettavissa: http://asiakas.poutapilvi.fi/ltk/prodo/files/400/Tutkimus_2006.pdf (luettu 23.2.2007).

Notko, M. (2000). Väkivalta parisuhteessa ja perheessä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisu 11. Jyväskylä: Yliopistopaino.

Sariola, H. (1990). Lasten väkivalta ja seksuaalikokemukset. Julkaisu 85. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Siren, R., Kivivuori, J., Kääriäinen, J. & Aaltonen, M. (2007). Suomalaisten kokema väkivalta 1980–2006. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 74/2007.

Suomen Unicef-yhdistys ry (2006). Tutkimus lasten oikeuksista 2006.

Luettavissa: <http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Peruskoulunopettajienkyselytlastenoikeuksista-11-2006.pdf> (luettu 23.2.2007).

Taskinen, S. (toim.) (2003). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveyshuollon henkilöstölle. Stakesin oppaita 55. Saarijärvi: Gummerus Oy.

Tuula Uusitalo:

Lasten ja nuorten itsemurhat Suomessa

Haarasilta, L., Pelkonen, M. & Marttunen, M. 2002. Nuorten itsetuhoikäyttäytymisen tunnistaminen ja arviointitietoa nuorten kanssa työskenteleville. http://ktd.fi/attachments/suomi/julkaisut/ohjeet_ja_suositukset/itsetuhoarviointi.pdf (luettu 2.1.2007).

Salokangas, R. 1997. Kliininen depressio. Mitä se on ja miten sitä hoidetaan? Porvoo: Wsoy.

Stakes 2006. Kouluterveyskyselyn tulokset. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/index.htm> (viitattu 28.1.2007).

Tilastokeskus 2006. <http://www.tilastokeskus.fi/til/ksyyt/index.html>

Upanne, M., Arinperä, H. ja Lönnqvist, J. 1992. Itsemurhien ehkäisy Suomessa 1992–

1995. Tavoite- ja toimintaohjelman perusteet. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 45/1991. VAPK-kustannus.

Urponen-Tuukkanen, M. (toim.) 2003. Sairauteni nimi on masennus. Pilot-kustannus Oy.

WHO 2006. http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/country_reports/en/index.html

Esko Korkeakoski:

Lasten sivistykselliset oikeudet ja niiden toteutuminen

Aikio-Puoskari, U. (2005). Saamelaisopetuksen asema ja tilanne.

Teoksessa: Korkeakoski, E. (toim.). (2005). Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 10. Jyväskylä, 29–40.

Asetus koulutuksen arvioinnista 20.2.2003/150.

Eberts, R.W., Schwartz, E.K. & Stone, J.A. (1990). School reform, school size and student achievement. Ebsco.

Kankaanranta, M., Hämäläinen, E. & Gustafsson, M. (toim.).

(2005). Teatteria tornikamarissa ja matematiikkaa männyn kävyillä.

Puheenvuoroja esiopetuksesta. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.

- Kansanterveyslaki (66/1972).
- Korkeakoski, E., Hannén, K., Lamminranta, T., Niemi, E.K., Pernu, M.-L. & Uurto, J. (2001). Opetuksen laatu perusopetuksen 1.–6. vuosiluokkien kouluissa vuonna 2000. Arviointi 1/2001. Opetushallitus.
- Korkeakoski, E. (toim.). (2005a). Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 1: Arviointiraportti. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 8. Jyväskylä.
- Korkeakoski, E. (2005b). Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 2. Tausta ja tulokset: Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 9. Jyväskylä.
- Korkeakoski, E. (toim.). (2005c). Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 3: Syventävät artikkelit. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 10. Jyväskylä.
- Korkeakoski, E., Hannén, K., Lamminranta, T., Niemi, E.K., Pernu, M.-L. & Uurto, J. (2001b). Opetuksen laatu perusopetuksen 1.–6. vuosiluokkien kouluissa vuonna 2000. Opetushallitus.
- Koulutuksen perusturva. (1994). Asiantuntijänäkemyksiä koulutuksen perusturvasta. Opetusministeriö.
- Kupari, P., Välijärvi, J., Linnakylä, P., Reinikainen, P., Brunell, V., Leino, K., Sulkunen, S., Törnroos, J., Malin, A. & Puhakka, E. (2004). Nuoret osajat. PISA 2003 -tutkimuksen ensituloksia. KTL. Jyväskylän yliopisto.
- Kuusela, J. (2006). Temaattisia näkökulmia perusopetuksen tasa-arvoon. Oppimistulosten arviointi 6/2006. OPH.
- Lahtinen, U. & Ström, K. (2005). Ruotsinkielinen erityisopetus osana koko maan erityisopetusta. Teoksessa: Korkeakoski, E. (toim.). (2005). Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 10. Jyväskylä, 101–109.
- Lastensuojelulaki (683/1983)
- Lindström, A. (2005). Oppivelvollisuuden muutoksista. <http://rehtoreita.verkkopolku.com>
- Lukkarinen, E. (2005). Perusturva lääninhallitusten oikeusturvapainosten perusteella. Teoksessa: Korkeakoski, E. (toim.). Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 10. Jyväskylä, 11–20.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (2006) Nuortennetti. www.nuortennetti.fi
- Mehtäläinen, J. (2005). Erityisopetuksen tarve lukiokoulutuksessa. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 11.
- Mikkilä-Erdmann, M., Olkinuora, E. & Mattila, E. 1999. Muuttuneet käsitykset opettamisesta ja oppimisesta – haaste oppikirjoille. Kasvatus 30 (5), 436–449.
- Niemi, E.K. (2004). Perusopetuksen oppimistulosten kansallinen arviointi ja tulosten hyödyntäminen koulutuspoliittisessa kontekstissa. Perusopetuksen matematiikan oppimistulosten kansallinen arviointi 6. vuosiluokalla vuonna 2000. Turun yliopiston julkaisuja.
- Niemi, E.K. (2005). Koulutuksen paikallinen arviointi. Teoksessa: Löfström, E., Metsämuuronen, J., Niemi, E.K., Salmio, K. & Stenvall, K. Koulutuksen paikallinen arviointi vuonna 2005. Opetushallitus.
- Nieminen, R. (1992). Räjähääkö koulu käsiin. Helsinki: Yliopistopaino.
- Opetushallitus 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki.
- Opetusministeriö (2004). Esiopetuksen tila Suomessa. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle esiopetusuudistuksen vaikutuksista ja tavoitteista. Opetusministeriön julkaisuja 2004: 32.
- Pate-Bain, H., Achilles, C.M., Boyd-Zaharias, J. & McKenna, B. (1992). Class size makes a difference. Phi Delta Kappan 74, 253–256.
- Pelkonen, R. (2004). Kotona hyvän elämän eväät. Isä. Lapsi 2000 ry:n lehti.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628.
- Perustuslaki 11.6.1999
- Puro, E. (2005). Peruskoulun tukipalvelujen toimivuus oppilashuoltoryhmien ja huoltajien arvioimana. Opetusministeriön toimeksiantotutkimus. Julkaisematon moniste.
- Salmivalli, C. (2005). Koulukiusaaminen – itsepintainen ongelma koulussa. Teoksessa: Korkeakoski, E. (toim.). Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 10. Jyväskylä, 21–28.
- Shapson, S.M., Wright, E.N., Eason, G. & Fitzgerald, J. (1980). An experimental study of the effects of class size. American Education Research Journal 65, 107–112.
- Stakes (2006). Kouluterveyskyselyn tulokset 2006. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI>
- Summers, A.A. & Wolfe B.L. (1975). Which school resources help learning? Efficiency and equity in Philadelphia public schools. ERIC Document Reproduction Service No. 102.
- Tilastokeskus 2004. Hyvinvointikatsaus. Tilastollinen aikakauslehti 1/2004. Helsinki.
- Tilastokeskus 2006. Koulutustilastot. www.tilastokeskus.fi.
- Viiri, J. (2003). Oppikirjojen asiasisällön tutkimuksesta; esimerkkinä vuorovesi-ilmiö. Kasvatus 34 (2), 139–149.
- Raili Välimaa, Kristiina Ojala, Jorma Tynjälä, Mika Vuori, Jari Villberg, Lasse Kannas:**
WHO-Koululaistutkimus
– Suomalaiset koululaiset terveystutkimuksessa
- Currie C et al. 2004. Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey. Health Policy for Children and Adolescents No. 4. Copenhagen: World Health Organization.
- Department of Health. 2004. At least five a week: Evidence on the impact of physical activity and its relationships to health. A report from the Chief Medical Officer. London: Department of health.
- Janssen, Ian, Craig Wendy, Boyce, William, & Pickett, William (2004). Associations between overweight and obesity with bullying behaviours in school-aged children. Pediatrics 113 (5), 1187–1194.
- Kannas L. (toim) 2004. Koululaisten terveys ja terveystietämyksen muutoksessa. WHO-Koululaistutkimus 20 vuotta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Terveystieteiden tutkimuskeskus, julkaisuja 2.
- Ojala K. 2006. Koululaisten ruokatuottamusten suunta oikea. Ravitsemuskatsaus 2/2006, 20–21. [Saatavissa <http://www.maitojaterveys.fi/index.php?id=357>].
- Ojala K, Välimaa R, Villberg J, Kannas L, Tynjälä J. 2006a. Nuorten ateriaritmi: Kuka syö koulupäivinä säännöllisesti? Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 43: 60–71.
- Ojala K, Vuori M, Välimaa R, Tynjälä J, Villberg J, Kannas L. 2006b. Pojat nostavat painoja ja tytöt pudottavat niitä – WHO-Koululaistutkimuksen tuloksia. Teoksessa Karvonen, S. (toim.). Onko sukupuolella väliä? Hyvinvointi, terveys, pojat ja tytöt. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta, Stakes. Nuorten Elinolot -vuosikirja, 72–82.
- Rintala P, Välimaa R, Ojala K, Tynjälä J, Villberg J, Kannas L. 2004. Pitkäaikaissairaat ja vammaiset nuoret liikunnan harrastajina. Liikunta & Tiede 41, 23–28.
- Roberts C, Tynjälä J, Currie D, King M. 2004. Methods. In Currie, Candace ym. (eds): Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey. Health Policy for Children and Adolescents No. 4. Copenhagen: World Health Organization, 217–227.
- Todd J & Currie D. 2004. Sedentary behaviour. In Currie, Candace et al (eds): Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey. Health Policy for Children and Adolescents No. 4. Copenhagen: World Health Organization, 98–109.
- Torsheim T, Välimaa R, Danielsson M. 2004. Health and well-being. In Currie, Candace ym. (eds): Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey. Health Policy for Children and Adolescents No. 4. Copenhagen: World Health Organization, 55–62.

Tynjälä J, Kannas L. 2004. Koululaisten nukkumistottumukset, unen laatu ja väsyneisyys vuosina 1984–2002. Teoksessa: Kannas L. (toim.) Koululaisten terveys ja terveystietäytymisen muutoksessa. WHO-Koululaistutkimus 20 vuotta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Terveystieteen tutkimuskeskus, julkaisu 2, 141–178.

Tynjälä J, Villberg J, Kannas L. 2002. Nuorten nukkumistottumukset ja väsyneisyys vuosina 1984–98. Suomen Lääkärilehti 57, 2993–2998.

Tynjälä J, Välimaa R. 2000. Sovnanor och morgontrötthet bland unga. I: Kannas L, Brunell V. (red) Subjektiv hälsa, hälsovanor och skoltrivsel. Jämförelse mellan svensk- och finskspråkiga elever 1994–1998. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Terveystieteiden laitoksen julkaisusarja 10. 44–60.

Vereecken, C, Inchley, J, Subramanian, SV, Hublet, A, Maes, L. 2005. The relative influence of individual and contextual socio-economic status on consumption of fruit and soft drinks among adolescents in Europe. European Journal of Public Health 2005;15(3): 224–232.

Villberg J, Tynjälä J. 2004. WHO-Koululaistutkimuksen Suomen aineistot 1984–2002. Teoksessa: Kannas L. (toim.) Koululaisten terveys ja terveystietäytymisen muutoksessa. WHO-Koululaistutkimus 20 vuotta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Terveystieteen tutkimuskeskus, julkaisu 2, 239–246.

Välimaa R. 2004. Nuorten itsearvioitu terveys ja toistuva oireilu 1984–2002. Teoksessa: Kannas L. (toim.) Koululaisten terveys ja terveystietäytymisen muutoksessa. WHO-Koululaistutkimus 20 vuotta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Terveystieteen tutkimuskeskus, julkaisu 2, 9–54.

Minna Pietikäinen:

Kouluterveyskysely 1997–2006 – Yläluokkalaisten ja lukulaisten hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin trendit

Kouluterveyskyselyn raportteja ja tuloksia:

Luopa P, Pietikäinen M, Jokela J. Nuorten elinolot, koulutyö, terveys ja terveystottumukset 1996–2005. Työpapereita 25/2006. Stakes, Helsinki 2006.

Rimpelä M, Ojajarvi A, Luopa P, Kivimäki H. Kouluterveyskysely, koulu-terveydenhuolto ja terveystieto. Peruseräraportti kyselystä yläkouluille ja terveyskeskuksille. Työpapereita 1/2005. Stakes, Helsinki 2005.

Vuoden 2006 tulokset ja maakuntakohtaisten tulosten vertailua raportoitu sivuilla <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset>

Irmeli Järventie:

Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus kasaantuvat Pohjoismaissa

Järventie I. Syrjäytyvätkö lapset. Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia nro 6, Helsinki 1999.

Järventie I. Eriarvoisen lapsuuden muotokuvia. Kirjassa: I Järventie, H Sauli (Toim.) Eriarvoinen lapsuus, s. 83–124. WSOY, Helsinki 2001.

Järventie I. Lasten hyvinvointi Pohjoismaissa. Kirjassa: H Melin, J Nikula (Toim.) Yhteiskunnallinen muutos, s. 157–169. Vastapaino, Tampere 2003.

Järventie I. Millaisia lapsia tällaisina aikoina? Psykologia 4:415–422, 2005.

Järventie I. Teorioiden ja metodien lapset: oikean ja väärän tuloksen dilemma tutkimuksessa. Kirjassa: I Järventie, M Lähde, J Paavonen (Toim.) Lapsuus ja kasvuympäristöt, s. 15–40. Helsinki University Press, Helsinki 2006.

Leiulfstrud H., Jensberg H., Endresen B., Dahl Ö. Children's life-world: a comparative study of children's life chances and well-being in the Nordic countries. Norwegian national report Part I: Documentation and frequencies. Allfors, Universitetssenteret Dragvoll, Trondheim 2003.

Leiulfstrud H. Kan barnas problemer i skolen knyttes til klasse? Hvem får den beste hjelp og støtte i skolen? Kan barnes problemer i skolen knyttes til hvilken skole de tilhører? An unpublished report. Department of Sociology and Political Science, NTNU, Trondheim 2005.

Lähde M. Lapset ja ulkonäköruumiillisuus: Monimenetelmäinen tutkimus 10–13-vuotiaiden ruumiillisesta identiteetistä. Sosiaalipsykologian maisterin tutkielma. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto, Tampere 2004.

Oksanen A. Haavautuva minuus. Väkivallan barokki kontrolliyhteiskunnassa. Yhteiskuntatieteen tohtorin väitöskirja, Sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere 2006.

Oinonen E, Alestalo M. Aikuisuuteen siirtyminen Euroopassa: vertailevan tutkimuksen metodologisia ongelmia. Kirjassa: I Järventie, M Lähde, J Paavonen (Toim.) Lapsuus ja kasvuympäristöt, s.193–218. Helsinki University Press, Helsinki 2006.

Pasanen. H-M. Hierarkkiset lineaariset mallit ja lasten psykososiaalinen hyvinvointi. Tilastotieteen maisterin tutkielma. Tilastotieteen laitos, Tampereen yliopisto, Tampere 2004.

Anja Riitta Lahikainen, Piia Korhonen, Julia Paavonen: Sähköinen media ja pienten lasten hyvinvointi

Ben-Arieh, A. (2000). Beyond welfare: measuring and monitoring the state of children-new trends and domains. Social Indicators Research, 52, 235–257.

Ben-Arieh, A. & Goerge, R. (2001). Beyond the Numbers: How DO WE Monitor the State of Our Children, Children and Youth Services Review, 23, 603–631.

Korhonen, P. & Valkonen, S. (2006). Lasten kokemuksia televisiopelien hallinnasta. Teoksessa P Rautio & M. Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere University Press, 57–89.

Lahikainen, A. R. (2005). Ruutu – yksi perheenjäsen? Psykologia 4, 408–414.

Lahikainen A. R., Taimalu, M., Korhonen, P. & Kraav, I. (2006). Self-Reported Fears as Indicators of Young Children's Well-Being in Societal Change: A Cross-Cultural Perspective. Social Indicators Research, 1–28, <http://springerlink.metapress.com/content/u0v4738486135251/fulltext.pdf>: 29

Lahikainen, A. R., Kraav, I., Kirmanen, T., & Taimalu, M. (2006). Child-Parent Agreement in the Assessment of Young Children's Fears: A Comparative Perspective. Journal of Cross-Cultural Psychology, 37 (1), 100–119.

Lahikainen, A. R., Korhonen, P., Kraav, I. & Taimalu, M. (2004). Lasten turvattomuuden muutokset Suomessa ja Virossa. Teoksessa R. Alapuro & I. Arminen (toim.) Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia. WSOY, Helsinki, 183–197.

Lahikainen, A. R., Kirmanen T., Kraav I. & Taimalu M. (2003). Studying Fears in Young Children; two Interview Methods. Childhood, 10 (1), 83–104.

Lahikainen A. R., Kraav I., Kirmanen T. & Majjala L. (1995). Lasten turvattomuus Suomessa ja Virossa, 5–12-vuotiaiden lasten huolten ja pelkojen vertaileva tutkimus. E. Social Sciences 25, The Department of Social Sciences, The University of Kuopio, 327 s.

Livingstone, S. & Bovill, M. (2001). Children and Their Changing Media Environment. A European Comparative Study. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

Paavonen, J. (2004). Sleep disturbances and psychiatric symptoms in school-aged children. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/laa/klini/vk/paavonen>

Paavonen, E. J., Penonen, M., Roine, M., Valkonen, S., & Lahikainen, A. R. (2006). TV-Exposure Associated with Sleep Disturbances in 5- to 6-Year-Old Children. Journal of Sleep Research, 15 (3), 154–161.

Roine, M., Valkonen, S. & Lahikainen, A. R. (2005). Television in Young Children's Social Relationships. Yearbook of Population Research in Finland 41, 75–96.

Valkonen, S. & Penonen, M. & Lahikainen, A. R. (2005). Televisio pienten lasten arjessa. Teoksessa: A. R., Lahikainen, T. Inkinen, M. Kangassalo, R. Kivimäki & F. Mäyrä (toim.) Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan. Gaudeamus, Helsinki, 54–91.